

Republika e Kosovës
Republika Kosova - Republic of Kosova

Qeveria - Vlada - Government
Ministria e Administratës Publike-
Ministarstvo Javne Uprave-
Ministry of Public Administration

Istraživanje demografske i društveno ekonomske situacije i reproduktivnog zdravlja na Kosovu

Novembar 2009

Enti i Statistikës së Kosovës
Zavod za Statistiku Kosova
Statistical Office of Kosova

Financijski podržano od strane UNFPA I UNICEF

**Istraživanje demografske i društveno-ekonomske
situacije i reproduktivnog zdravlja na Kosovu
(novembar 2009)**

Februar 2011.

Izjava zahvalnosti

Istraživanje socijalne situacije i reproduktivnog zdravlja na Kosovu 2009. inicirao je Statistički zavod Kosova preko Odeljenja za statistiku stanovništva. Ovo je treće demografsko i zdravstveno istraživanje na Kosovu od 1999. godine.

Posebno se zahvaljujemo Džuliji Da Vanco i Bajramu Madžuniju koji su podržali tehničku analizu i sastavljanje ispitivanja. Statistički zavod Kosova se takođe zahvaljuje pojedincima koji su podržali ovaj izveštaj i dali svoj doprinos u njegovoj izradi. Naročito želimo da se zahvalimo Kadriju Sojevi, Hamidi Kunuševci, Saniji Uka, Nazifi Puška, Arjeti Sojeva i Ljiridonu Uki.

Takođe, Visare Mujko-Nimani (UNFPA), Beate Dastel i Dren Redža (UNICEF) izdvojili su vreme da pregledaju dokumenta i da nam pruže vredna konceptualna mišljenja, pa im se ovde iskreno zahvaljujemo na trudu.

Istraživanje ne bi bilo moguće bez svesrdne finansijske pomoći kosovske kancelarije Fonda Ujedinjenih nacija za stanovništvo (UNFPA) i kosovske kancelarije Dečijeg fonda Ujedinjenih nacija (UNICEF).

Sadržaj

Izjava zahvalnosti.....	ii
Izvršni rezime.....	viii
1 Uvod.....	1
1.1 Potreba za trećim istraživanjem demografske i društveno-ekonomske situacije i reproduktivnog zdravlja na Kosovu.....	1
1.2 Ciljevi.....	3
1.3 Dizajn istraživanja.....	3
1.3.1 Uzorak.....	3
1.3.2 Upitnik	4
1.3.3 Prikupljanje podataka.....	4
1.3.4 Analiza podataka.....	5
1.3.5 Ograničenja.....	5
2 Demografski i društveno-ekonomski nalazi	6
2.1 Populacija prema mestu stanovanja, veri, starosti i polu	6
2.1.1 Mesto stanovanja, verska i etnička pripadnost	6
2.1.2 Starost, pol i prebivalište.....	7
2.1.3 Rodni odnos	11
2.2 Bračni status	12
2.3 Obrazovanje	14
2.3.1 Nivo završenog obrazovanja.....	14
2.3.2 Pohađanje škole	17
2.3.3 Pismenost	18
2.4 Struktura domaćinstava.....	20
2.4.1 Veličina domaćinstva.....	20
2.4.2 Nosioi domaćinstava	21
2.5 Mesto stanovanja.....	22
2.6 Društveno-ekonomski status	26
2.6.1 Trajna roba	26
2.6.2 Dohodak.....	27
3 Plodnost.....	29
3.1 Natalitet	29
3.2 Stope plodnosti specifične za uzrast i stope ukupne plodnosti	30
3.3 Deca rođena u bilo kom vremenskom periodu.....	33
3.4 Trudnice u vreme istraživanja KDHS 2009	34
3.5 Iskustvo sa ishodima trudnoća koje se nisu završile rođenjem živog deteta	35
4 Planiranje porodice – kontracepcija.....	38
4.1 Znanje o metodama kontracepcije.....	38
4.2 Znanje o kontraceptivnom dejstvu dojenja	40
4.3 Da li je žena ikada koristila neko kontraceptivno sredstvo.....	41

4.4	Trenutno korišćenje kontracepcije	44
4.5	Izvor informacija o kontracepciji	47
4.6	Odlučivanje o korišćenju kontracepcije	49
4.7	Sporedni efekti kontracepcije	51
4.8	Razlozi za nekorišćenje kontracepcije	51
5	Smrtnost	54
5.1	Smrtni slučajevi u domaćinstvu u periodu od 12 meseci pre istraživanja KDHS 2009	55
5.2	Stopa smrtnosti odojčadi i dece	58
6	Znanje i stavovi u vezi sa prevencijom HIV-a/AIDS-a	61
6.1	Razlike prema starosti i polu	63
6.2	Razlike između urbanih i ruralnih sredina	66
6.3	Razlika između osoba koje su u braku i onih koje nisu u braku	68
6.4	Etničke razlike	68
6.5	Razlike prema stečenom obrazovanju	71
7	Migracija	73
7.1	Migracija unutar zemlje	74
7.1.1	Životna migracija unutar zemlje	74
7.1.2	Unutrašnja migracija u periodu 2004–2009	75
7.2	Emigracija	75
7.2.1	Emigranti koji se vraćaju iz inostranstva	75
7.3	Porodice koje žive u inostranstvu	76
8	Ponašanja u vezi sa nasiljem u porodici	80
9	Zaključci i preporuke	86
9.1	Glavni nalazi i njihove implikacije za politiku i dalje istraživanje	86
9.1.1	Društveno-ekonomski i demografski pokazatelji	86
9.1.2	Plodnost i planiranje porodice	87
9.1.3	Mortalitet	88
9.1.4	Znanje o HIV-u/AIDS-u	89
9.1.5	Migracija	89
9.1.6	Stavovi u vezi sa nasiljem u porodici	90
9.2	Implikacije za buduće prikupljanje podataka i dalje istraživanje	90
	Glosar	92
	Prilog A	93
	Upitnici za domaćinstva i pojedince korišćeni u istraživanju demografske i društveno-ekonomske situacije i reproduktivnog zdravlja na Kosovu 2009.	93

Spisak tabela

Tabela 2.1 Sastav pojedinaca u uzorku istraživanja, prema etničkoj pripadnosti, Kosovo, 2009...	7
Tabela 2.2 Procentualni sastav pojedinaca iz uzorka istraživanja prema starosti, polu i mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 2009.	8
Tabela 2.3 Procentualni sastav muškaraca i žena od 15 godina i starijih prema bračnom statusu, prema mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 2009. (n=17.016).....	12
Tabela 2.4 Procentualna raspodela uzorka istraživanja uzrasta od 5 godina i više, prema najvišem stepenu stečenog obrazovanja, polu, mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 2009.	14
Tabela 2.5 Procentualni odnos uzorka istraživanja uzrasta od 5 godina i više, prema najvišem stepenu stečenog obrazovanja, prema starosnoj grupi, polu, mestu stanovanja (grad/selo) i etničkoj pripadnosti, Kosovo, 2009.....	15
Tabela 2.6 Procenat osoba od 5 do 34 godina koje trenutno pohađaju školu, prema starosnoj grupi, polu i mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 2009.	17
Tabela 2.7 Procentualni sastav domaćinstava prema veličini domaćinstva, prema mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 2009.	20
Tabela 2.8 Procentualni sastav domaćinstava prema broju porodica, prema mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 2009. (n=3992)	21
Tabela 2.9 Procentualni sastav domaćinstava prema bračnom statusu nosioca domaćinstava, prema polu i mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 2009.....	22
Tabela 2.10 Procentualni sastav stambenih jedinica prema vrsti i statusu stanovanja, prema mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 2009. (n=3992)	23
Tabela 2.11 Procenat domaćinstava sa dodatnim pogodnostima u domaćinstvima, Kosovo, 2009.	24
Tabela 2.12 Procenat domaćinstava koja poseduju različitu trajnu robu, prema mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 2009.	26
Tabela 2.13 Procentualni sastav domaćinstava prema ukupnom mesečnom prihodu domaćinstva, prema mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 2009.....	28
Tabela 3.1 Broj porođaja prema starosti žene, stope plodnosti specifične za uzrast, stopa za 12 meseci pre istraživanja KDHS 2009 i 12 meseci pre istraživanja KDHS 2003	31
Tabela 3.2 Ukupne stope plodnosti prema KDHS 2009 za period 2002–2009.....	32
Tabela 3.3 Deca rođena bilo kada prema starosnoj grupi žene, 2009. i 2003.	34
Tabela 3.4 Procenat trudnih žena (i onih koje nisu sigurne) u vreme KDHS 2009, prema starosnoj grupi	35
Tabela 3.5 Procenat žena koje su ikada bile trudne, koje su imale spontani pobačaj, abortus ili mrtvorodenče, prema starosnoj grupi, mestu stanovanja (grad/selo) i obrazovnom stepenu, Kosovo, 2009.....	36
Tabela 4.1 Procenat svih žena, trenutno udatih i neudatih, koje su čule za različite metode kontracepcije, Kosovo, 2009.	38
Tabela 4.2 Procenat žena od 15 do 49 godina koje znaju za kontraceptivne metode, prema bračnom statusu, starosnoj grupi, mestu stanovanja, etničkoj pripadnosti i stepenu obrazovanja, Kosovo, 2009.....	40
Tabela 4.3 Procenat žena koje znaju za kontraceptivno dejstvo dojenja (metoda laktacijske amenoreje), prema starosnoj grupi, mestu stanovanja, etničkoj pripadnosti i stepenu obrazovanja, Kosovo, 2009.....	41
Tabela 4.4 Procenat žena od 15 do 49 godina koje su koristile kontraceptivne metode, prema konkretnoj metodi, starosnoj grupi, mestu stanovanja i stepenu obrazovanja, Kosovo, 2009.	43
Tabela 4.5 Procenat žena prema korišćenom kontraceptivnom metodu u vreme istraživanja KDHS 2009, prema starosnoj grupi, mestu stanovanja, bračnom statusu, etničkoj pripadnosti i stepenu obrazovanja, Kosovo, 2009.	45

Tabela 4.6 Procentualni sastav žena koje trenutno koriste kontracepciju prema izvoru iz kojeg su saznale o metodu koji koriste, prema kontraceptivnom metodu, Kosovo, 2009.	48
Tabela 4.7 Procenat žena koje su dobile informacije o planiranju porodice u periodu od 12 meseci pre istraživanja KDHS 2009, prema izvoru informacija, starosnoj grupi, mestu stanovanja, bračnom statusu, etničkoj pripadnosti i stepenu obrazovanja, Kosovo, 2009.	49
Tabela 4.8 Procentualni sastav žena koje koriste kontracepciju, prema odlučivanju, starosnoj grupi, mestu stanovanja, bračnom statusu, etničkoj pripadnosti i stepenu obrazovanja, Kosovo, 2009.	50
Tabela 4.9 Procenat žena koje su se suočile sa problemima / sporednim efektima koristeći svoju trenutnu metodu kontracepcije, prema trenutnoj metodi kontracepcije koju koriste, Kosovo, 2009.	51
Tabela 4.10 Procentualni sastav žena koje ne koriste kontracepciju, prema razlozima za nekorisćenje i bračnom statusu, Kosovo, 2009.	52
Tabela 4.11 Procentualni sastav udatih žena i žena koje žive sa partnerom, a koje nisu koristile kontracepciju, prema razlogu za nekorisćenje, starosnoj grupi, mestu stanovanja, etničkoj pripadnosti i stepenu obrazovanja, Kosovo, 2009.	53
Tabela 5.1 Procentualni sastav smrtnih slučajeva u domaćinstvu koji su se desili u periodu od 12 meseci pre KDHS 2009, prema starosnoj grupi (n=132)	56
Tabela 5.2 Stope smrtnosti specifične za uzrast osoba od jedne godine i starijih, prema polu, Kosovo, 2009.	57
Tabela 5.3 Struktura svih smrtnih slučajeva dece prijavljenih u istoriji rođenja u istraživanju KDHS 2009, prema uzrastu deteta u vreme smrti	58
Tabela 5.4 Stope smrtnosti odojčadi i dece mlađe od 5 godina, prema kalendarskoj godini	59
Tabela 6.1 Procenat populacije uzrasta od 15 godina i više u pogledu znanja i ponašanja u vezi sa HIV-om/AIDS-om i prevencijom, prema polu, starosnoj grupi, bračnom statusu, etničkoj pripadnosti i stepenu obrazovanja, Kosovo, 2009.	62
Tabela 7.1 Stope životne migracije unutra i van (%), prema regionu, Kosovo, 2009.	74
Tabela 7.2 Međuregionalna migracija u periodu 2004–2009. za osobe od 5 godina i starije, prema regionu, Kosovo, 2009.	75
Tabela 7.3 Sastav povratnika, prema zemlji u kojoj su boravili pet godina pre istraživanja KDHS 2009.	76
Tabela 7.4 Procenat članova domaćinstava koji žive u inostranstvu, prema godini odlaska	77
Tabela 7.5 Procentualni sastav članova porodice u inostranstvu prema njihovoj starosti 2009, prema polu.	78
Tabela 7.6 Procentualni sastav članova porodice u inostranstvu, prema zemlji u kojoj su živeli 2009.	79
Tabela 8.1 Procenat ispitanika od 15 godina i starijih koji odobravaju nasilje u porodici, prema polu, starosnoj grupi, mestu stanovanja (selo/grad), bračnom statusu, etničkoj pripadnosti i stepenu obrazovanja, Kosovo, 2009.	82

Spisak grafikona

Grafikon 2.1 Procentualni sastav ukupnog stanovništva u domaćinstvima prema mestu stanovanja i verskoj pripadnosti, Kosovo, 2009.....	6
Grafikon 2.2 Piramida stanovništva, Kosovo, 2009.....	9
Grafikon 2.3 Piramida stanovništva, prema mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 2009.....	10
Grafikon 2.4 Rodni odnos prema starosnoj grupi, Kosovo, 2003. i 2009.....	11
Grafikon 2.5 Procenat osoba koje su trenutno u braku, prema starosnoj grupi, polu i mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 2009.....	13
Grafikon 2.6 Procenat osoba koje nisu u braku (nikada nisu stupale u brak), prema starosnoj grupi, polu i mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 2009.....	13
Grafikon 2.7 Procenat osoba sa fakultetom, prema starosnoj grupi i polu, Kosovo, 2003. i 2009.....	16
Grafikon 2.8 Procenat osoba koje su pohađale školu 2003. i 2009, prema starosnoj grupi.....	17
Grafikon 2.9 Procenat osoba koje trenutno pohađaju školu, prema starosnoj grupi, polu i mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 2009.....	18
Grafikon 2.10 Procenat nepismenih osoba od 15 godina i starijih, prema starosnoj grupi i polu, Kosovo, 2003. i 2009.....	19
Grafikon 2.11 Procenat nepismenih osoba od 15 godina i starijih, prema polu i mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 1999, 2003. i 2009.....	19
Grafikon 2.12 Procentualni sastav domaćinstava prema veličini domaćinstva, Kosovo, 1999, 2003. i 2009.....	21
Grafikon 2.13 Procenat domaćinstava sa specijalnim pogodnostima u domaćinstvu, Kosovo, 2003. i 2009.....	25
Grafikon 2.14 Procenat domaćinstava sa specijalnim pogodnostima u domaćinstvu, prema mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 2003. i 2009.....	25
Grafikon 2.15 Procenat domaćinstava koja poseduju različitu trajnu robu, Kosovo, 2003. i 2009.....	27
Grafikon 2.16 Procentualni sastav domaćinstava prema ukupnom mesečnom prihodu domaćinstva, prema mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 2009.....	28
Grafikon 2.17 Procentualni sastav domaćinstava prema ukupnom mesečnom prihodu domaćinstva, Kosovo, 2003. i 2009.....	29
Grafikon 3.1 Stope plodnosti specifične za uzrast, 2003. i 2009.....	31
Grafikon 3.2 Stope plodnosti specifične za uzrast, za žene koje žive u urbanim i ruralnim sredinama, Kosovo (24. novembar 2008 – 23. novembar 2009).....	32
Grafikon 3.3 Ukupna stopa plodnosti za period 2002–2009. koja se navodi u KDHS 2009.....	33
Grafikon 3.4 Deca rođena bilo kada prema starosnoj grupi žene, 2003. i 2009.....	34
Grafikon 3.5 Procentualni sastav svih žena trudnih u vreme istraživanja KDHS 2009, prema tome da li je trudnoća planirana (n=243).....	35
Grafikon 4.1 Procenat žena koje su čule za određene metode, za trenutno udate i neudate žene, Kosovo, 2009.....	39
Grafikon 4.2 Procenat žena od 15 do 19 godina koje znaju konkretne metode kontracepcije, Kosovo, 2003. i 2009.....	39
Grafikon 4.3 Procenat udatih žena starosti 15–49 godina koje trenutno koriste kontracepciju, prema vrsti metode, Kosovo, 2009.....	44
Grafikon 4.4 Procenat udatih žena od 15 do 49 godina koje trenutno koriste kontracepciju, prema konkretnom metodi, Kosovo, 1999, 2003. i 2009.....	47
Grafikon 5.1 Procentualna raspodela smrtnih slučajeva u domaćinstvima u periodu od 12 meseci pre istraživanja, prema starosti prilikom smrti, Kosovo, 2003. i 2009.....	56
Grafikon 5.2 Stope smrtnosti specifične za uzrast osoba od jedne godine i starijih, prema polu, Kosovo, 2009.....	57

Grafikon 6.1 Procenat ljudi koji znaju za HIV/AIDS, prema starosnoj grupi i polu, Kosovo, 2003. i 2009.	63
Grafikon 6.2 Procenat populacije starosti od 15 godina i više koji misli da apstinencija može da smanji rizik od dobijanja HIV-a/AIDS-a, prema starosnoj grupi i polu, Kosovo, 2003. i 2009. ..	64
Grafikon 6.4 Procenat ispitanika od 15 godina i više koji bi kupili sveže povrće od prodavca zaraženog HIV-om/AIDS-om, prema starosnoj grupi i polu, Kosovo, 2009.	66
Grafikon 6.5 Procenat žena od 15 do 49 godina koje znaju za HIV/AIDS, prema mestu stanovanja, Kosovo, 2003. i 2009.	66
Grafikon 6.6 Procenat žena od 15 do 49 godina koje misle da kondomi i apstinencija smanjuju rizik od zaražavanja HIV-om/AIDS-om, prema mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 2003. i 2009.	67
Grafikon 6.7 Procenat ispitanika od 15 godina i starijih koji bi kupili povrće od prodavca zaraženog HIV-om/AIDS-om, prema mestu stanovanja i polu, Kosovo, 2009.	67
Grafikon 6.8 Procenat ispitanika od 15 godina i starijih prema znanju o HIV-u/AIDS-u, prema polu i bračnom statusu, Kosovo, 2009.	68
Grafikon 6.9 Procenat ispitanika od 15 godina i starijih koji su čuli za HIV/AIDS, prema etničkoj pripadnosti, Kosovo, 2009.	69
Grafikon 6.10 Procenat ispitanika od 15 godina i starijih koji misle da apstinencija može da smanji rizik od dobijanja HIV-a/AIDS-a, prema etničkoj pripadnosti i polu, Kosovo, 2009.	70
Grafikon 6.11 Procenat ispitanika od 15 godina i starijih koji misle da kondom može da smanji rizik od dobijanja HIV/AIDS, prema etničkoj pripadnosti i polu, Kosovo, 2009.	70
Grafikon 6.12 Procenat ispitanika od 15 godina i starijih koji bi kupili sveže povrće od prodavca zaraženog HIV-om/AIDS-om, prema etničkoj pripadnosti i polu, Kosovo, 2009.	71
Grafikon 6.13 Procenat ispitanika od 15 godina i starijih koji su čuli za HIV/AIDS, prema polu i stepenu stečenog obrazovanja, Kosovo, 2009.	71
Grafikon 6.14 Procenat ispitanika od 15 godina i starijih koji misle da korišćenje kondoma i apstinencija mogu da smanje rizik od HIV-a/AIDS-a, prema polu i stepenu obrazovanja, Kosovo, 2009.	72
Grafikon 6.15 Procenat ispitanika od 15 godina i starijih koji bi kupili sveže povrće od prodavca zaraženog HIV-om/AIDS-om, prema stepenu obrazovanja i polu, Kosovo, 2009.	72
Grafikon 7.1 Procenat svih emigranata od 1987. godine, prema godini kada su napustili Kosovo (n=3655)	77
Grafikon 8.1 Procenat ispitanika od 15 godina i starijih koji odobravaju nasilje u porodici (rezimirani pokazatelj), prema polu i starosnoj grupi, Kosovo, 2009.	83
Grafikon 8.2 Procenat ispitanika od 15 godina i starijih koji opravdavaju nasilje u porodici (rezimirani pokazatelj), prema polu i mestu stanovanja (selo/grad), Kosovo, 2009.	84
Grafikon 8.3 Procenat ispitanika od 15 godina i starijih koji opravdavaju nasilje u porodici (rezimirani pokazatelj), prema polu i bračnom statusu, Kosovo, 2009.	84
Grafikon 8.4 Procenat ispitanika od 15 godina i starijih koji opravdavaju nasilje u porodici (rezimirani pokazatelj), prema polu i etničkoj pripadnosti, Kosovo, 2009.	85
Grafikon 8.5 Procenat ispitanika od 15 godina i starijih koji opravdavaju nasilje u porodici (rezimirani pokazatelj), prema polu i obrazovanju, Kosovo, 2009.	85

Izvršni rezime

Treće istraživanje demografske i društveno-ekonomske situacije i reproduktivnog zdravlja na Kosovu

Kao odgovor na potrebu da se dobiju aktuelni ekonomski, socijalni i demografski podaci na osnovu kojih bi se razvili planovi za rekonstrukciju i razvoj Kosova nakon sukoba 1999, od

novembra 1999. do februara 2000. godine sprovedeno je *Istraživanje demografske i društveno-ekonomske situacije i reproduktivnog zdravlja*. Drugo *Istraživanje demografske i društveno-ekonomske situacije i reproduktivnog zdravlja na Kosovu* sprovedeno je u julu 2003. godine kako bi se obezbedile ažurirane informacije i kako bi se prikupile informacije o nekim dodatnim oblastima. Za demografsko i zdravstveno istraživanje na Kosovu koristimo skraćenicu KDHS.

Imajući u vidu promene koje su se dogodile na Kosovu posle 2003. godine, uz uverenje da su postojeći statistički podaci na Kosovu nedovoljno precizni, relevantni akteri su osetili potrebu da pripreme treće istraživanje KDHS, kako bi se obezbedile ažurirane informacije o temama koje su pokrivena u prva dva istraživanja, ali i o nekim novim temama. Opšti cilj istraživanja sprovedenog 2009. godine bio je da se dobiju ažurne informacije o demografskoj i društveno-ekonomskoj situaciji, kao i informacije u vezi sa reproduktivnim zdravljem na Kosovu, što bi relevantnim akterima omogućilo da razviju politike i usluge koje će na odgovarajući način odgovoriti na okolnosti koje prevladavaju u zemlji. Podaci su prikupljeni između 23. novembra i 16. decembra 2009. godine. U nastavku se iznose glavni nalazi.

Upitnici za KDHS 2009 osmišljeni su tako da se zadrže najvažnija pitanja postavljena 1999/2000. i 2003. godine. Pitanja koja se odnose na znanje i ponašanje u vezi sa HIV-om/AIDS-om su pojednostavljena i postavljena su muškarcima i ženama starijim od 15 godina (u istraživanju KDHS 2003 pitanja o HIV-u/AIDS-u postavljena su samo ženama uzrasta od 15 do 49 godina), a dodata su pitanja o tome da li su se žene suočile sa porođajem koji nije rezultirao rođenjem živog deteta, kao i pitanja koja se odnose na ponašanje u vezi sa nasiljem u porodici.

Uzorak za KDHS 2009 uzet je kao slojevit uzorak sa mogućnošću izbora proporcionalnog veličini, tj. proporcionalnog broju domaćinstava u svakoj popisnoj oblasti (PO) u okviru uzorkovanja. Razgovori su obavljeni u 3992 domaćinstva u 500 PO, a prikupljeni su podaci za 23.695 članova ovih domaćinstava (od nosilaca domaćinstava prikupljene su i određene informacije o članovima porodice koji su emigrirali). Sasvim mali procenat ispitanika nije se odazvao na ispitivanje (0,2%) i to nije uticalo na reprezentativnost podataka.

Demografski i društveno-ekonomski nalazi

Mesto stanovanja (selo/grad), verska i etnička pripadnost

Skoro dve trećine pojedinaca u uzorku (63,2%) živi u ruralnim sredinama. Velika većina ispitanika je muslimanske veroispovesti (94,7%), dok pravoslavci (3,9%) čine drugu po veličini zajednicu.

Velika većina (92,4%) ispitanog stanovništva je albanske nacionalnosti, 3,9% je srpske nacionalnosti, a 1,1% bošnjačke. Ostali ispitanici pripadaju drugim manjinskim zajednicama.

Podela po starosti

Dvadeset osam procenata stanovnika je mlađe od 15 godina, dok su skoro dve trećine (65%) u radnom uzrastu (15–64 godine). Osobe od 65 godina i starije predstavljaju 7% ukupne populacije u domaćinstvima. (U celoj Evropi ova starosna grupa čini 16% stanovnika).

Poređenje starosne strukture 2009. godine sa 2003. godinom otkriva da je udeo stanovnika mlađih od 15 godina opao za 5 procentnih poena (sa 33,1% na 28,2%), dok je udeo stanovništva od 15 do 64 godine veći 2009. nego 2003. godine (64,8% prema 50,5%). Povećao se i udeo stanovništva od 65 godina i starijeg (sa 6,4% na 7,0%). Ovaj trend ukazuje na to da je došlo do starenja stanovništva (bilo zbog smanjenja stope nataliteta i stope smrtnosti specifične za starosne grupe bilo zbog emigracije određenih starosnih grupa, što takođe može imati udela).

Bračni status

Tri petine ljudi starijih od 15 godina prijavilo je da živi u braku, sa veoma malom razlikom između muškaraca i žena. Razvodi se na Kosovu dešavaju retko (samo 0,2% žena starijih od 15 godina i 0,1% muškaraca istog uzrasta prijavilo je da su razvedeni). Trideset sedam procenata muškaraca i 29% žena starijih od 15 godina prijavilo je da nisu u braku (nikad nisu bili u braku). Skoro 6% ispitanika starosti 15 godina i više izgubilo je bračnog druga, a procenat je veći kod žena (9,5%) nego kod muškaraca (2,3%).

Postoji nekoliko razlika između urbanih i ruralnih sredina u pogledu raspodele bračnog stanja. Glavne razlike se odnose na to da za oba pola, u mlađem uzrastu, među stanovnicima urbanih sredina ima više neoženjenih/neudatih nego među stanovnicima ruralnih sredina, kao i da u urbanim sredinama relativno više ljudi živi u vanbračnoj zajednici nego u ruralnim sredinama. Takođe, u urbanim sredinama ima relativno više udovica nego u ruralnim sredinama. Što se tiče onih koji žive u vanbračnoj zajednici (procenat ovakvih parova nije veliki), treba napomenuti da ovi parovi možda jesu ozvaničili svoj brak prema tradiciji, ali ne i zakonski, naročito u ruralnim sredinama, pa to može biti razlog za relativno visok procenat parova koji žive u vanbračnoj zajednici u ruralnim sredinama.

Procenat žena uzrasta od 15 do 19 godina i muškaraca od 15 do 24 godina koji su u braku je nizak. Postoji veća verovatnoća da žene od 20 do 29 godina budu u braku nego što je slučaj sa muškarcima istog uzrasta (18% nasuprot 10%), što znači da se žene udaju u mlađem uzrastu od muškaraca. Posle četrdesete godine života, manja je verovatnoća da će žene biti u braku nego što je slučaj sa muškarcima, a rodne razlike su naročito velike u starijem uzrastu. Ovo pokazuje veliki broj žena koje su udovice, a koje se nisu preudale.

Obrazovanje, pohađanje škole i pismenost

Ispitanici iz gradova imaju viši stepen obrazovanja od ispitanika iz sela, a muškarci imaju viši stepen obrazovanja od žena u obema sredinama. Došlo je do značajnog poboljšanja u broju stanovnika koji su stekli obrazovanje više od osnovnog, naročito kod ženskog stanovništva. Međutim, procenat stanovnika sa fakultetskom diplomom je pozitivno povezan sa uzrastom (do 59. godine za muškarce i do 54. godine za žene). Ovo može biti posledica selektivne emigracije visokoobrazovanih ljudi ili toga što mladi građani Kosova nisu bili u prilici da stiču univerzitetsko obrazovanje tokom sukoba devedesetih godina prošlog veka.

I Albanci i Srbi imaju viši stepen obrazovanja od drugih zajednica, iako je veličina uzorka za druge etničke grupacije (osim albanske) mala.

U istraživanjima iz 2009. i 2003. godine muškarci su pohađali fakultet u većoj meri od žena u starosnoj grupi od 25 do 49 godina, ali je prednost muškaraca manja u mlađim uzrastima, pa među osobama uzrasta od 20 do 24 godine kod žena postoji veća verovatnoća da će imati fakultet nego što je slučaj kod muškaraca. Za svaku starosnu grupu procenat stanovnika sa fakultetskim obrazovanjem je 2009. godine veći nego što je bio 2003. godine. Ljudi u ovoj starosnoj grupi, čak i oni u četrdesetim godinama, stekli su fakultetsko obrazovanje između 2003. i 2009. Nije zanemarljiv procenat osoba između 25 i 34 godine koje su 2009. godine pohađale školu, naročito u urbanim sredinama.

Stope pohađanja škole su veće u mlađim uzrastima, naročito između 10 i 14 godina (u tom uzrastu školu pohađa 98% stanovnika). Stope pohađanja škole su povećane između 2003. i 2009. godine za sve starosne grupe između 5 i 29 godina.

I kod muškaraca i kod žena starijih od 15 godina koji žive u seoskim sredinama stopa pohađanja škole je niža nego kod njihovih vršnjaka u gradskim sredinama. Jaz u pohađanju škole između osoba iz gradova i sela u starijim uzrastima verovatno odražava nepostojanje prilika za više obrazovanje u seoskim sredinama. Žene uzrasta od 5 do 14 godina i u gradskim i u seoskim sredinama se u većem procentu upisuju u škole, ali je u starijim uzrastima verovatnoća da će pohađati školu veća kod muškaraca nego kod žena.

Pismenost je na Kosovu i dalje vezana za pol i starost. Dvaput je veća verovatnoća da će žene biti nepismene nego muškarci (7,5% prema 3,3% u gradskim sredinama i 11,3% prema 5,5% u seoskim sredinama). Nepismenost je umnogome povezana sa godinama. Nivo nepismenosti je veoma nizak u uzrastu između 15 i 34 godine (manje od 2%), a naročito je nizak među muškarcima iz ove starosne grupe (0,4%). Međutim, stopa nepismenosti se značajno povećava sa godinama – 56% žena i 25% muškaraca starosti 65 godina i više nije u stanju da čita i piše ni na jednom jeziku. Ukupno gledano, stopa nepismenosti je niža u urbanim sredinama (5,4%) nego u ruralnim (8,4%). Ipak, uočava se razlika u trendovima za muškarce i žene u obe sredine. Nepismenost kod žena se tokom vremena ravnomerno smanjivala (u seoskim sredinama u sva tri istraživanja, 1999, 2003. i 2009. godine, a u gradskim sredinama između 2003. i 2009. godine), dok se kod muškaraca istovremeno povećavala i u gradskim i seoskim sredinama. Šablon za žene verovatno odražava poboljšanje u pogledu statusa i obrazovanja žena, dok šablon za muškarce može odražavati starenje stanovništva ili selektivnu emigraciju pismenih muškaraca.

Struktura domaćinstava

Domaćinstva na Kosovu su i dalje tradicionalno velika. Štaviše, domaćinstva su često sastavljena od šire porodice koja obuhvata nekoliko generacija, naročito u seoskim sredinama. Podaci iz istraživanja KDHS 2009 pokazuju da velika većina domaćinstava (83%) ima četiri ili više članova. Preko 53% domaćinstava ima između četiri i šest članova, a 30% ima sedam i više članova. Velika većina domaćinstava je sastavljena od jedne porodice (73%), ali postoji značajan broj domaćinstava u kojima zajedno žive dve ili više porodica (27%). Domaćinstva su veća u seoskim sredinama, gde skoro 40% domaćinstava ima sedam ili više članova porodice, za razliku od 22% takvih domaćinstava u gradskim sredinama; u seoskim sredinama u prosečnom domaćinstvu živi 6,4 članova porodice, a u gradskim sredinama 5,2. Veličina domaćinstva se smanjila u odnosu na 2003. godinu. Prosečna veličina domaćinstva na Kosovu je 2009. iznosila 5,9 članova, dok je 2003. godine bila 5,3.

U odnosu na 2003. godinu došlo je do smanjenja broja domaćinstava koja imaju više od jedne porodice. Te godine 31,1% domaćinstava činile su dve ili više porodica, a 2009. godine ovaj procenat opao je na 26,7%.

Veliku većinu nosilaca domaćinstava čine muškarci (skoro 92%). Većina žena nosilaca domaćinstava su udovice (70%), u poređenju sa 4% muškaraca udovca.

Stambena situacija

Velika većina ispitanika (90%) živi u kućama opisanim kao jedinstveno mesto stanovanja koje karakteriše postojanje jednog ulaza. Skoro 16% ispitanika u gradovima i 4% na selu žive u stambenim jedinicama koje su imaju veći broj mesta za stanovanje ili stanova. Život u jedinicama sa većim brojem stambenih mesta više se uočavao 2003. godine, kada je 28% ispitanika u gradovima i 6% u selima živelo u takvim stambenim jedinicama.

Ukupno posmatrano, 96,4% domaćinstava je prijavilo da poseduju kuću ili stan u kojem živi, 2,3% je izjavilo da su podstanari, a 1,3% da žive u kući ili stanu prema nekom drugom

aranžmanu. Svoje kuće ili stanove poseduje više ispitanika u selima nego u gradovima (98,9% prema 93%).

Skoro sva domaćinstva na Kosovu imaju priključak na struju (99,5%). Preko tri petine (63%) ima priključak na vodovod. Međutim, velike su razlike između urbanih i ruralnih sredina. Dvaput je veća verovatnoća da će priključak na vodovod imati domaćinstva u urbanim sredinama (86%) nego u ruralnim sredinama (45%). Urbana domaćinstva su takođe u prednosti u odnosu na ruralna domaćinstva u pogledu drugih pogodnosti, a naročito u pogledu centralnog grejanja (16% urbanih domaćinstava prema 3% ruralnih). Skoro sva domaćinstva imaju toalet u kući, a procenat je nešto viši kod urbanih domaćinstava (98,5%) nego kod ruralnih (94,2%).

Za zemlju u celini, pristup vodovodu je povećan za 10 procentnih poena između 2003. i 2009. godine (sa 52% na 62%). Iako se korišćenje bunara za pijaću vodu u ruralnim sredinama uočljivo smanjilo (sa 27,4% 2003. godine na 17,6% 2009. godine), bunari i površinska voda i dalje nose značajne rizike po zdravlje preko šestine ruralnih domaćinstava.

U pogledu posedovanja unutrašnjih toaleta, kupatila i tuš kabina, u urbanim sredinama je došlo do malih poboljšanja između 2003. i 2009. godine, dok je u ruralnim sredinama poboljšanje naročito veliko. Procenat domaćinstava sa toaletom unutar stambene jedinice povećan je u periodu 2003–2009. sa 70,9% na 94,2%, a procenat domaćinstava sa kupatilom/tušem povećan je sa 51,4% na 82,9%.

Društveno-ekonomski status: posedovanje trajne robe i dohodak

Podaci pokazuju visoke stope vlasništva televizijskih i radio prijemnika u urbanim i ruralnim sredinama. Skoro sva domaćinstva u urbanim i ruralnim sredinama (94%) prijavila su da poseduju mobilni telefon, a skoro trećina (31%) domaćinstava poseduje fiksne telefone, iako su takvi telefoni češći u urbanim sredinama (50%) nego u ruralnim (18%). Više od polovine svih domaćinstava (55%) ima računar, ali urbana domaćinstva češće imaju računar (68%) nego ruralna (46%). Posedovanje prevoznih sredstava je prilično dobro uravnoteženo između urbanih i ruralnih sredina, a skoro 62,9% urbanih domaćinstava i 65,6% ruralnih domaćinstava poseduje automobil, kombi ili kamion.

Došlo je do značajnog poboljšanja u posedovanju svih ovih trajnih roba u odnosu na 2003. godinu. Najveće poboljšanje je uočeno kod računara i mobilnih telefona. Posedovanje računara se povećalo šestostruko, sa 9% 2003. godine na 55% 2009. godine; povećanja su velika i u urbanim i ruralnim sredinama. Posedovanje mobilnih telefona se skoro udvostručilo između 2003. i 2009. godine, a ukupno je povećano za skoro 50 procentnih poena; u ruralnim sredinama se povećalo između 9% i 46%, a u urbanim između 18% i 68%.

Posedovanje fiksnih telefona se između 2003. i 2009. godine ukupno povećalo sa 27% na 31%, uglavnom zahvaljujući povećanom pristupu u ruralnim sredinama (porast sa 11% na 18%; u urbanim sredinama se posedovanje fiksnih telefona *smanjilo*, sa 61% na 50%, zbog većeg korišćenja mobilnih telefona).

Skoro dve trećine svih domaćinstava u uzorku istraživanja KDHS 2009 (63%) prijavilo je da su zarađivala 300 ili manje evra mesečno, 17,5% je zarađivalo 301 do 400 evra, 14% je zarađivalo od 401 do 800 evra, a 4,7% je zarađivalo više od 800 evra. Ispitanici iz seoskih sredina imaju veće šanse da primaju 300 evra i manje mesečno (66%) nego ispitanici iz gradskih sredina (58,5%), dok je procenat domaćinstava koja primaju 400 i više evra veći u gradskim sredinama (22,3% prema 16,0%). Došlo je do značajnog povećanja prihoda u proteklih šest godina, između

istraživanja iz 2003. i 2009. godine. Na primer, procenat domaćinstava koja zarađuju više od 300 evra mesečno dvaput je veći nego 2003. godine (36,2% prema 19,2%).

Plodnost (fertilitet)

Podaci istraživanja KDHS 2009 ukazuju na to da ukupna stopa plodnosti (USP) za period od 12 meseci pre istraživanja iznosi 15,7 na 1000 stanovnika. Ovo je identično USP izračunatoj u Vitalnoj statistici za Kosovo za 2009. godinu.

Jedna trećina porođaja koji su se dogodili tokom 12 meseci pre istraživanja KDHS 2009 odnosila se na žene koje su u to vreme imale između 25 i 29 godina. Stopa plodnosti specifična za uzrast (SPSU) najveća je za ovu starosnu grupu; SPSU je 2009. godine visoka i za dve starosne grupe koje su odmah do ove grupe, tj. za grupu 20–24 godine i grupu 30–34 godine, a za sve ostale starosne grupe je niža. Isti obrazac je uočen i 2003. godine. SPSU je bila značajno niža 2009. nego 2003. godine za žene starosti između 20 i 39 godina.

Podaci iz istraživanja KDHS 2009 ukazuju na to da ukupna stopa plodnosti (USP) iznosi 2,03 deteta po ženi za period od 12 meseci pre istraživanja. Procenjena USP iz istraživanja KDHS 2003 za period od godinu dana pre istraživanja bila je viša za skoro jedno dete – 2,98.

SPSU je veća za seoske žene nego za gradske žene starosti 20–24 godine (za preko 50%) i žene starosti 35–39 godina (100% veća), dok je za gradske žene veća u starosnoj dobi 25–29 godina (za 20%) i 40–49 godina (iako je stopa u ovoj starosnoj grupi niska i u ruralnoj i u urbanoj sredini). Plodnost se, dakle, kod gradskih žena više koncentriše na starosnu grupu 25–29 godina, dok se kod seoskih žena rađanje ravnomernije raspoređuje u dobi od 20 do 34 godine i one ukupno imaju nešto više dece (USP za seoske žene je 2,1 dete po ženi prema 1,9 za gradske žene).

Podaci iz istraživanja KDHS o istoriji rađanja mogu se iskoristiti za sticanje uvida u fertilitet u nedavnoj prošlosti. Oni pokazuju značajan pad USP u periodu od 2002. do 2009. godine, sa 2,9 dece po ženi 2002. godine na 2 deteta 2009. godine, što predstavlja pad od skoro jednog deteta po ženi. Podaci iz istraživanja KDHS 2003 procenjuju USP na 3 deteta za period od jula 2002. do jula 2003, što je približno stopi od 2,9 koju smo procenili na osnovu podataka dobijenih 2009. za kalendarsku 2002. godinu. Trend opadanja stope plodnosti koji je utvrđen u istraživanju KDHS 2009 i sličnost procena za 2002–2003. godinu iz istraživanja KDHS 2003 i KDHS 2009 sugeriše da KDHS 2009 ne daje (veoma) pogrešne podatke o rađanju. Štaviše, USP koja je procenjena za 2009. godinu je niska (i može predstavljati manju procenu od realne, na primer, ako žena ne prijavi rođenje deteta koje je umrlo nakon porođaja), pa izgleda da je došlo do značajnog pada plodnosti na Kosovu u prošloj deceniji. Relativno mali broj veoma mladih ljudi među stanovništvom i mali broj dece koju su rodile žene starije od 24 godine u 2009. godini (za razliku od 2003. godine) takođe sugerišu da je došlo do značajnog opadanja plodnosti na Kosovu.

U istraživanju KDHS 2009 ženama starosti 15–49 godina je postavljeno pitanje da li su bile trudne u vreme intervju. Ukupno je 3,9% žena odgovorilo da su bile trudne u vreme intervju, a 0,8% nije bilo sigurno. Najčešće su bile trudne žene starosti 25–29 godina, ali je procenat žena koje su bile trudne ili nisu bile sigurne neznatno veći za žene starosti 20–24 godina (8,7% za žene 20–24 godine i 8,6% za žene 25–29 godina), što ukazuje na to da će ove žene takođe uskoro imati decu. Skoro dve trećine žena koje su bile trudne (64%) reklo je da su želele da zatrudne. Deset procenata je reklo da su želele malo da sačekaju, dok je 3% reklo da uopšte nisu imale nameru da

zatrudne. Međutim, skoro jedna četvrtina žena koje su odgovorile na ovo pitanje (23%) nije dala definitivan odgovor.

Jedna petina žena koje su već bile trudne rekla je da je imala pobačaj, 7,9% njih reklo je da su imale abortus i 2,5% je izjavilo da su rodile mrtvorodenčad. Za svaki rezultat procenat se, generalno, uvećava sa godinama starosti. Skoro jedna četvrtina žena starosti 45–49 godina (23,9%) izjavila je da je imala pobačaj, 10,3% njih je reklo da su imale namerni abortus, a 4,4% je reklo da su rodile mrtvorodenčad. Procenat onih koje su imale abortus je čak i veći (11,6%) za žene starosti 40–44 godine. Više žena iz urbanih sredina je reklo da su imale abortus nego žena iz ruralnih sredina. Ovo verovatno odražava njihovu želju za manjom porodicom zbog visokih troškova podizanja dece u urbanim sredinama. Žene koje nisu u braku, a koje su bile trudne imale su više abortusa (12,9%) od žena koje su u braku i koje su bile trudne (8,1%).

Planiranje porodice – kontracepcija

Skoro sve žene starosti 15–49 godina (95,3%) rekle su da znaju barem za jednu metodu kontracepcije, a skoro isti broj žena (94,9%) čuo je za najmanje jednu savremenu metodu kontracepcije. Procenti su nešto veći za trenutno udate žene (98,4% i 95,9%) nego za neudate (koje se nikad nisu udavale) žene (91,3% i 83,9%), ali je nivo znanja neudatih žena, bez obzira na to što se nisu udavale, impresivan. Od svih metoda, kontraceptivne pilule su najpoznatija većini žena, dok je pena/gel najmanje poznat metod. I udate i neudate žene znaju više od šest metoda u proseku.

Došlo je do povećanja znanja o svim kontraceptivnim metodama između 2003. i 2009. godine, naročito o savremenim metodama injekcija, kondoma te ženske i muške sterilizacije, ali i o tradicionalnim metodama. Nivo znanja o kontraceptivnim metodama se progresivno povećava sa nivoom obrazovanja žena.

Većina žena nije svesna efekta dojenja kao kontracepcije. Više od trećine žena (36%) nema znanje o efektu dojenja na verovatnoću začeća, a 43% žena je izjavilo da šanse žena da ostanu trudne nisu umanjene ukoliko doje. Udate žene imaju značajno više znanja o kontraceptivnom efektu dojenja nego neudate žene (29% prema 10%). Nivo obrazovanja žena ima malo veze sa nivoom njihovog znanja o kontraceptivnom efektu dojenja.

Od ukupnog broja žena starosti 15–49 godina, 42% je koristilo neku metodu kontracepcije. Međutim, samo 17% je ikada koristilo savremenu metodu kontracepcije (najčešće je korišćen kondom), dok je 39% koristilo tradicionalnu metodu, uglavnom prekid odnosa. Više od dve trećine trenutno udatih žena (69%) koristilo je neku metodu kontracepcije (28% je koristilo savremenu kontracepciju, a 65% tradicionalne metode), u poređenju sa samo 3% neudatih žena. Ovaj rezultat se mogao očekivati imajući u vidu činjenicu da skoro polovina neudatih žena (48%) spada u starosnu grupu 15–19 godina i da verovatno nisu seksualno aktivne.

Što se tiče etničkih grupa, najveća stopa korišćenja kontracepcije javlja se kod Turkinja i Srpkinja. Srkinje i Goranke koriste i savremene i tradicionalne metode. Stopa korišćenja kontracepcije kod žena iz bošnjačke i aškalijske zajednice je niska (i savremenih i tradicionalnih metoda).

Postoji pozitivna korelacija između obrazovanja i korišćenja savremene metode kontracepcije, ali je korišćenje prekida odnosa (i uopšte tradicionalnih metoda kao grupe) obrnuto srazmerno nivou ženinog obrazovanja.

Savremene metode se trenutno (u vreme istraživanja iz 2009. godine) veoma malo koriste. Samo 15% udatih žena u reproduktivnom dobu koristilo je savremene metode kontracepcije u vreme istraživanja; velika većina je koristila metodu prekida odnosa, što je metoda koja se daleko najviše koristi u svim podgrupama stanovništva koje smo uzeli u razmatranje. Preko dve petine udatih žena u reproduktivnoj dobi (41%) nije koristilo nikakav metod kontracepcije u vreme istraživanja KDHS 2009.

Korišćenje bilo koje metode kontracepcije i korišćenje savremenih metoda povećava se u starosnoj grupi 40–44, a onda je nešto niže u grupi žena starosti 45–49 godina. Korišćenje savremenih metoda dostiže vrh u starosnoj grupi 35–39 godina (17,3%), a opada u starijim grupama. Smatra se da niže stope korišćenja kontracepcije kod najstarijih žena odražavaju činjenicu da mnoge starije žene misle kako ne mogu više da zatrudne. I savremene i tradicionalne metode kontracepcije najviše koriste žene koje su bile udate u vreme istraživanja KDHS 2009, a najmanje žene koje su u to vreme bile neudate ili udovice. Dve petine žena koje žive u vanbračnoj zajednici koriste kontracepciju.

Stopa korišćenja kontracepcije je najveća kod Turkinja (73,3%), pri čemu je kod njih naročito visoka stopa korišćenja savremenih metoda (30%, što je dvostruko više od stope za sve žene koje su udate i koje žive u vanbračnoj zajednici), a najmanja kod žena iz aškalijske zajednice (37,1%, uz veoma nisku stopu korišćenja savremenih metoda – 2,9%). Žene koje su udate i koje žive u vanbračnim zajednicama i neobrazovane žene najmanje koriste kontracepciju (bilo savremene bilo tradicionalne metode), dok one sa barem nižim srednjim obrazovanjem najčešće koriste kontracepciju. Stopa korišćenja tradicionalnih metoda se ne razlikuje previše kada se uzme u obzir nivo obrazovanja.

Korišćenje pilula, intrauterinih uložaka i računanje plodnih dana je bilo *niže* u 2009. nego u 2003. godini ili 1999–2000. godine. Savremene metode kontracepcije je 2009. godine koristilo 15,1% udatih žena u reproduktivnom dobu, za razliku od 22,6% koliko je te metode koristilo 2003. godine. Pad korišćenja savremenih metoda kontracepcije može odražavati činjenicu da sada ima mnogo manje donatora koji su ulagali sredstva u reproduktivno zdravlje na Kosovu nego što ih je bilo 2003. godine. U periodu do 2009. godine više parova je koristilo kondome i prekid odnosa nego što je to bio slučaj 2003. ili 1999–2000. godine, što sugerise da su oni zamenili skuplje metode koje su koristili 1999. i 2003. godine jeftinijim metodama. Bez obzira na to, bitno je napomenuti da je i 1999. i 2003. i 2009. godine prekid odnosa pretežno bio glavni metod kontracepcije koji se koristi na Kosovu.

Većina onih koji koriste savremene metode kontracepcije saznala je za ove metode u bolnicama; ovo naročito važi za intrauterine uloške. Većina onih koji koriste tradicionalne metode saznala je za njih od prijatelja i rođaka; ovo naročito važi za prekid odnosa. Masovni mediji su izvor informacija za skoro četvrtinu onih koji kao kontracepciju koriste računanje plodnih i neplodnih dana.

Veoma malo ispitanika (3,2%) odgovorilo je da ih je posetio neko ko je razgovarao sa njima o planiranju porodice. Seoske žene su imale dvostruko veće šanse za ovakvu posetu (3,9%) nego žene iz urbanih sredina (1,9%). Ovo je u skladu s činjenicom da se informativne posete u vezi sa planiranjem porodice na Kosovu usredsređuju na ruralne oblasti. Među etničkim grupama, najviše poseta su imale Goranke (6,9%), dok su srpske i bošnjačke žene imale najmanje poseta (1% odnosno 1,6%). Verovatnoća posećivanja je obrnuto srazmerna obrazovanju žene. One žene koje su dobijale informacije o planiranju porodice 12 meseci pre istraživanja KDHS 2009 dobijale su ih od porodičnih lekara (38%) i nevladinih organizacija (29%).

Većina žena je odgovorila da su odluke o korišćenju kontracepcije uglavnom zajedničke odluke. Verovatnoća da je odluku o kontracepciji doneo samo suprug ili partner se povećava sa godinama; dvostruko više žena u četrdesetim godinama izjašnjavalo se da je to slučaj nego žena u kasnim tinejdžerskim godinama ili u ranim dvadesetim. Verovatnoća da odluku o kontracepciji donosi suprug/partner obrnuto je srazmerna nivou obrazovanja; ovo može odslikavati razliku u godinama (ili obrnuto), jer su mlađe žene uglavnom obrazovanije.

Pilula je metoda sa najvećim brojem registrovanih sporednih efekata (11,4%), a za njom slede intrauterini ulošci (5%). Žene su o problemima ili sporednim efektima koje mogu da imaju ove metode čule od zdravstvenih radnika.

Smrtnost

Pitanje o slučajevima smrti u domaćinstvu za period od 12 meseci pre istraživanja rezultiralo je odgovorima prema kojima su preminule ukupno 132 osoba. Ovo dovodi do opšte stope mortaliteta (OSM) od 5,4 na hiljadu stanovnika, koja stoju i izveštaju o istraživanju KDHS za 2003. godinu. Blagi porast OSM između 2003. i 2009. godine ne može odražavati starenje stanovništva. Imajući u vidu empirijska saznanja o smrtnosti koja su bila dostupna iz odgovora na pitanja, prava OSM je najverovatnije nešto viša, iako vredi pomenuti da je OSM od 5,6 umrlih na hiljadu stanovnika, koji smo mi procenili za period od 12 meseci pre istraživanja KDHS 2009, značajno veća nego OSM od 3,2 iz zvanične Kosovske statistike za 2009. godinu. Razlika između opšte stope nataliteta i mortaliteta u istraživanju KDHS 2009 ukazuje na stopu prirodnog priraštaja od 10,1 na 1000 stanovnika, tj. 1,01% godišnje.

Podela po godinama starosti u kojima su članovi domaćinstva preminuli izvedena je iz podataka za ostale zemlje i sugerise da je starost u kojoj su ova lica preminula verovatno tačna, čak i ako postoje neki propusti. Slučajevi umiranja se koncentrišu na prvu godinu života (što sugerise da ne postoje veća odstupanja u registrovanim slučajevima smrti beba) i brojevi ostaju mali sve do starosne dobi od 40 godina, kada počinju da se povećavaju, a naročito u dobi od 50 godina. Velika većina smrti u domaćinstvima (76%) dogodila se kod ljudi starijih od 60 godina (stariji od 80 godina čine više od jedne petine svih preminulih).

Podaci iz istraživanja KDHS 2009 daju stopu mortaliteta novorođenčadi od 9,5 na 1000 novorođenih za period 2005–2009, a stopa smrtnosti dece mlađe od 5 godina je 11,2 preminulih na 1000 stanovnika. SMN od 9,5 koju smo utvrdili za period 2005–2009. veoma je slična onoj u Vitalnoj statistici Kosova za ovih pet godina.

Od osamedesetih godina prošlog veka do prve decenije ovog veka došlo je do stabilnog pada stopa smrtnosti kod novorođenčadi i dece (SMN je početkom iznosila 70). Ovaj obrazac sugerise da nije bilo veoma nesrazmernog lošeg prijavljivanja broja umrlih (i rođenih) u prošlosti. Bez obzira na to, stopa mortaliteta novorođenčadi za prethodne godine (npr. 9,5 umrlih novorođenčadi na 1000 rođenih u periodu 2005–2009. godina) niža je nego što je većina ljudi očekivala, što sugerise da je možda došlo do netačnog prijavljivanja broja umrle (i rođene) dece. Prema bolničkim statističkim podacima, perinatalna stopa mortaliteta za 2009. godinu je procenjena na 19,3 perinatalne smrti (mrtvorodena deca plus smrt dece tokom prve nedelje života) na 1000 rođene dece.

Pošto smo uzeli u obzir sve godine od 1980. naovamo, u istraživanju KDHS 2009 izračunali smo stopu smrtnosti novorođenčadi od 23 do 23,1 (to je veoma slično onome što je izračunato u

istraživanju KDHS 2003). Međutim, utvrdili smo da stopa smrtnosti kod dece mlađe od 5 godina iznosi 25,6–25,7, što je mnogo manje nego stopa od 42 koja je izračunata u istraživanju KDHS 2003. Ovo sugerira da je istraživanje KDHS 2009 možda propustilo da registruje smrt dece od koje je došlo nakon prve godine života.

Znanje i stavovi o prevenciji HIV-a/AIDS-a

U istraživanje KDHS 2009 uneta su i pitanja za procenu znanja i stavova o HIV-u/AIDS-u svih ispitanika, i muškaraca i žena starijih od 15 godina. U istraživanju KDHS 2003 postavljena su neka ista pitanja, ali samo ženama starosti od 15 do 49 godina. Generalno posmatrano, nivo svesti o HIV-u/AIDS-u je veliki. Od ukupnog broja ispitanika starijih od 15 godina, skoro 90% muškaraca i više od 80% žena je čulo za HIV/AIDS.

Znanje o HIV-u/AIDS-u značajno varira sa godinama. Preko 90% muškaraca mlađih od 50 godina i žena mlađih od 40 godina čulo je za HIV/AIDS. Međutim, za HIV/AIDS čulo je manje od 50 procenata muškaraca starijih od 70 godina i žena starijih od 65 godina. Posle 24. godine žene imaju manje znanja nego muškarci u svim starosnim grupama, uz značajnu ekspanziju neupražnjavanja seksa posle 44. godine. Nivo znanja je bio nešto veći 2009. godine nego 2003. godine kod žena starosti od 15 do 44 godine.

U istraživanju iz 2009. godine 75% muškaraca i 71% žena starijih od 15 godina znali su da je rizik od inficiranja HIV-om/AIDS-om smanjen ako se uzdržavaju od seksualnih odnosa. Štaviše, veći broj njih (81% muškaraca i 77% žena) znao je da se rizik smanjuje ako se koristi kondom. Poput podataka o tome da li su ljudi čuli za HIV/AIDS, i nivo znanja o prevenciji uzdržavanjem od seksa i korišćenjem kondoma smanjuje se sa godinama, naročito kod ženske populacije. Muškarci imaju više znanja od žena o preventivnim metodama, osim u starosnoj grupi 15–19 godina, za koju je nivo znanja isti kod oba pola. Došlo je do značajnog povećanja od 2003. godine u znanju žena starih između 15 i 49 godina o načinima smanjivanja rizika od inficiranja HIV-om/AIDS-om, a naročito je veliki porast svesti o ulozi apstinencije u prevenciji HIV-a/AIDS-a.

U istraživanju KDHS 2009 svim muškim i ženskim ispitanicima starijim od 15 godina postavljeno je pitanje da li bi kupili sveže povrće od prodavca ako znaju da ta osoba ima HIV/AIDS. (Ovo pitanje nije postavljeno u istraživanju iz 2003. godine). Sve zajedno, samo dve petine muškaraca i jedna trećina žena starijih od 15 godina rekli su da bi kupili sveže povrće od osobe inficirane HIV-om/AIDS-om.

I za muškarce i za žene važi da su oni koji žive u urbanim područjima više čuli o HIV-u/AIDS-u od onih iz ruralnih područja. Uočava se skromno poboljšanje znanja između 2003. i 2009. godine u ruralnim područjima (sa 86,6% na 88,2%), ali i manji pad znanja tokom ovog perioda u urbanim područjima (sa 96,8% na 94,4%).

U ovom šestogodišnjem periodu došlo je do dramatičnog povećanja znanja o preventivnoj ulozi apstinencije, i u urbanim i u ruralnim područjima; ono je povećano sa 17% na 77% u urbanim područjima i sa 19% na 75% u ruralnim područjima. Takođe je došlo do povećanja, doduše ne velikog, u znanju o preventivnoj ulozi kondoma.

Ljudi koji nisu u braku, a ovo se odnosi i na muškarce i na žene, bolje su obavešteni od ljudi koji su u braku o HIV-u/AIDS-u, o prevenciji i o načinima prenošenja HIV-a/AIDS-a. Razlika u odnosu na bračnu status najverovatnije se javlja zbog mlađeg uzrasta ljudi koji nisu u braku.

Procenat onih koji su čuli za HIV/AIDS varira po etničkoj i rodnoj pripadnosti. Od podgrupa sa najmanje 25 posmatranja, Goranci su najviše čuli za ovu bolest (98% muškaraca, 87% žena). Međutim, samo 60% žena iz zajednica Bošnjaka, Turaka, Roma i Aškaliya je čulo za HIV/AIDS. Albanski muškarci i žene, kao i muškarci iz redova Bošnjaka i Turaka, imaju najviše znanja o preventivnoj ulozi kondoma, ali mnogo manje znaju o preventivnoj ulozi apstinencije. Žene iz redova bošnjačke i turske zajednice, a naročito žene iz romske zajednice, imaju nizak nivo svesti o preventivnoj ulozi apstinencije. Samo 29% Romkinja je odgovorilo da misli da se rizik od HIV-a/AIDS-a može smanjiti apstinencijom.

Svest o HIV-u/AIDS-u je snažno povezana sa nivoom obrazovanja. Preko 85% onih sa bar nižom srednjom školom čulo je za HIV/AIDS, a praktično svi sa višom srednjom školom i univerzitetskim obrazovanjem. Međutim, samo oko 60% onih sa osnovnim obrazovanjem i veoma niskih 30% onih bez obrazovanja odgovorilo je da su čuli za ovu bolest. U svim obrazovnim grupama postoji veoma malo razlika po rodnoj pripadnosti. Niža svest žena koju uočavamo na nivou celokupnog stanovništva dolazi otuda što je njihov nivo obrazovanja niži.

U vezi sa znanjem o HIV-u/AIDS-u treba primetiti da se nivo pozitivnog prepoznavanja uloge kondoma i apstinencije u smanjivanju rizika od inficiranja HIV-om/AIDS-om povećava sa stepenom obrazovanja. U obrazovnijim grupama, a kao što smo videli i u celokupnom stanovništvu i u ostalim podgrupama, ljudi obično ređe odgovaraju da apstinencija može smanjiti rizik od HIV-a/AIDS-a nego što je to slučaj sa korišćenjem kondoma. Slično tome, među ljudima bez obrazovanja ili sa malo obrazovanja ima najmanje onih koji bi kupovali povrće od inficiranog prodavca, dok bi oni sa najvišim obrazovanjem i kupovali najviše, uprkos tome što za najobrazovaniju grupu procenat za ovaj pokazatelj iznosi samo 60%.

Migracija

Migranti čine 6,4% ispitanika iz istraživanja KDHS 2009 (npr. u vreme ovog istraživanja nisu živeli u onom regionu ili onoj zemlji gde su rođeni). Priština je region sa najvećom migracijom. Skoro 11% ispitanika koji sada žive u Prištini izjavilo je da su rođeni u drugim regionima Kosova (ili u inostranstvu). Ukupno, stanovništvo prištinskog regiona je za 7,7% veće zbog unutrašnje migracije. Pečki region ima sledeću najveću stopu sa ukupnom dolaznom migracijom od 6,7%. Regioni Đakovice i Mitrovica pretrpeli su relativno veliki gubitak poslednjih godina, gubeći 6,4% odnosno 5,2% ljudi koji su tamo rođeni (a koji su još uvek žive i na Kosovu) i koji migriraju u ostale regione Kosova. Ovi podaci ne predstavljaju iznenađenje ako se imaju u vidu veoma loša ekonomska situacija u ta dva regiona te politički i bezbednosni problemi u Mitrovici. Bilo je relativno malo unutrašnje geografske mobilnosti u skorije vreme; manje od jednog procenta (0,7%) svih ispitanika je 2009. godine živelo u drugom regionu (ili zemlji) od onog gde su živeli prethodnih pet godina.

U izveštaju o istraživanju KDHS 2003 zabeleženo je da je preko 8% ispitanika (tj. ljudi koji su bili stanovnici Kosova 2003. godine) živelo u inostranstvu pet godina pre tog istraživanja (npr. 1998. godine). Četrdeset sedam procenata ovih povratnika je boravilo u Nemačkoj, 18% u Švajcarskoj, a 8% u Srbiji i Crnoj Gori. Situacija se drastično promenila do 2009. godine, kada je

samo 0,16% ispitanika živelo u inostranstvu pre pet godina, a Nemačka i Švajcarska nisu bile više glavne zemlje iz kojih su se ovi ljudi vraćali.

Bez obzira na to, još uvek mnogo ljudi sa Kosova živi u inostranstvu. Nosioi domaćinstva su prijavili ukupno 4061 člana porodice koji žive u inostranstvu. Ovo je 17,1% ukupne populacije zastupljene u istraživačkom uzorku. U skladu sa ostalim zapažanjima u ovom izveštaju, to bi značilo da bi stanovništva Kosova bilo za jednu šestinu više da ovi ljudi nisu napustili Kosovo, odnosno ako bi se svi oni vratili. Više od jedne četvrtine ovih ljudi (27%) otišlo je između 2005. i 2009. godine, a 22% je otišlo u svakom petogodišnjem periodu pre toga. Najveća migracija je bila 1999. godine, ali su brojevi kontinuirano veoma veliki od početka devedesetih godina. Treba imati na umu da se ovi podaci odnose na članove porodica koji su još uvek u inostranstvu; oni ne obuhvataju ljude koji su se vratili na Kosovo.

Muškarci čine više od polovine članova porodica koji se nalaze u inostranstvu (57,5%). Stanovništvo koje je u inostranstvu je češće u radnom uzrastu, a ređe je starije od 65 godina, i mlađe je od stanovništva koje živi na Kosovu. Ovo naročito važi za muškarce; od onih za koje postoje podaci o godinama starosti, 2009. godine 74,4% muškaraca koji žive u inostranstvu bili su stari između 15 i 64 godine, a u tom rasponu godina ima 64,4% muškaraca koji žive na Kosovu. U Nemačkoj se nalazi najveći broj članova porodica koji se nalaze u inostranstvu (38%), a za njom sledi Švajcarska (sa skoro 16%). Sličan obrazac se uočava i u istraživanju KDHS 2003.

Stavovi o nasilju u porodici

U istraživanju KDHS 2009 svim ispitanicima starijim od 15 godina postavljeno je pitanje da li suprug ima opravdanje (ili pravo) da udari ili prebije svoju suprugu/partnerku ako ona izađe bez odobrenja, ako ne brine se o deci, ako se svađa, ako odbija seksualne odnose ili ako joj zagori ručak. Ispitanici su odgovarali sa „da“ ili „ne“ za svaku od tih pet situacija.

Skoro 13% ukupnog stanovništva starijeg od 15 godina smatralo je da je porodično nasilje opravdano u bar jednoj od ovih situacija. I za muškarce i za žene izlazak bez dozvole i nebriga o deci predstavljaju situacije u kojima su ispitanici najčešće pravdali porodično nasilje (8,7% i 8,6% muškaraca, odnosno 12,1% i 12,4% žena). Svađanje je sledeća situacija po redu (4,6% muškaraca i 6,1% žena misle da je to prihvatljiv razlog za porodično nasilje), zatim sledi odbijanje polnog odnosa (2,8% muškaraca i 3,3% žena), a na poslednjem mestu je zagoreli ručak (1,7% muškaraca i 2,3% žena). Za svaku od ovih pet situacija žene su češće od muškaraca odgovarale da misle kako je porodično nasilje opravdano. Potrebno je dalje istraživanje kako bi se utvrdilo da li ova razlika u stavovima između polova u pogledu porodičnog nasilja odražava pravu situaciju ili možda muškarci nisu u potpunosti bili iskreni u odgovorima.

I kod muškaraca i kod žena, procenat ispitanika koji misle da je porodično nasilje opravdano u bilo kojoj od datih pet situacija povećava se sa godinama (od oko 5–7% stanovništva starosti 15–24 godine, preko 16–18% stanovništva starosti 40–64 godine, do 28–35% onih starih 65–84 godine). Razlika u stavu između polova na ukupnom uzorku utvrđena je za sve starosne grupe osim za onu najmlađu (15–19 godina) i najstariju (stariji od 80 godina); u svim drugim starosnim grupama više žena nego muškaraca je odgovorilo da smatra porodično nasilje opravdanim.

Seosko stanovništvo (i žene i muškarci) češće od gradskog smatra da je porodično nasilje opravdano u bilo kojoj od datih pet situacija (13% seoskih muškaraca prema 8% gradskih muškaraca; 18% seoskih žena prema 10% gradskih).

Udate žene češće misle da je porodično nasilje opravdano u bar jednoj od pet situacija (17,8%), dok neudate žene to ređe misle (5,2%). Ove razlike verovatno uglavnom odražavaju razliku u godinama koja je upravo pomenuta, pošto su neudate žene mlađe od udatih.

Od etničkih grupa, Srbi (naročito žene) najmanje misle da je porodično nasilje opravdano, dok ga žene iz turske, romske i aškalijske zajednice natprosečno odobravaju. Muškarci Aškalijske (32%) najčešće smatraju porodično nasilje opravdanim. Stopa opravdavanja porodičnog nasilja je kod muškaraca iz srpske, bošnjačke, turske, romske i goranske zajednice ispod proseka.

I kod muškaraca i kod žena odobranje porodičnog nasilja je obrnuto srazmerno stečenom obrazovanju. Trideset procenata žena i 24% muškaraca bez obrazovanja smatraju porodično nasilje opravdanim, dok tako misli samo 3,9% muškaraca i 3,5% žena sa univerzitetskim obrazovanjem.

Propratne aktivnosti

Poslednje poglavlje izveštaja rezimira zaključke analiza i navodi o čemu bi trebalo voditi računa prilikom kreiranja politika:

- Politički napori za poboljšavanje blagostanja treba da osiguraju da se ne favorizuju samo urbane sredine, nego da se u obzir uzimaju i posebne potrebe ruralnog stanovništva.
- Moraju se učiniti napori kako bi se povećalo korišćenje uspešnih metoda kontracepcije. Skoro sve žene na Kosovu znaju za metode kontracepcije, a njihovo znanje ne predstavlja prepreku.
- Kod starijih žena koje ne koriste kontracepciju zato što misle da ne mogu da zatrudne postoji rizik od neplanirane trudnoće. Stoga naročitu pažnju treba posvetiti podsticanju korišćenja kontracepcije kod ovih žena.
- Edukativne kampanje treba da imaju za cilj grupe sa niskim nivoom znanja o HIV-u/AIDS-u i o tome kako se ova bolest prenosi (na primer, prevođenje materijala na jezike etničkih grupa sa niskim nivoom svesti).
- Informativne aktivnosti treba usmeriti ka komunikaciji sa grupama koje najviše misle da je porodično nasilje opravdano (stariji muškarci i žene, žene sa sela, muškarci i žene iz aškalijske zajednice, žene iz redova bošnjačke, turske i romske zajednice te manje obrazovani ljudi oba pola).

Ovaj izveštaj navodi sledeće propratne aktivnosti za buduće istraživanje i prikupljanje podataka:

- Moraju se obaviti obimnija istraživanja kako bi se razumela razlika u plodnosti koja se javlja u podgrupama kosovskog stanovništva (na primer, kako se ukupna stopa plodnosti razlikuje po nivoima obrazovanja).
- Moraju se učiniti napori kako bi se razumelo zašto žene ne koriste efikasnije metode kontracepcije.
- Moraju se prikupiti podaci o obrazovanju i veštinama stanovnika Kosova koji žive u inostranstvu kako bi se više saznalo o pravom obimu gubitka ljudskog kapitala (odliv mozgova). Takođe, bilo bi dobro da se utvrdi obim novčanih pošiljki koje emigranti šalju na Kosovo i time pružaju podršku kosovskoj ekonomiji.
- Potrebno je da se ulože napori kako bi se procenilo da li muškarci stvarno manje od žena smatraju da je porodično nasilje opravdano ili su jednostavno manje voljni da to priznaju.

- U prikupljanju podataka ubuduće se moraju učiniti veći napori kako bi se osiguralo da svi ispitanici odgovore na sva pitanja. Ispitivači bi trebalo da budu bolje obučeni i nadgledani, a mora da postoji i bolja provera kvaliteta na terenu, dok još postoji mogućnost da se ponovo ode u domaćinstvo kako bi se razjasnile očigledne nedoslednosti.

Mali uzorak onemogućio nam je da damo pouzdane statističke procene za manje podgrupe stanovništva, npr. za etničke manjine. U budućnosti, prikupljanje podataka treba obavljati na većem uzorku manjinskih grupa kako bi se dobili pouzdaniji podaci o njima.

1 Uvod

1.1 Potreba za trećim istraživanjem demografske i društveno-ekonomske situacije i reproduktivnog zdravlja na Kosovu

Posle sukoba iz 1999. godine pokazalo se da postoji potreba za aktuelnim ekonomskim, socijalnim i demografskim podacima na osnovu kojih bi se razvili planovi za rekonstrukciju i razvoj Kosova. Zbog toga je UNPFA, u partnerstvu sa Međunarodnom organizacijom za migracije (IOM) i Statističkim zavodom Kosova (SZK), uz sredstva koja je obezbedila kanadska vlada, od novembra 1999. do februara 2000. godine sproveo prvo *Istraživanje demografske i društveno-ekonomske situacije i reproduktivnog zdravlja* zasnovano na domaćinstvima na čitavom Kosovu.

Istraživanje je 1999–2000. godine obezbedilo prve pouzdane informacije o demografskoj i zdravstvenoj situaciji na Kosovu. Uprkos određenim problemima u izradi i činjenici da je istraživanje sprovedeno tokom teškog perioda, ono je pružilo neke vredne rezultate. Na primer, stope smrtnosti i prirodnog priraštaja na Kosovu su pre ispitivanja bile više nego u drugim zemljama u Evropi, što je dovelo do strukture porodica u kojima je jedna trećina stanovnika bila mlađa od 15 godina, a polovina mlađa od 25 godina. Ovo se upadljivo razlikovalo od situacije u mnogim evropskim zemljama, u kojima je starenje stanovništva sada veliki problem, jer udeo osoba starijih od 60 godina ubrzano raste, dok su stope nataliteta sve niže, a očekivani životni vek sve duži. Podaci iz istraživanja sprovedenog 1999–2000. godine takođe su pokazali da je prilično veliki broj radno sposobnih građana Kosova u vreme istraživanja radio u inostranstvu, a da su njihove pošiljke davale značajan doprinos lokalnoj privredi. Izveštaj o istraživanju 1999–2000. godine pokazao je i nejednakost između muškaraca i žena u pogledu obrazovanja te da je manje od 10% parova u reproduktivnom uzrastu koristilo savremena kontraceptivna sredstva.

Međutim, preciznost nekih rezultata istraživanja iz 1999–2000. godine nije bila poznata, imajući u vidu otežane okolnosti u kojima je istraživanje sprovedeno. Zbog toga se smatralo da bi novo istraživanje, osim prilike da se obuhvate nove teme, moglo da donese i tačnije rezultate. Svetska banka je u oktobru 2002. godine preporučila potpuno zdravstveno i demografsko istraživanje.¹ Takođe, široko je prepoznata potreba da se obavi sveobuhvatni popis stanovništva, jer pouzdan popis na Kosovu nije sproveden još od 1981. godine. Zakon o novom popisu je potpisan decembra 2004. godine, ali iz niza razloga – logističkih, tehničkih i finansijskih – u to vreme nije bilo moguće da se popis sprovede. (Trenutno je u planu da se popis sprovede aprila 2011. godine). Stoga je u julu 2003. godine sprovedeno *Istraživanje demografske i društveno-ekonomske situacije i reproduktivnog zdravlja na Kosovu*, koje je vodio UNFPA kao izvršna agencija, a uz finansijsku pomoć švedske vlade (SIDA).

Rezultati *Istraživanja demografske i društveno-ekonomske situacije i reproduktivnog zdravlja na Kosovu 2003* (za demografsko i zdravstveno istraživanje se koristi skraćenica KDHS) otkrili su da je više od polovine stanovnika (55%) spadalo u starosnu grupu od 15 do 59 godina, dok je skoro jedna trećina stanovnika (32%) bila mlađa od 15 godina. Ovi nalazi su skoro identični nalazima iz istraživanja 1999–2000, prema kojima su deca mlađa od 15 godina činila 31,5%, a stanovništvo uzrasta od 15 do 59 godina 60% stanovništva. Nepismenost je varirala prema polu i mestu. Nepismeno je bilo 8% stanovnika starosti 15 godina i više, a verovatnoća da žene budu nepismene bila je četiri puta veća nego kod muškaraca (12,5% prema 3,4%). Kod ljudi u ruralnim

¹ Izveštaj o prioritetima za javne rashode na Kosovu, Svetska banka, izveštaj br. 24880-KOS, oktobar 2002, str. 57, dostupan na <http://www.worldbank.org/>, pristup sajtu obavljen 27. decembra 2010. godine.

sredinama postojala je veća verovatnoća da budu nepismeni nego kod onih u urbanim sredinama (8,7% prema 6,5%).

Neobrađene stope priraštaja (NSP) procenjene su na 20 živorođene deca na hiljadu stanovnika, a ukupna stopa prirodnog priraštaja (USP) procenjena je na 3 deteta na jednu ženu, što je bilo više od 2,6, koliko je procenjeno u istraživanju sprovedenom 1999–2000. godine.

Podaci KDHS 2003 doveli su do procene o stopi smrtnosti odojčadi od 23,7 na 1000 živorođene dece, ali izveštaj o tom istraživanju nije naveo vremenski period na koji se procena odnosi.²

Dugo se smatralo da muškarci igraju važnu ulogu u realizaciji reproduktivnih ciljeva. U tom pogledu veliku nepoznanicu predstavljalo je to koliko su muškarci na Kosovu koristili kontraceptivna sredstva i koliko su znali o kontraceptivnim sredstvima. U istraživanju KDHS 2003 preko 15% svih žena je reklo da je korišćenje kontracepcije isključivo izbor njihovih supruga ili partnera, a 81,1% udatih žena je reklo da su razgovarale o planiranju porodice sa svojim partnerom ili suprugom. Ovi rezultati govore da muškarci igraju glavnu ulogu u odlučivanju o korišćenju kontracepcije na Kosovu.

Istraživanje sprovedeno 2003. godine nije se bavilo pitanjem abortusa, ali je u izveštaju o istraživanju iz 1999. godine prijavljena stopa izazvanih pobačaja od 4,8 na 1000 rođene dece, uz napomenu da ta stopa pobačaja bez sumnje ne odgovara stvarnom stanju. Stopa izazvanih pobačaja na Kosovu je legalna do 10 nedelja; međutim, postoje mnoge spekulacije da se brojni pobačaji izvode nelegalno i posle 10. nedelje te da je veliki broj žena izveo puno pobačaja. Pošto više posle 1999–2000. godine nije sprovedeno nijedno istraživanje koje se bavilo brojem izazvanih pobačaja, ne postoje dokazi koji potkrepljuju ili odbacuju ove spekulacije. Opšte je poznato da upražnjavanje izazvanih pobačaja može nepovoljno da utiče na zdravlje žene, da umanjuje njene šanse da ostane u drugom stanju i da dovede do materinske ili perinatalne smrtnosti. Stoga je važno da postoje ažurne informacije o izazvanim pobačajima kako bi se istražile pomenute spekulacije.

U nedostatku drugih podataka, rezultati istraživanja iz 2003. godine i dalje se koriste kao osnova za formulisanje politike i pripremu programa unutar relevantnih ministarstava, nevladinih organizacija, multilateralnih i bilateralnih agencija. Neke informacije su i dalje prikladne, poput podatka da su velikom broju mladih osoba potrebni obrazovanje i prilike za zaposlenje. Ministarstvo zdravlja i donatorska zajednica su svesni želje za manjom porodicom i shvataju hitnost potrebu da se poveća izbor u pogledu kontracepcije za pojedince i parove. Ma šta da se dešava sa plodnošću žena, postoji zabrinutost da će se rađanje i dalje povećavati, jer veliki broj kosovskih adolescenata stupa u reproduktivno doba.

Imajući u vidu sve to, brze promene na Kosovu, nedostatak ažurnih podataka i verovanje da vitalne zvanične statistike nisu pouzdane, relevantni akteri su smatrali treba sprovesti treće Istraživanje demografske i društveno-ekonomske situacije i reproduktivnog zdravlja, kako bi se obezbedile ažurne informacije o temama koje su obuhvaćene u prva dva istraživanja. SZK se konsultovao sa kancelarijama UNPFA i UNICEF na Kosovu i postignuta je saglasnost o realizaciji istraživanja KDHS 2009, koje je sprovedo Odeljenje za statistiku o stanovništvu pri SZK. Pripreme za treće istraživanje KDHS počele su u septembru 2009, a istraživanje je sprovedeno na terenu tokom decembra 2009. godine. U nastavku se iznose glavni nalazi.

² Kao što je napomenuto u Poglavlju 5 ovog izveštaja, na osnovu naših analiza podataka iz 2009. godine verujemo da se procene u izveštaju iz 2003. godine odnose na sva rođenja i smrtne slučajeve odojčadi prijavljene u istoriji istraživanja KDHS 2003 (ova rođenja i smrtne slučajeve su se desili u periodu od 35 godina pre istraživanja), a ne na period neposredno pre istraživanja na terenu.

1.2 Ciljevi

Glavni cilj istraživanja iz 2009. godine jeste da se pribave ažurne informacije o demografskoj i društveno-ekonomskoj situaciji i reproduktivnom zdravlju na Kosovu kako bi se relevantnim akterima omogućilo da izrade politike i usluge koje će na prikladan način odgovoriti na postojeće okolnosti u zemlji.

Konkretni ciljevi obuhvataju:

- Prikupljanje pouzdanih, relevantnih i ažurnih podataka o temama koje se tiču demografske i društveno-ekonomske situacije odnosno stanja reproduktivnog zdravlja;
- Analizu trendova najvažnijih društveno-ekonomskih, demografskih i zdravstvenih pokazatelja tokom vremena upoređivanjem sadašnjih nalaza sa nalazima iz istraživanja KDHS 2003 (i istraživanja iz 1999–2000, gde je to moguće);
- Jačanje kapaciteta Statističkog zavoda Kosova.

1.3 Dizajn istraživanja

1.3.1 Uzorak

Nedostatak ažurnih popisnih podataka je doveo do poteškoća u uspostavljanju stvarnog okvira uzorka. Glavni zahtev je bio da okvir uzorka pokrije celokupnu teritoriju Kosova. Kako bi se izbegle potencijalne greške koje bi dovele do grešaka u uzorcima, naročita pažnja je posvećena striktnom poštovanju procedura uzorkovanja i obezbeđivanju da proces identifikacije odabranih domaćinstava na terenu bude pod odgovarajućom kontrolom.

Okvir uzoraka činio je spisak 4953 popisne oblasti (PO). Spisak PO je izveden iz nedavno ažuriranih PO. (Oko 1000 PO je ažurirao SZK 2008. godine, a oko 2500 je ažurirano 2009. godine). Uzorak za istraživanje KDHS 2009 uzet je kao slojeviti uzorak sa verovatnoćom izbora jednakom veličini (PPS), tj. jednakom broju domaćinstava u svakoj PO u okviru. PO su raslojene prema regionu (7), etničkoj pripadnosti (nesrpska/srpska zajednica) i tipu sredine (gradska/seoska). Odabrano je pet stotina PO, a onda su u spisak uneta domaćinstva iz ovih 500 PO; zatim je sa spiska za svaku odabranu PO uzet uzorak za drugu fazu od osam domaćinstava, svako sa jednakom verovatnoćom izbora.³ Zbog toga je veličina ciljanog uzorka iznosila 4000 domaćinstava.

³ Verovatnoća izbora za uzorak domaćinstava može da se izrazi na sledeći način:

$$p_{hi} = \frac{n_h}{N_h} \times \frac{n'_h \times M'_{hi}}{\sum_{i=1}^{n_h} M'_{hi}} \times \frac{m_{hi}}{M'_{hi}}$$

p_{hi} = ukupna verovatnoća izbora za uzorak domaćinstava u i-th uzorku PO u sloju h, odabranih iz okvira uzoraka PO za istraživanje

n_h = broj PO uzorka odabranog u sloju h

M_{hi} = procenjeni broj domaćinstava u i-th sloju PO u sloju h iz okvira PO SZK-a, korišćen za izbor glavnog uzorka PO u PPS-ima

M_h = ukupan procenjeni broj domaćinstava (kumulativna mera veličine) za sloj h iz okvira PO

n'_h = broj uzoraka PO odabranih u sloju h za istraživanje

m_{hi} = broj domaćinstava iz uzorka odabranih iz ažuriranog spiska u i-th uzorku PO u sloju h za određeno istraživanje;

m_{hi} = 8 za ovo istraživanje

M'_{hi} = ukupan broj domaćinstava u ažuriranom spisku za i-th uzorak PO u sloju h

Ukupno su ispitana 3992 domaćinstva, a obuhvaćeno je 314 naselja⁴ u 500 popisnih oblasti. Neodazivanje je bilo veoma malo (0,2%) i neće uticati na reprezentativnost podataka.

U slučaju nekompletnog okvira uzorka, procene koje proizađu iz njega uglavnom će uticati na apsolutne brojeve; procene manje utiču na proseke i proračune procenata, a mi se u ovom izveštaju usredsređujemo na statistiku.

1.3.2 Upitnik

Kako bi se obezbedio odgovarajući temelj za upoređivanje i merenje trendova, upitnici za istraživanje KDHS 2009 izrađeni su tako da zadrže glavna pitanja postavljena u istraživanjima iz 1999–2000. i 2003. godine. Pored toga, opšta struktura upitnika je slična upitnicima iz prvog i drugog kruga, tj. sadrži kontrolnu stranu i komponentu za domaćinstvo. Kao i u prethodnim istraživanjima, opšti deo individualnog upitnika popunjava se za sve članove domaćinstva.

Ipak, došlo je do određenih promena. Na primer, pitanja u vezi sa zaposlenjem su uklonjena, jer je Odeljenje socijalne statistike imalo u planu da, na uzorku po veličini sličnom uzorku istraživanja KDHS 2009, sprovede istraživanje koje bi se bavilo pitanjima zaposlenja i popisom koji će uskoro prikupiti informacije o ovoj temi za celo stanovništvo.

Pored toga, upitnici za istraživanje KDHS 2009 dodatno su izmenjeni na predlog koji je potekao sa radionice održane u oktobru 2009. sa predstavnicima SZK, UNFPA, UNICEF-a, Nacionalnog instituta za javno zdravlje i Ministarstva zdravlja, a posle pregleda upitnika korišćenog u demografskom i socijalnom istraživanju⁵ koje je nedavno sprovedeno u Albaniji. Te izmene se odnose na pitanja u pogledu znanja i ponašanja u vezi sa HIV-om/AIDS-om, koja su uprošćena i namenjena muškarcima i ženama starijim od 15 godina (u istraživanju KDHS 2003 pitanja o HIV-u/AIDS-u postavljena su samo ženama od 15 do 49 godina). Osim toga, dodata su pitanja o tome da li su žene ikada bile trudne, a da se ta trudnoća nije završila rođenjem živog deteta, kao i pitanja koja su se odnosila na ponašanje u vezi s nasiljem u porodici. Pitanja o željenom broju i polu dece su obrisana. Ceo upitnik korišćen u istraživanju KDHS 2009 daje se u prilogu.

1.3.3 Prikupljanje podataka

Podatke su prikupljala 52 ispitivača koje je unajmio izvođač STATGIS. SZK je obezbedio trodnevnu intenzivnu obuku za ispitivače i nadzornike (jedan dan za nadzornike i dva dana za predavače). Pored toga, pripremljene su detaljne smernice za istraživanje koje će ispitivači koristiti tokom terenskog rada. Podaci su prikupljeni između 23. novembra i 16. decembra 2009. godine. Za razliku od istraživanja iz 2003. godine, kada je nadzor prikupljanja podataka bio u nadležnosti SZK, odgovornost za nadzor KDHS 2009 imao je izvođač. Osoblje SZK je pratilo terenski rad i periodično je proveravalo popunjene upitnike.

Odgovarajuća težina (inverzija verovatnoće odabira) za svaki PO i sloj je:

$$W_{hi} = \frac{N_h \times \sum_{i=1}^{n_h} M'_{hi}}{n_h \times n'_h \times m_{hi}},$$

⁴ Naselje je definisano kao kvart u selu ili gradu u kojem žive ljudi.

⁵ „Projekat MEASURE DHS (Demografsko i zdravstveno istraživanje) pružio je, od 1984. godine, tehničku pomoć za više od 240 istraživanja u preko 85 zemalja, unapređujući globalno razumevanje zdravstvenih i trendova stanovništva u zemljama u razvoju. DHS je stekao reputaciju u celom svetu u oblasti prikupljanja i distribucije tačnih, nacionalno reprezentativnih podataka o plodnosti, materinskom i dečijem zdravlju, polovima, HIV-u/AIDS-u, malariji i ishrani.“ (<http://www.measuredhs.com/aboutdhs/>; sajte je poslednji put posećen 12. decembra 2010).

Razgovori su obavljani sa 3992 domaćinstva u 500 popisnih oblasti (PO); podaci su prikupljeni za 23.695 stanovnika tih domaćinstava (a određene informacije o članovima domaćinstva koji su emigrirali prikupljene su od nosilaca domaćinstava).

1.3.4 Analiza podataka

Ručnu proveru obrazaca je obavilo osoblje kompanije STATGIS odmah po završetku terenskog rada, a u slučaju ozbiljnih grešaka izvođač bi stupao u kontakt sa osobljem SZK. Obasce je šifriralo i proveravalo osoblje izvođača, a onda su slati kancelariji SZK u Prištini. Osoblje SZK odgovorno za istraživanje nasumično je proveravalo podatke iz jedne PO iz svakog regiona. Rukovodstvo SZL i osoblje izvođača dobijali su povratne informacije od Odeljenje za statistiku stanovništva o kvalitetu prikupljenih podataka i o potrebi da se menja istraživački materijal. Za razliku od istraživanja KDHS 1999 i 2003, kada je osmišljen sistem za obradu podataka korišćenjem softvera za baze podataka MS Access, za KDHS 2009 je korišćen sistem za obradu podataka X-Pro ACCESS. Za analizu podataka i tabeliranje podaci su preneti u program SPSS.

Početni nalazi koje je tabeliralo osoblje SZK prezentirani su predstavnicima UNFPA i UNICEF-a u avgustu 2010. Ovaj izveštaj predstavlja glavne nalaze analize podataka iz istraživanja.

1.3.5 Ograničenja

Imajući u vidu teškoće povezane sa nedostatkom postojećeg okvira popisa, a samim tim i neka pitanja o tome mogu li procene iz uzorka da se koriste za sakupljanje zbira na nacionalnom nivou, nalazi ovog istraživanja su predstavljeni uglavnom u relativnim brojevima (stope i procenti). Osim toga, brojevi za posmatranje određenih podgrupa su mali pa procene koje se tiču tih podgrupa mogu biti nepouzdana. Ovde se ne predstavljaju procenti koji se zasnivaju na imeniocu sa manje od 25 posmatranja.

Pokušali smo sve što je bilo u našoj moći kako bismo uporedili rezultate iz istraživanja sprovedenog 2009. godine sa rezultatima istraživanja iz 1999–2000. i 2003. godine, Međutim, nismo imali pristup sirovim podacima iz ranijih istraživanja (što bi nam, na primer, omogućilo da obračunamo statistiku za različite starosne grupe od onih koje su uzete u obzir u izveštajima za ova istraživanja), pa smo zato podatke poredili sa statističkim podacima iznetim u izveštajima za ta istraživanja.

2 Demografski i društveno-ekonomski nalazi

Ovo poglavlje daje rezime nalaza u vezi sa demografskim i društveno-ekonomskim karakteristikama 3992 domaćinstva i 23.695 pojedinaca, članova tih domaćinstava, što čini uzorak KDHS 2009, a obuhvata mesto stanovanja, etničku pripadnost, starost, pol, bračno stanje, obrazovanje i strukturu domaćinstva, karakteristike stana i društveno-ekonomski status.

2.1 Populacija prema mestu stanovanja, veri, starosti i polu

2.1.1 Mesto stanovanja, verska i etnička pripadnost

Skoro dve trećine pojedinaca iz uzorka (63,2%) živi u ruralnim sredinama. Velika većina ispitanika je islamske veroispovesti (94,7%), a pravoslavci su drugi po veličini (3,9%; vidi grafikon 2.1).

Grafikon 2.1 Procentualni sastav ukupnog stanovništva u domaćinstvima prema mestu stanovanja i verskoj pripadnosti, Kosovo, 2009.

Velika većina ispitanog stanovništva pripada albanskoj zajednici (92,4%), 3,9% čine Srbi, a 1,1% Bošnjaci. Ostalih 2,6% čine druge manjinske zajednice, kao što je prikazano u tabeli 2.1. Etnička podela je skoro ista za muškarce i žene.

Tabela 2.1 Sastav pojedinaca u uzorku istraživanja, prema etničkoj pripadnosti, Kosovo, 2009.

Etnička pripadnost	Muškarci		Žene		Ukupno	
	n	%	n	%	N	%
Albanci	10.947	92,2	10.936	92,6	21.883	92,4
Srbi	488	4,1	445	3,8	933	3,9
Bošnjaci	122	1,0	144	1,2	266	1,1
Turci	102	0,9	80	0,7	182	0,8
Romi	35	0,3	30	0,3	65	0,3
Aškalije	95	0,8	106	0,9	201	0,8
Egipćani	16	0,1	11	0,1	27	0,1
Goranci	68	0,6	56	0,5	124	0,5
hOstali	3	0,03	6	0,1	9	0,04
Ne žele da odgovore	3	0,03	2	0,02	5	0,02
Ukupno	11.879	100,00	11.816	100,00	23.695	100,00

2.1.2 Starost, pol i prebivalište

Polovinu ukupnog uzorka istraživanja (50,1%) čine muškarci. Kao i u istraživanju iz 2003, sastav stanovništva prema polu je sličan u urbanim i ruralnim oblastima – 50,1% muškaraca i 49,9% žena u urbanim oblastima, odnosno 50,2% muškaraca i 49,8% žena u ruralnim sredinama. Detaljne informacije o demografskim karakteristikama članova domaćinstava u uzorku, prema petogodišnjim starosnim grupama, ruralnom ili urbanom mestu stanovanja i polu daju se u tabeli 2.2.

Tabela 2.2 Procentualni sastav pojedinaca iz uzorka istraživanja prema starosti, polu i mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 2009.

Starosne grupe	Urbano			Ruralno			Ukupno			Ukupan broj
	Muškarci	Žene	Ukupno	Muškarci	Žene	Ukupno	Muškarci	Žene	Ukupno	
0–4	8,0	6,9	7,4	8,7	7,6	8,8	8,5	7,3	7,9	1.877
5–9	9,8	8,7	9,2	10,5	10,9	10,7	10,2	10,1	10,2	2.407
10–14	9,4	9,4	9,4	10,9	10,1	10,5	10,4	9,8	10,1	2.394
15–19	10,2	9,5	9,9	10,6	10,9	10,8	10,4	10,4	10,4	2.470
20–24	10,0	8,7	9,4	9,9	8,7	9,3	9,9	8,7	9,3	2.209
25–29	7,6	7,9	7,8	8,1	7,7	7,9	7,9	7,8	7,9	1.861
30–34	7,3	7,7	7,5	6,9	7,4	7,2	7,1	7,5	7,3	1.729
35–39	5,8	7,3	6,6	6,2	6,7	6,5	6,1	6,9	6,5	1.543
40–44	5,7	6,3	6,0	5,5	6,0	5,7	5,5	6,1	5,8	1.380
45–49	5,8	6,4	6,1	4,9	5,3	5,1	5,2	5,7	5,4	1.290
50–54	5,3	5,3	5,3	4,5	4,2	4,4	4,8	4,6	4,7	1.117
55–59	5,2	5,2	5,2	3,9	3,9	3,9	4,4	4,4	4,4	1.037
60–64	3,4	3,2	3,3	2,8	3,3	3,1	3,0	3,3	3,2	748
65–69	2,8	2,8	2,8	2,6	2,4	2,5	2,7	2,6	2,6	621
70–74	1,7	1,9	1,8	2,1	2,0	1,9	1,9	2,0	2,0	464
75–79	1,4	1,7	1,5	1,2	1,7	1,3	1,3	1,6	1,5	344
80–84	0,4	0,6	0,5	0,5	0,7	0,4	0,4	0,6	0,5	120
85+	0,2	0,5	0,3	0,2	0,5	0,2	0,2	0,5	0,4	84
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	23.695

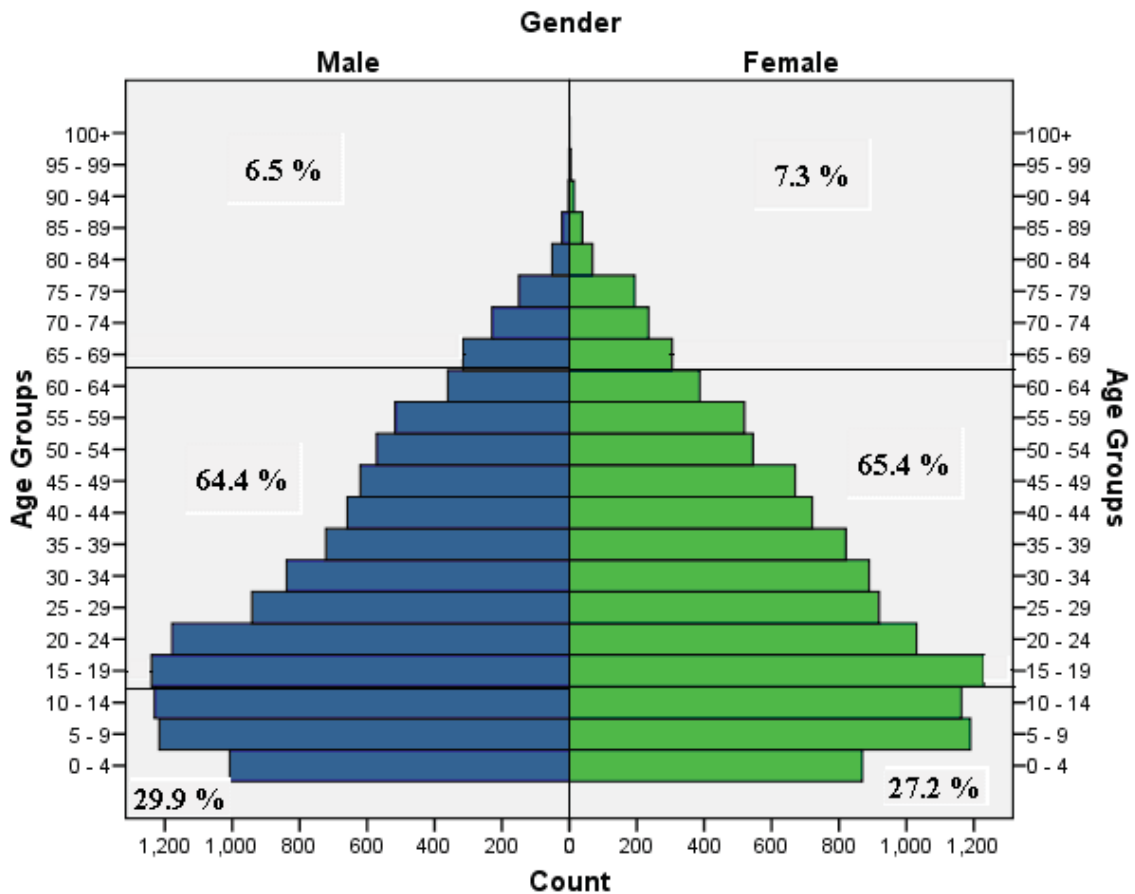
Informacije iz tabele 2.2 sumirane su u grafikonima 2.2 i 2.3, koji daju starosnu/polnu strukturu pojedinaca iz uzorkovanih domaćinstava za zbirni uzorak, a odvojeno za urbane i ruralne oblasti. Ovo je predstavljeno kao „piramida“ stanovništva, što pokazuje broj muškaraca (na levoj strani) i žena (na desnoj strani) u svakoj petogodišnjoj starosnoj grupi. Ovi dijagrami se zovu „piramide“ jer je u društvima sa visokim stopama priraštaja svaka grupa mlađeg uzrasta veća od one koja je starija od nje, što dovodi do starosne/polne strukture koja ima trougaoni oblik, a najšira je na dnu.

Dvadeset osam procenata stanovnika je mlađe od 15 godina, dok skoro dve trećine (65%) pripadaju starosnoj grupi od 15 do 64 godina, koja je poznata kao ekonomski aktivno, tj. radno sposobno stanovništvo. Osobe sa 65 i više godina predstavljaju samo 7% ukupnog stanovništva u domaćinstvima (za razliku od Evrope u celini, gde ova grupa čini 16% stanovnika).⁶

Razloge za to što je najveći deo stanovništva mlađi od 15 godina mogu predstavljati veliki broj rođenih u nedavnoj prošlosti ili emigracija radno sposobnih osoba. Udeo dece ispod 15 godina je nešto veći u ruralnim sredinama (30%) nego u urbanim sredinama (26%), a u obe sredine broj dečaka premašuje broj devojčica za oko dva procentna poena.

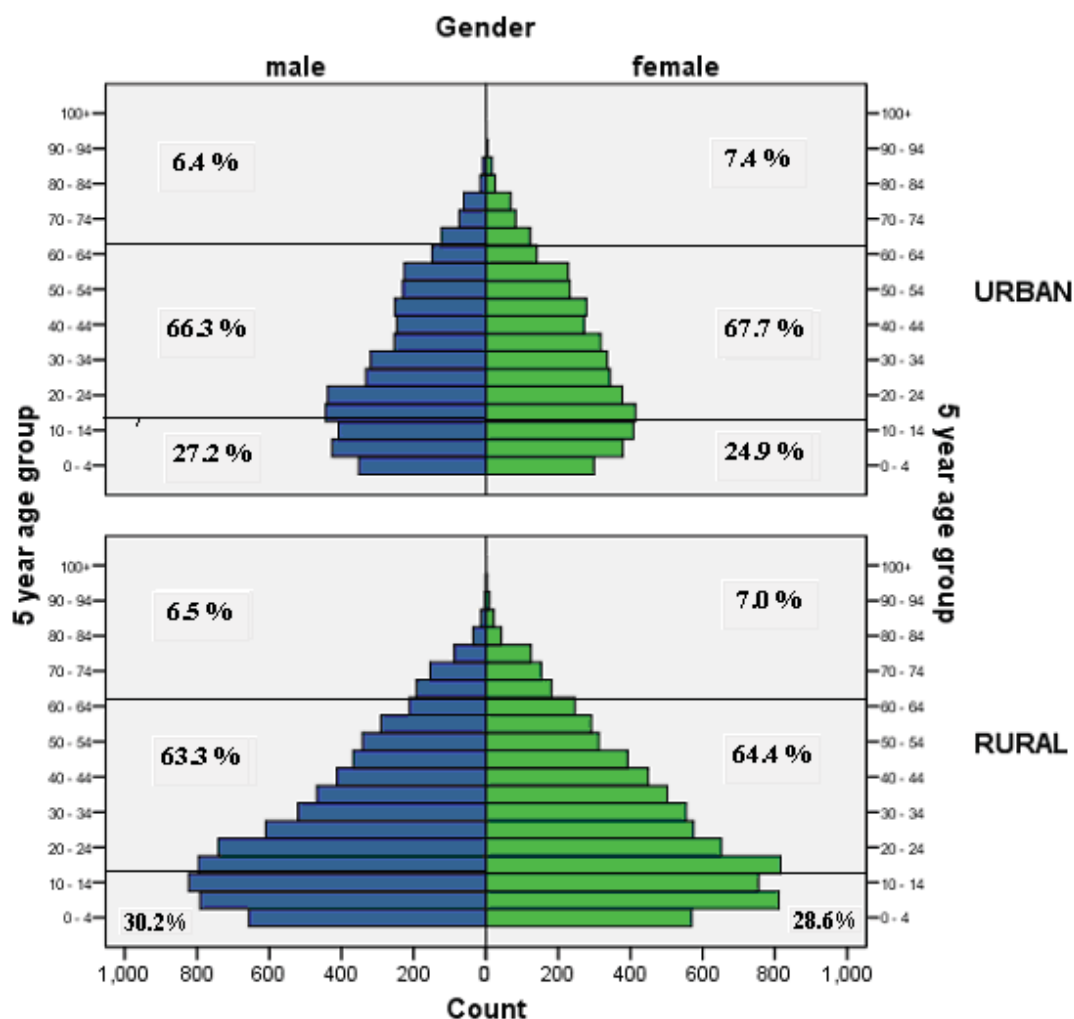
⁶ Zavod za obaveštavanje stanovništva, *Tabela sa podacima Svetske banke 2010*, http://www.prb.org/pdf10/10wpds_eng.pdf; sajt je posećen 6. decembra 2010.

Grafikon 2.2 Piramida stanovništva, Kosovo, 2009.

Skoro trougaoni oblik piramide stanovništva pokazuje da je stanovništvo Kosova mlado. Međutim, u temelju piramide postoji suženje. Osnova piramide predstavlja nedavno rođenu decu. Smanjenje širine trake u temelju piramide pokazuje da se broj rođenja na Kosovu smanjuje. Ovo pitanje će biti bliže ispitano u poglavlju 3. Osim muškaraca u ruralnim sredinama, najveća starosna grupa je ona između 15 i 19 godina.

Grafikon 2.3 Piramida stanovništva, prema mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 2009.

Za razliku od grupe mladih od 15 godina, u starosnoj grupi od 15 do 64 godina ima relativno više žena nego muškaraca, naročito u urbanim sredinama. Ovo može biti zbog veće stope emigracije muškaraca od žena. Pored toga, procenat stanovnika u urbanim sredinama uzrasta od 15 do 64 godina je veći (67%) nego u ruralnim sredinama (64%); razlog za ovo mogu biti unutrašnje migracije iz ruralnih u urbane sredine zbog boljih prilika za zaposlenje i školovanje u gradovima. Slično tome, u grupi stariji od 65 godine ima relativno više žena nego muškaraca; razlika iznosi skoro jedan procentni poen. Ovo takođe može biti rezultat veće migracije muškaraca, ali može odražavati i činjenicu da širom sveta (osim u sredinama sa većim stopama materinske smrtnosti ili veoma snažne želje za sinovima koja dovodi do ubistva odojčadi ili privilegovanog položaja dečaka) muškarci imaju veće stope smrtnosti u svim uzrastima od žena. (Muškarci su skloniji rizičnom ponašanju i češće žive nezdravim životom, npr. češće učestvuju u saobraćajnim nesrećama, puše, skloniji su alkoholizmu).

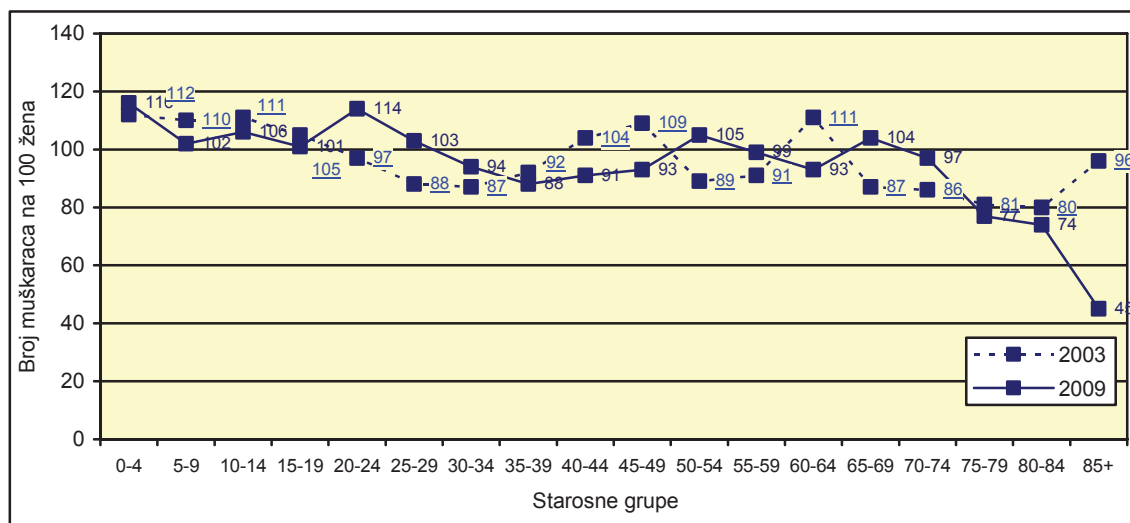
Vredi pomenuti da je broj žena u reproduktivnom dobu i dalje veliki i da će to doprineti broju rođene dece u budućnosti, iako, kao što ćemo videti u nastavku, žene na Kosovu sada rađaju manje dece nego ranije.

Poređenje starosne strukture stanovništva iz 2009. sa istraživanjem iz 2003. (u istraživanju KDHS sprovedenom te godine) otkriva značajne promene u starosnoj strukturi stanovništva tokom tih šest godina. Udeo osoba mlađih od 15 godina je smanjen za pet procentnih poena (sa 33,1% na 28,2%), stanovništvo od 15 do 64 godina brojnije je 2009. nego 2003. (64,8% prema 60,5%), a broj stanovnika od 65 godina i starijih takođe se povećao (sa 6,4% na 7%). Ovi trendovi navode na zaključak da stanovništvo stari; razlozi za to mogu biti smanjenje stope prirodnog priraštaja, različite stope smrtnosti specifičnih za uzrast, ali i selektivna starosna migracija, koja je takođe mogla da ima značajnu ulogu.

2.1.3 Rodni odnos

Kao što je ranije pomenuto, malo više od polovine ispitanika (50,1%) u našem uzorku čine muškarci. Taj procenat je veći od uobičajenog u većini populacija. Grafikon 2.1.4 pokazuje kako rodni odnos (broj muškaraca u starosnoj grupi na hiljadu žena u toj starosnoj grupi) varira prema uzrastu u istraživanju iz 2009. i istraživanju iz 2003. godine. Iako u većini društava rodni odnos varira između 103 i 105 rođene muške dece na svakih 100 devojčica, na Kosovu je rodni odnos za 2009. godinu za starosnu grupu 0–4 godine veoma visok (116), a onda značajno opada, između 102 i 103, za uzrast 5–19 godina. Vitalna statistika za 2009. godinu takođe prijavljuje visok rodni odnos na rođenju – 109 dečaka na 100 devojčica. Rodni odnos na ovom nivou sugeriše da se rađanje dece ne prijavljuje u dovoljnoj meri, da se kod devojčica javlja neproporcionalan broj smrtnih slučajeva tokom trudnoće, nakon rođenja ili u detinjstvu, ili nekoj kombinaciji ova tri perioda. Smanjenje rodno odnosa posle pete godine bar delimično odražava činjenicu pomenutu ranije da muškarci u svim uzrastima imaju veću stopu smrtnosti od devojčica. U istraživanju KDHS 2003 rodni odnos je bio dosledno visok za starosnu grupu 0–19 godina i dostizao je između 107 i 109.

Grafikon 2.4 Rodni odnos prema starosnoj grupi, Kosovo, 2003. i 2009.

Iako rezultati istraživanja KDHS 2003 navode da u uzrastu od 20 do 29 godina ima više žena nego muškaraca, sa veoma promenljivim rodni odnosom posle uzrasta od 40 godina, istraživanje za 2009. otkriva da su žene brojnije od muškaraca počevši od 30. godine, sa izuzetkom grupa 50–54 godine i 65–69 godina, u kojima broj muškaraca premašuje broj žena. Emigracija konkretnog roda može biti razlog za rodni odnos u ovim starosnim grupama. Prema podacima za 2009. godinu, rodni odnos se značajno smanjuje za osobe starije od 74 godine,

najverovatnije zbog smrtnosti muškaraca.

2.2 Bračni status

Tri petine osoba starosti 15 godina i više prijavilo je da je u braku, sa veoma malom razlikom između muškaraca (59,5%) i žena (60%). Razvod je na Kosovu retkost; samo 0,2% žena od 15 godina i starijih i manje od 0,1% muškaraca istog uzrasta prijavili su da su razvedeni. Trideset sedam procenata muškaraca i 29% žena od 15 godina i starijih prijavilo je da su sami (nikada nisu stupali u brak). Skoro 6% ispitanika od 15 godina i starijih čine udovci i udovice, a procenat je mnogo veći kod žena (9,5%) nego kod muškaraca (2,3%). Veći procenat kod žena odražava činjenice da, u svakom uzrastu, muškarci imaju veće stope smrtnosti od žena, da se žene udaju u mlađem uzrastu, što naglašava razliku u njihovim rizicima od smrtnosti, i da se muškarci koji su udovci češće ponovo žene nego što se žena koje su udovice udaju. Ovo verovatno odražava običaj da se Albanke ne preudaju nakon smrti supružnika, bez obzira na uzrast, već se u potpunosti posvete podizanju dece i vođenju domaćinstva. Taj fenomen ne važi za muškarce na Kosovu, pa stoga broj udovaca mnogo manji. Slični šabloni sreću se u mnogim drugim zemljama.

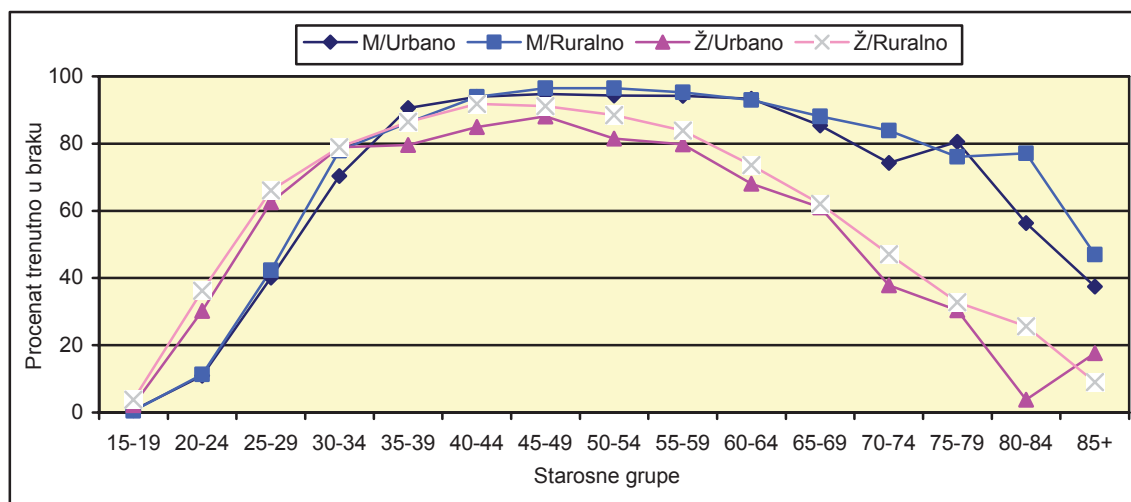
U raspodeli bračnog stanja uočava se nekoliko razlika između urbanih i ruralni sredina (tabela 2.3). Glavne razlike predstavlja to što u urbanim sredinama ima relativno manje udovica nego u ruralnim i što za oba pola postoji relativno veći broj ljudi koji žive zajedno u ruralnim nego u urbanim sredinama. Što se tiče osoba koje žive zajedno, iako je procenat nizak, treba napomenuti činjenicu da su ti parovi u stvari u braku samo zato što svoj brak nisu ozvaničili, naročito u ruralnim sredinama, pa to može biti razlog za veći procenat osoba koje žive zajedno u ruralnim sredinama. Interesantno je da su muškarci u urbanim sredinama češće oženjeni od muškaraca u ruralnim sredinama, dok je kod žena situacija obrnuta.

Tabela 2.3 Procentualni sastav muškaraca i žena od 15 godina i starijih prema bračnom statusu, prema mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 2009. (n=17.016)

Bračni status	Urbana		Ruralna		Ukupno		
	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene	Ukupno
Samci	36,7	29,3	37,3	29,0	37,1	29,1	33,1
U braku	60,2	59,1	59,1	60,6	59,5	60,0	59,8
Žive zajedno	0,5	0,7	1,1	1,2	0,9	1,0	1,0
Razveden/a	0,1	0,2	0,0	0,1	0,0	0,2	0,1
Razdvojen/a	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Udovac/ica	2,3	10,4	2,2	8,9	2,3	9,5	5,9
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

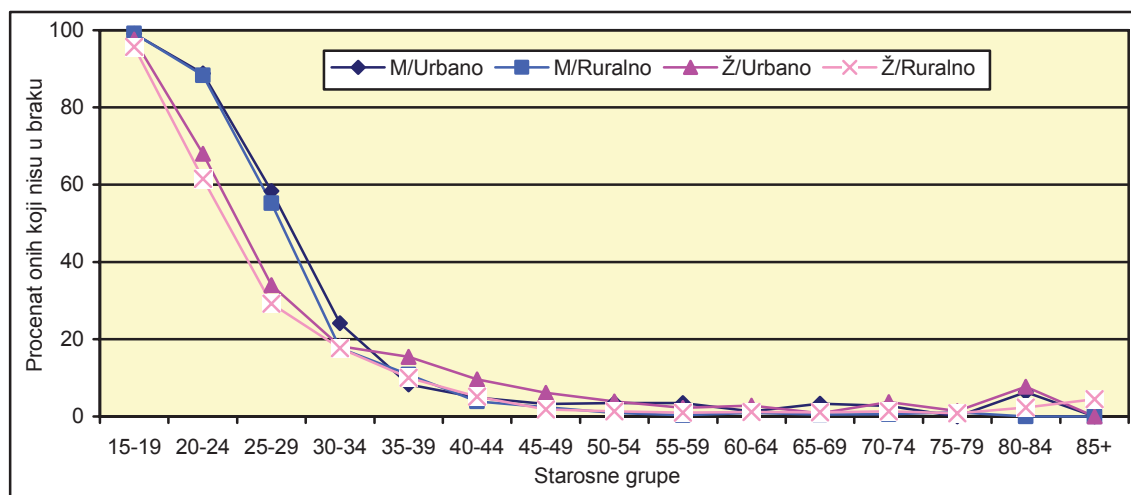
Grafikon 2.5 pokazuje kako procenat onih koji su bili u braku u vreme istraživanja KDHS 2009 varira sa uzrastom, polom i mestom stanovanja. Vredni su pomena niski procenti žena od 15 do 19 godina i muškaraca od 15 do 24 godina koji su u braku. Žene u starosnim grupama 20–24 godine i 25–29 godina češće su u braku nego muškarci, što pokazuje da žene stupaju u brak ranije. Na primer, triput je veća verovatnoća da će žena iz starosne grupe 20–24 godina biti u braku nego muškarac istog uzrasta (30,2% prema 11% za urbane sredine, odnosno 36,2% prema 11,3% za ruralne sredine). Slična razlika, iako ne tako velika u relativnom smislu, javlja se i u starosnoj grupi od 25 do 29 godina. Posle 40. godine, međutim, verovatnoća da će žena biti u braku manja je nego kod muškaraca, a rodne razlike su naročito visoke u starijim uzrastima. Ovo ukazuje na veći broj žena koje su udovice, a koje se nisu preudale, kao što je napomenuto ranije.

Grafikon 2.5 Procenat osoba koje su trenutno u braku, prema starosnoj grupi, polu i mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 2009.

Grafikon 2.6 jasno pokazuje da udeo osoba koje nisu u braku (nikada nisu stupale u brak) brzo opada sa godinama, naročito kod žena. Za osobe koje žive u gradovima, za oba pola, postoji veća verovatnoća da su samci nego za osobe koje žive u selu. (Ovo je dosledno sa većim procentima mladih osoba koje su u braku u ruralnim nego u urbanim sredinama, što je prikazano u grafikonu 2.5, a do toga dolazi zato što žene i muškarci u ruralnim sredinama mlađi stupaju u brak od žena i muškaraca u gradskim sredinama). Udeo stanovnika starijih od 50 godina je zanemarljiv i kod muškaraca i žena.⁷

Grafikon 2.6 Procenat osoba koje nisu u braku (nikada nisu stupale u brak), prema starosnoj grupi, polu i mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 2009.

⁷ Postoji čudno odstupanje kod starosne grupe od 80 do 84 godina za oba pola u urbanim sredinama. To su osobe koje su 1944. godine bile u starosnoj grupi 15–19 godina i možda su imale priliku za stupanje u brak, ali ih je u tome omeo Drugi svetski rat.

2.3 Obrazovanje

2.3.1 Nivo završenog obrazovanja

Tabela 2.4 pokazuje raspodelu stečenog obrazovanja za 12 kategorija obrazovanja evidentiranih u istraživanju KDHS 2009 i pet ukupnih kategorija koje ćemo koristiti u nastavku ovog izveštaja.

Kao što se očekivalo, ispitanici u urbanim sredinama su stekli više obrazovanje od ispitanika u ruralnim sredinama; 14% muškaraca i 9% žena u urbanim sredinama ima fakultetsku diplomu u poređenju sa 7% muškaraca i 2% žena u ruralnim sredinama. Muškarci imaju viši stepen obrazovanja od žena u obe sredine, a žene u urbanim sredinama imaju viši stepen obrazovanja od žena u ruralnim sredinama.

Tabela 2.4 Procentualna raspodela uzorka istraživanja uzrasta od 5 godina i više, prema najvišem stepenu stečenog obrazovanja, polu, mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 2009.

Karakteristike	Urbano			Ruralno			Ukupno			Ukupan broj
	Muškarci	Žene	Ukupno	Muškarci	Žene	Ukupno	Muškarci	Žene	Ukupno	
Detaljno i ukupno obrazovanje										
Bez formalnog obrazovanja	4,0	8,0	6,0	4,8	9,6	7,2	4,5	9,0	6,7	1.465
Nije završen nijedan stepen obrazovanja	11,2	11,6	11,4	12,6	13,2	12,9	12,1	12,6	12,3	2.676
Bez obrazovanja	15,2	19,6	17,4	17,3	22,8	20,1	16,6	21,6	19	4.141
Osnovno – 4 razreda	4,2	7,9	6,0	6,3	12,3	9,3	5,5	10,7	8,1	1.762
Osnovno – 5 razreda	7,3	7,2	7,2	8,2	8,4	8,3	7,9	8,0	7,9	1.717
Osnovno	11,5	15,1	13,2	14,4	20,8	17,6	13,4	18,7	16	3.479
Niže srednje – 8 godina	11,2	19,5	15,3	17,2	29,2	23,2	15,0	25,6	20,3	4.414
Niže srednje – 9 godina	8,1	7,0	7,6	8,4	9,2	8,8	8,3	8,4	8,3	1.811
Srednje – niže	19,3	26,4	22,9	25,7	38,4	32	23,3	34	28,6	6.225
Više srednje – 12 godina	34,7	25,8	30,3	31,1	12,2	21,6	32,4	17,3	24,8	5.394
Više srednje – 13 godina	5,7	4,5	5,1	5,0	3,8	4,4	5,3	4,0	4,6	1.010
Srednje – više	40,5	30,3	35,4	36,1	16,0	26	37,7	21,3	29,4	6.404
Viša škola – 2 godine	3,8	2,6	3,2	2,6	0,7	1,6	3,1	1,4	2,2	482
Fakultet	9,2	5,7	7,4	3,7	1,3	2,5	5,7	2,9	4,3	942
Postdiplomske studije	0,5	0,2	0,4	0,1	0,1	0,1	0,3	0,1	0,2	42
Doktorske	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7
Univerzitet	13,6	8,6	11,1	6,5	2,1	4,2	9,1	4,4	6,7	1.473
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	21.722

Napomena: - predstavlja veličinu uzorka < 25

Tabela 2.5 prikazuje obrazovni stepen ženskih i muških ispitanika prema starosnoj grupi, mestu stanovanja i etničkoj pripadnosti. Došlo je do značajnog povećanja stanovnika koji pohađaju više od osnovnog obrazovanja, naročito kod žena. Na primer, od onih koji su imali između 60 i 64 godine u vreme istraživanja KDHS 2009, samo su 33% muškaraca i 7,5% žena završili više srednje obrazovanje. Ovo je uporedivo sa 73,8% muškaraca i 60,9% žena starosti između 20 i 24 godine u vreme istraživanja KSHD 2009. Ukupno, 10,6% osoba od 20 i više godina (14,2% muškaraca i 7,1% žena) završilo je fakultet. Međutim, izgleda da procenat višeg obrazovanja stoji u pozitivnom odnosu sa uzrastom (do 59 godina za muškarce i 54 godine za žene). Na primer, fakultet je završilo između 20 i 25% muškaraca starosti od 45 do 59 godina. Ovo može imati veze

sa selektivnom migracijom visokoobrazovanih ljudi ili s tim da mladi građani Kosova tokom sukoba devedesetih godina imali manje mogućnosti da steknu univerzitetsko obrazovanje.

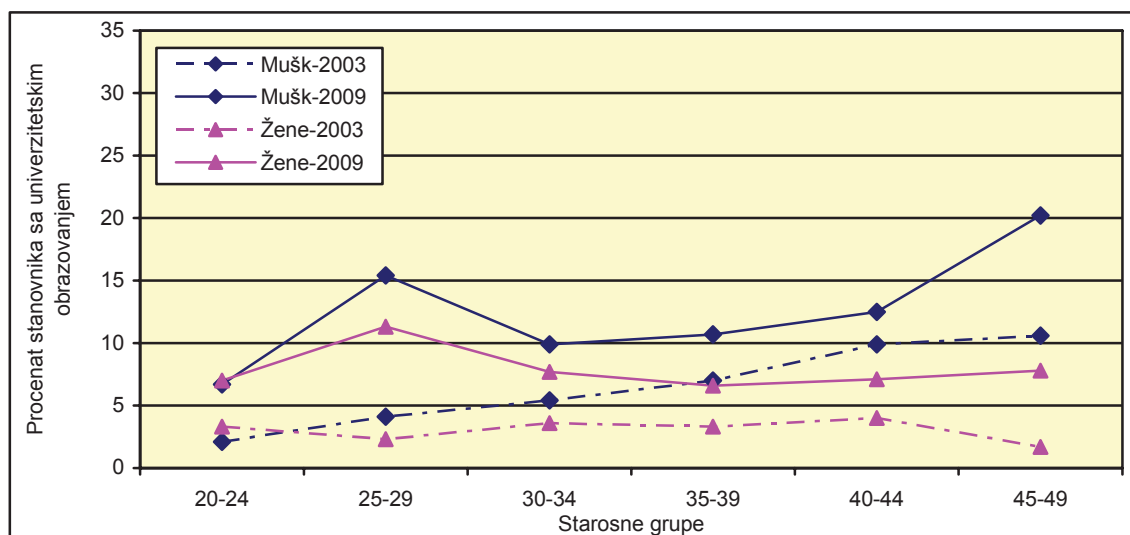
Što se tiče etničke pripadnosti, i Albanci i Srbi imaju viši stepen obrazovanja od drugih etničkih zajednica, iako je veličina uzorka za druge etničke grupe, osim albanske, mala.

Tabela 2.5 Procentualni odnos uzorka istraživanja uzrasta od 5 godina i više, prema najvišem stepenu stečenog obrazovanja, prema starosnoj grupi, polu, mestu stanovanja (grad/selo) i etničkoj pripadnosti, Kosovo, 2009.

Karakteristike	Muškarci						Žene					
	Bez škole	Osnovna	Niža srednja	Viša srednja	Fakultet	Broj muškaraca	Bez škole	Niže osnovna	Niža srednja	Viša srednja	Fakultet	Broj žena
Uzrast												
5–9	97,8	2,2	0,0	0,0	0,0	1.217	96,1	3,9	0,0	0,1	0,0	1.190
10–14	24,4	66,9	8,0	0,6	0,1	1.231	23,2	69,4	7,3	0,1	0,0	1.162
15–19	2,1	9,4	68,4	20,0	0,2	1.215	2,2	8,8	70,8	17,9	0,2	1.210
20–24	1,3	1,5	16,6	73,8	6,7	1.166	1,2	2,5	28,4	60,9	7,0	1.027
25–29	1,1	1,2	20,6	61,8	15,4	936	2,5	4,9	39,9	41,4	11,3	918
30–34	1,2	1,7	26,8	60,4	9,9	835	3,3	5,0	51,6	32,4	7,7	883
35–39	1,4	2,2	24,7	61,1	10,7	722	4,5	7,7	53,6	27,6	6,6	816
40–44	1,2	2,0	20,5	63,8	12,5	657	4,7	7,8	53,3	27,1	7,1	720
45–49	1,5	1,5	18,4	58,4	20,2	618	7,0	13,6	44,1	27,4	7,8	667
50–54	2,4	6,5	20,8	46,7	23,6	572	10,8	25,5	37,6	19,1	7,0	545
55–59	2,7	9,7	25,7	37,1	24,8	517	12,7	36,3	34,4	12,5	4,0	520
60–64	5,3	16,3	31,0	33,0	14,4	361	20,7	47,0	20,7	7,5	4,1	387
65+	21,1	32,6	24,7	11,4	10,1	772	61,4	28,2	7,9	1,5	1,0	859
Ukupno	16,5	13,3	23,3	37,7	9,1	10.819	21,6	18,7	34,0	21,3	4,5	10.904
Mesto stan.												
Urbano	15,2	11,5	19,3	40,5	13,6	3.999	19,6	15,1	26,4	30,3	8,6	4.035
Ruralno	17,3	14,4	25,7	36,1	6,5	6.820	22,8	20,8	38,4	16,0	2,1	6.868
Etnička prip.												
Albanci	16,6	13,4	23,5	37,3	9,2	9.939	21,4	18,8	34,6	20,6	4,5	10.073
Srbi	10,9	10,3	16,8	51,3	10,7	458	16,7	14,6	16,5	48,2	4,1	419
Bošnjaci	19,1	7,8	25,2	38,3	9,6	115	26,3	15,3	45,3	10,9	2,2	137
Turci	17,5	11,3	29,9	33,0	8,2	97	19,2	13,7	34,2	21,9	11,0	73
Romi	35,5	29,0	19,4	16,1	0,0	31	48,1	22,2	25,9	3,7	0,0	27
Aškalijske	24,4	30,0	32,2	12,2	1,1	90	50,0	28,0	22,0	0,0	0,0	100
Egipćani	-	-	-	-	-	11	-	-	-	-	-	16
Goranci	11,9	16,4	14,9	52,2	4,5	67	19,6	19,6	39,3	21,4	0,0	56
Ostali	-	-	-	-	-	10	-	-	-	-	-	5

Napomena: - predstavlja veličinu uzorka < 25

Grafikon 2.7 Procenat osoba sa fakultetom, prema starosnoj grupi i polu, Kosovo, 2003. i 2009.

Grafikon 2.7 pokazuje šablon pomenut ranije – da kod starijih muškaraca i 2009. i 2003. godine postoji veća verovatnoća da će steći univerzitetsko obrazovanje nego kod mlađih muškaraca. Kao što je pomenuto, razlozi za ovo mogu biti emigracija obrazovanih mlađih ljudi ili to što mlađi ljudi nisu bili u mogućnosti da pohađaju fakultet zbog sukoba od 1990. do 1999. godine. Ovaj šablon sa uzrastom nije isti kod žena, jer je kod žena bila mala verovatnoća da će pohađati fakultet, iako se uočava da postoji skoro ista verovatnoća da će žene u četrdesetim godinama pohađati fakultet kao i one u dvadesetim godinama.

U oba istraživanja, 2009. i 2003. godine, muškarci su pohađali fakultet u većoj meri od žena u starosnoj grupi 25–29 godina, ali je prednost muškaraca manja u ranijim starosnim grupama, dok za starosnu grupu 20–24 godine kod žena postoji *veća* verovatnoća da steknu univerzitetsko obrazovanje nego kod muškaraca. Procenti osoba sa višim obrazovanjem su veći 2009. nego 2003. godine za sve starosne grupe. Osobe koje su bile u određenoj starosnoj grupi 2009. godine bile su 6 godina mlađe 2003. godine. Međutim, podaci za 2009. godinu uvek pokazuju više procenata za svaku starosnu grupu nego podaci za 2003. godine prikazani u narednoj mlađoj starosnoj grupi. Do ovih razlika moglo je doći iz tri razloga: (1) možda su osobe u ovom starosnom razdoblju, čak i one sa 40 godina, stekle fakultetsko obrazovanje između 2003. i 2009. godine (podaci predstavljeni u nastavku potkrepljuju ovu pretpostavku); (2) možda je između 2003. i 2009. godine došlo do neto imigracije osoba koje su završile fakultet (npr. povratak građana Kosova koji su napustili Kosovo); (3) možda podaci iz 2003. i 2009. godine nisu uporedivi na način koji je bio planiran, jer obrazovne kategorije nisu identične u ova dva istraživanja.⁸

⁸ Na primer, istraživanje KDHS 2009 ima 12 kategorija obrazovanja (prikazane u Tabeli 2.4) i one su razvrstane prema tome da li je osoba završila niže ili više srednje obrazovanje prema starom ili novom sistemu, dok ovakvog razvrstavanja nije bilo u istraživanju iz 2003. godine, pa je u njemu bilo devet kategorija obrazovanja.

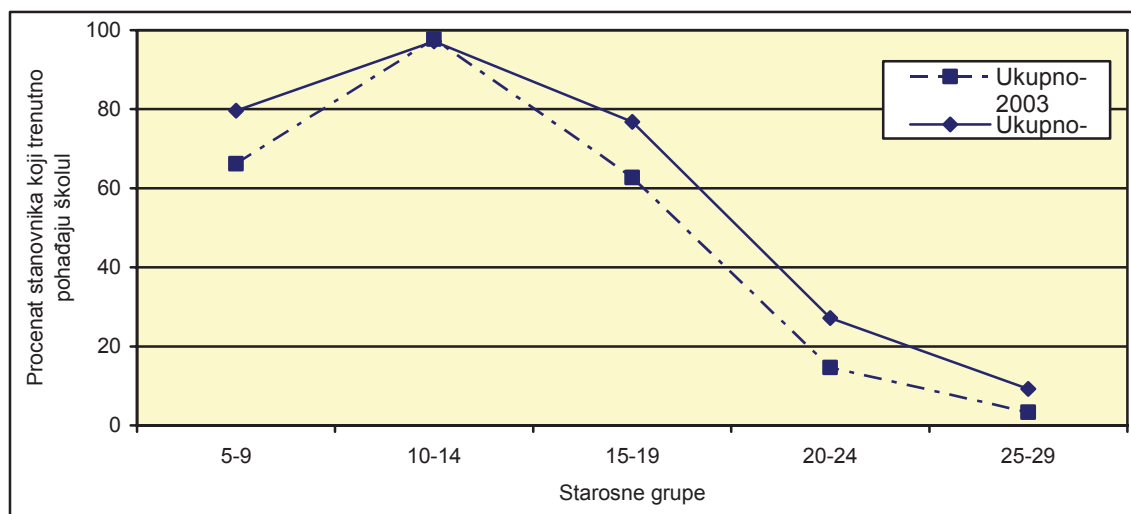
2.3.2 Pohađanje škole

Informacije o trenutnim nivoima pohađanja škole prema uzrastu i polu daju dobru sliku o delotvornosti aktuelne politike u obrazovanju i o tome kakve će obrazovne karakteristike stanovništva biti u budućnosti. Kao što je prikazano u tabeli 2.6, stope pohađanja škole su visoke, naročito u uzrastu od 10 do 14 godina, gde dostižu 98% osoba ovog uzrasta. Niže stope (8%) u uzrastu od 5 do 9 godina mogu da se objasne kasnijim upisom đaka u škole, iako su приметно veće od 66%, koliko je iznosio procenat u istraživanju iz 2003. godine (vidi grafikon 2.8). Stopa pohađanja škole za uzrast od 15 do 19 godina takođe se povećala između 2003. i 2009. godine, sa 63% na 77%. Stope pohađanja škole su se povećale i u drugim starosnim grupama. Zanimljiv procenat osoba uzrasta od 25 do 34 godine koje pohađaju školu, naročito u urbanim sredinama, dosledan je sa prethodnom pretpostavkom o razlozima zašto istraživanje iz 2009. godine pokazuje veće nivoe fakultetskog obrazovanja u starijim uzrastima nego što je to bio slučaj 2003. godine.

Tabela 2.6 Procenat osoba od 5 do 34 godina koje trenutno pohađaju školu, prema starosnoj grupi, polu i mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 2009.

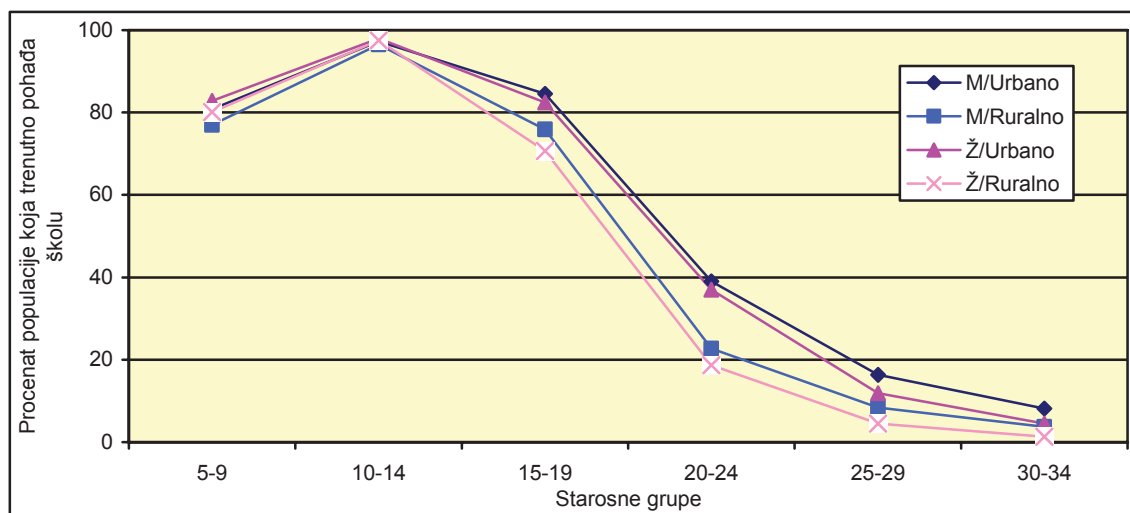
Starosne grupe	Urbano			Ruralno			Total		
	Muškarci	Žene	Ukupno	Muškarci	Žene	Ukupno	Muškarci	Žene	Ukupno
5–9	80,8	82,8	81,7	77,0	80,1	78,6	78,3	81,0	79,6
10–14	97,3	98,0	97,7	96,5	97,5	97,0	96,8	97,7	97,2
15–19	84,5	82,4	83,4	75,9	70,7	73,3	79,0	74,6	76,8
20–24	39,0	37,0	38,1	22,7	18,7	20,8	28,8	25,4	27,2
25–29	16,3	11,9	14,1	8,4	4,5	6,5	11,1	7,3	9,2
30–34	8,2	4,5	6,3	3,7	1,3	2,4	5,4	2,5	3,9

Grafikon 2.8 Procenat osoba koje su pohađale školu 2003. i 2009, prema starosnoj grupi

Postoji očigledna razlika između stopa pohađanja kod osoba koje žive u ruralnim i urbanim sredinama, kao i kod muškaraca i žena. Generalno gledano, i muškarci i žene stariji od 15 godina u ruralnim sredinama manje pohađaju školu od svojih vršnjaka u urbanim sredinama. Jaz u pohađanju škole između stanovnika sela i gradova progresivno se širi u relativnim iznosima kako se godine povećavaju. Jaz između sela i grada u starijim uzrastima verovatno odražava nedostatak prilika za više obrazovanje u ruralnim sredinama.

Grafikon 2.9 Procenat osoba koje trenutno pohađaju školu, prema starosnoj grupi, polu i mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 2009.

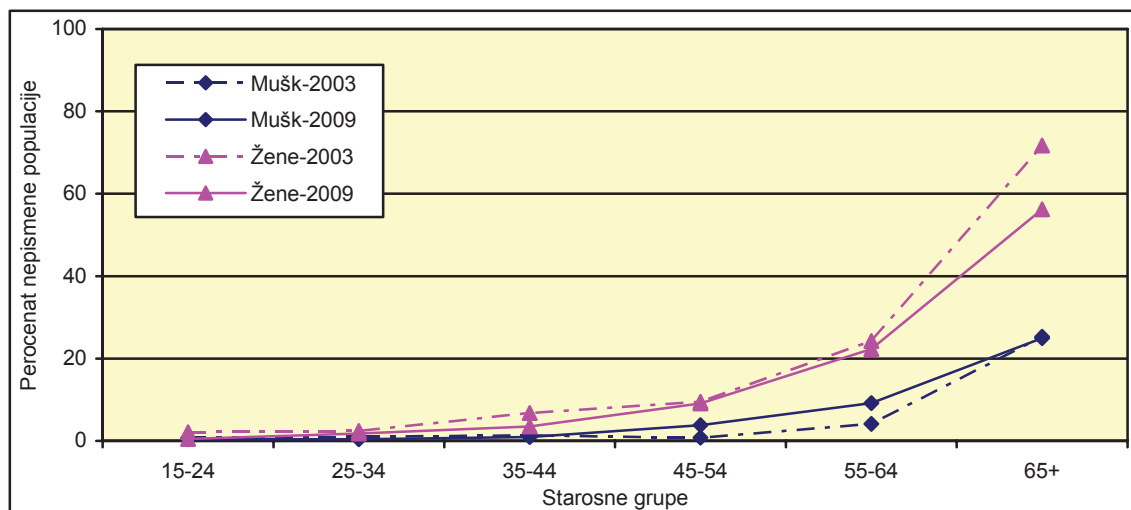

I u urbanim i ruralnim sredinama, u uzrastu između 5 i 14 godina, kod devojčice postoji veća verovatnoća da će se upisati u školu nego kod dečaka, ali je u starijim uzrastima veća verovatnoća da će dečaci biti u školama nego devojčice.

2.3.3 Pismenost

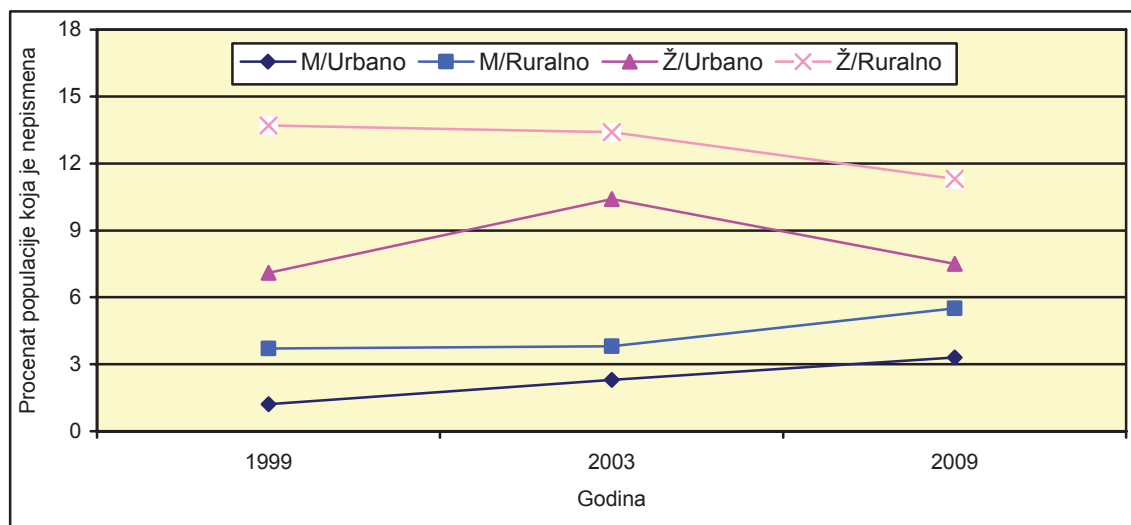
Pismenost je i dalje rodno pitanje na Kosovu. Ukupno 7% osoba starijih od 15 godina nije u stanju da čita i piše ni na jednom jeziku. U poređenju sa 2003. godinom došlo je do malog smanjenja nepismenosti, za manje od jednog procentnog poena. Slika 2.10 pokazuje jasne razlike između polova za sve starosne grupe, naročito za starije, i u ruralnim i urbanim sredinama, kod kojih je za žene dvaput veća verovatnoća da će biti nepismene nego za muškarce (7,5% prema 3,3% u urbanim sredinama, 11,3% prema 5,5% u ruralnim sredinama). Štaviše, nepismenost umnogome zavisi od uzrasta. Nivo nepismenosti je veoma nizak u starosnim grupama između 15 i 34 godina (manje od 2%), a naročito je niska među muškarcima u ovoj grupi (0,4%). Međutim, u starijim uzrastima stope nepismenosti se značajno povećavaju, sa 22% nepismenih žena i 9% nepismenih muškaraca od 55 do 64 godine, odnosno 56% žena i 25% muškaraca od 65 godina i više koji nisu u stanju da čitaju i pišu ni na jednom jeziku.

Grafikon 2.10 Procenat nepismenih osoba od 15 godina i starijih, prema starosnoj grupi i polu, Kosovo, 2003. i 2009.

Razlike postoje i u pogledu mesta stanovanja (grad/selo); stopa nepismenosti je ukupno niža u urbanim sredinama (5,4%) nego u ruralnim (8,4%). Međutim, postoje razlike u trendovima za muškarce i žene i u ruralnim i urbanim sredinama. Za žene se nepismenost u ruralnim sredinama ravnomerno smanjivala tokom vremena (i 1999, i 2003, i 2009. godine), a u urbanim sredinama između 2003. i 2009. godine, dok se za muškarce i u ruralnim i urbanim sredinama ravnomerno povećavala. Ovaj šablon za žene verovatno odražava poboljšanje tokom vremena u pogledu statusa i obrazovanja žena, dok šablon za muškarce može odražavati starenje stanovništva ili selektivnu migraciju pismenih muškaraca.

Grafikon 2.11 Procenat nepismenih osoba od 15 godina i starijih, prema polu i mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 1999, 2003. i 2009.

2.4 Struktura domaćinstava

2.4.1 Veličina domaćinstva

Kao u ranijim istraživanjima KDHS, i u istraživanju KDHS 2009 definicija domaćinstva glasi „zajednica osoba koje žive zajedno i jedu zajedno i dele svoje prihode.“ U istraživanju je postavljeno konkretno pitanje: „Želimo da vas pitamo za imena osoba koje obično žive u vašoj porodici, koje su prisutne ili odsutne manje od 12 meseci.“ Domaćinstvo se sastoji od jedne ili više porodica i može da ima članove koji ne pripadaju nijednoj porodici u domaćinstvu.⁹

Tabela 2.7 Procentualni sastav domaćinstava prema veličini domaćinstva, prema mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 2009.

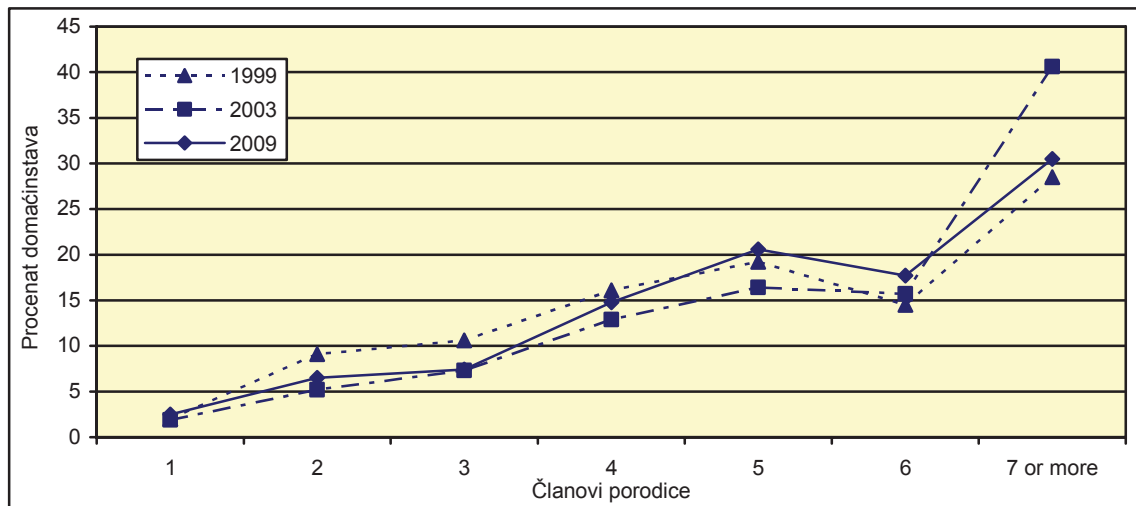
Broj članova domaćinstva	Urbano	Ruralno	Ukupno
1	3,0	2,0	2,5
2	7,4	5,7	6,5
3	9,1	5,7	7,4
4	17,7	11,9	14,8
5	23,5	17,8	20,6
6	17,6	17,7	17,7
7 ili više	21,7	39,3	30,5
Ukupno	100,0	100,0	100,0
n	1.658	2.334	3.992
Prosečan broj članova domaćinstva	5,2	6,4	5,9

Kosovska domaćinstva su i dalje tradicionalno velika. Štaviše, domaćinstva su često sastavljena od članova šire porodice, što se proteže na nekoliko generacija, naročito u ruralnim sredinama. Podaci iz istraživanja KDHS 2009 pokazuju da veliku većinu domaćinstava (83%) čini 4 ili više članova. Preko 53% domaćinstava ima između 4 i 6 članova, a 30% ima 7 ili više članova. Domaćinstava sa 1 do 3 člana ima relativno malo – samo 16%. Kao što se i očekivalo, rezultati istraživanja su potvrdili da su domaćinstva mnogo veća u ruralnim sredinama, u kojima skoro 40% domaćinstava ima sedam ili više članova porodice, u poređenju sa 22% u urbanim sredinama. Prosečna veličina domaćinstva iznosi 6,4 osobe u ruralnim domaćinstvima i 5,2 osobe u urbanim sredinama.

Međutim, veličina domaćinstava se smanjila od istraživanja sprovedenog 2003. godine. Prosečno domaćinstvo na Kosovu imalo je 2009. godine 5,9 osoba, a 2003. godine 6,4 osobe. Procenat domaćinstava sa sedam ili više članova je smanjen za skoro 10 procentnih poena (vidi grafikon 2.12). Prosečno domaćinstvo je bilo manje – 5,6 osoba po domaćinstvu – u istraživanju 1999–2000, možda zato što su mnoge porodice imale članove koji su živeli u inostranstvu.

⁹ Osobe koje žive same smatraju se domaćinstvom sa jednom osobom. Ispitivačima je u uputstvu, između ostalog, pisalo i sledeće: „Možda ćete naći domaćinstva gde zajedno žive osobe koje nisu u srodstvu.“

Grafikon 2.12 Procentualni sastav domaćinstava prema veličini domaćinstva, Kosovo, 1999, 2003. i 2009.

Štaviše, iako veliku većinu domaćinstava (73%) čini jedna porodica, postoji značajan deo domaćinstava (27%) u kojima zajedno žive dve ili više porodica. Tabela 2.8 daje više informacija o broju porodica po domaćinstvu u ruralnim i urbanim sredinama. Kao što se očekivalo, ruralna domaćinstva u proseku čini više porodica od urbanih domaćinstava. Trideset jedan procenat ruralnih domaćinstava se sastoji od više od jedne porodice, za razliku od 22% u urbanim sredinama.

Tabela 2.8 Procentualni sastav domaćinstava prema broju porodica, prema mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 2009. (n=3992)

Broj porodica	Urbano	Ruralno	Ukupno
1	77,6	68,9	73,3
2	18,7	22,9	20,8
3	3,0	6,2	4,6
4 ili više	0,7	1,9	1,3
Ukupno	100,0	100,0	100,0

Od 2003. godine došlo je do smanjenja broja domaćinstava koja čini više od jedne porodice. Domaćinstava koja čine dve ili više porodica bilo je 2003. godine 31,1%, a procenat je do 2009. godine opao na 26,7%.

2.4.2 Nosioci domaćinstava

U istraživanju se kao nosilac domaćinstva uzima osoba koju ostali članovi domaćinstva smatraju „glavom“ domaćinstva. Generalno, osoba koja se smatra nosiocem domaćinstva jeste osoba koja zarađuje platu, ali ne mora uvek biti tako. U većini slučajeva (92%) nosioci domaćinstva su muškarci. Ovde se uočava manji pad, za oko 1 procentni poen, u poređenju sa istraživanjem KDHS 2003, kada su muškarci činili preko 93% svih nosilaca domaćinstava.

Tabela 2.9 pokazuje bračno stanje nosilaca domaćinstava prema polu i mestu stanovanja (grad/selo). Vidimo da je 92,4% muškaraca nosilaca domaćinstava oženjeno, dok udate žene čine samo 17,8% svih žena nosilaca domaćinstava. Štaviše, žene nosioci domaćinstava su češće same nego muškarci (4,5% samih žena prema 2,7% samih muškaraca). Najočiglednija razlika je velika rodna nejednakost kod osoba koje su udovci ili udovice. Sedamdeset procenata žena nosilaca domaćinstava su udovice, za razliku od 4% muškaraca nosilaca domaćinstava. Kao što smo rekli ranije, veća je verovatnoća da će žene biti udovice nego muškarci udovci. Žene nosioci domaćinstava koje su udovice češće žive u urbanim sredinama (80%) nego u ruralnim sredinama (70%).

Tabela 2.9 Procentualni sastav domaćinstava prema bračnom statutu nosioca domaćinstava, prema polu i mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 2009.

Bračni status	Urbano		Ruralno		Ukupno		
	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene	Ukupno
Samci	2,6	5,5	2,8	2,9	2,7	4,5	2,9
U braku	92,7	12,9	92,3	25,0	92,4	17,8	86,1
Žive zajedno	0,7	0,0	0,5	0,0	0,6	0,0	0,5
Razveden/a	0,1	0,5	0,1	1,5	0,1	0,9	0,2
Živi odvojeno	0,2	1,0	0,1	0,7	0,2	0,9	0,2
Udovac/ica	3,7	80,1	4,1	69,9	4,0	76,0	10,1
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
n	1.457	201	2.198	136	3.655	337	3.992

Slično istraživanju KDHS 2003, podaci iz istraživanja KDHS 2009 ne pokazuju velike razlike u pogledu bračnog statusa muškaraca nosilaca domaćinstava koji žive u urbanim ili ruralnim sredinama. Kod žena se, međutim, primećuje nekoliko razlika. Procenat žena nosilaca domaćinstava koje su udate mnogo je niži 2009. (25%) nego 2003. godine (39%), dok je procenat žena nosilaca domaćinstava u urbanim sredinama veći 2009. (69,9%) nego 2003. godine (56,3%). Procenat žena nosilaca domaćinstava koje su udovice takođe je povećan u urbanim sredinama, ali ne u istoj meri (80,1% 2009. godine prema 77% 2003. godine). Ove porodice sa ženama nosiocima domaćinstava su u oba tipa sredina među ekonomski najranjivijim kategorijama, što zahteva dalje istraživanje.

2.5 Mesto stanovanja

Tabela 2.10 predstavlja informacije o vrstama zgrada u kojima ispitanici žive i o stambenom statusu tih zgrada. Velika većina ispitanika (90%) živi u kućama opisanim kao jedinstvena boravišta koja karakteriše jedan ulaz. Skoro 16% ispitanika u urbanim i oko 4% u ruralnim sredinama živi u stambenim jedinicama koje su deo više boravišta ili stanova. Život u jedinici sa više boravišta je bila češća pojava 2003. godine, kada je 28% ispitanika iz urbanih i 6% iz ruralnih sredina živelo u takvim stambenim jedinicama. Više od 99% domaćinstava 2009. godine živi u kućama ili stanovima koji se nazivaju konvencionalnim stambenim jedinicama. Procenat stambenih jedinica opisanih kao kolektivne zgrade iznosi 1,3% u urbanim sredinama, dok je u ruralnim sredinama procenat zanemarljiv (0,1%).

Tabela 2.10 Procentualni sastav stambenih jedinica prema vrsti i statusu stanovanja, prema mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 2009. (n=3992)

Karakteristika	Urbano	Ruralno	Ukupno
Vrsta ugrade			
Jedinica sa jednim boravkom	82,5	95,3	90,0
Jedinica sa dva boravka	5,6	3,3	4,4
Tri ili više jedinica za boravak	10,3	0,9	4,8
Odsutni	1,3	0,4	0,8
Ukupno	100,0	100,0	100,0
Vrsta stambenih četvrti			
Kuća ili stan	98,6	99,9	99,3
Nekonvencionalno ¹⁰	0,1	0,0	0,1
Kolektivno ¹¹	1,3	0,1	0,6
Ukupno	100,0	100,0	100,0
Stanarski status			
Vlasnik	93,0	98,9	96,4
Zakupac	4,7	0,6	2,3
Drugo	2,3	0,5	1,3
Ukupno	100,0	100,0	100,0

Ukupno 96,4% domaćinstava prijavilo je vlasništvo nad kućom ili stanom u kojem žive, 2,3% je reklo da su zakupci, a 1,3% da žive u kući ili stanu prema nekom drugom aranžmanu. Stanovnici sela su češće vlasnici svojih kuća ili stanova (98,9%) nego stanovnici gradova (93%). Proporcija vlasništva se blago povećala od 2003. godine (kada je 95,1% stanovnika u celini posedovalo kuću ili stan, 89,6% u urbanim sredinama i 97,7% u ruralnim sredinama).

Da bi se dobile informacije o stambenim uslovima, svakom ispitaniku je pročitana spisak konkretnih objekata iz Upitnika o Domaćinstvu, a onda im je postavljeno pitanje da li žive u stambenim okolinama uključenim u svakom od njih. Tabela 2.11 rezimira glavne stambene karakteristike prema mestu stanovanja (grad/selo).

¹⁰ Primeri nekonvencionalnih stambenih objekata su prodavnice i skloništa.

¹¹ Primeri kolektivnih stambenih objekata su kompleksi za radnike i barake.

Tabela 2.11 Procenat domaćinstava sa dodatnim pogodnostima u domaćinstvima, Kosovo, 2009.

Karakteristika	Urbano	Ruralno	Ukupno
Struja	99,6	99,4	99,5
Izvor pijaće vode			
Vodovod unutar zgrade	86,0	45,0	62,0
Vodovod van zgrade	9,2	7,5	8,2
Javna česma	0,1	1,5	0,9
Voda iz otvorenog bunara	1,6	17,6	11,0
Voda iz pokrivenog bunara	2,7	26,6	16,7
Površinska voda iz izvora/reke/jezerca	0,1	1,5	0,9
Kišnica	0,0	0,1	0,1
Cisterna/kamion	0,0	0,0	0,0
Ostalo	0,3	0,2	0,3
Centralno grejanje	16,2	3,0	8,4
Toalet u stambenoj jedinici	98,5	94,2	96,2
Kupatilo ili tuš u stambenoj jedinici	93,9	82,9	87,4
N	1.658	2.334	3.992

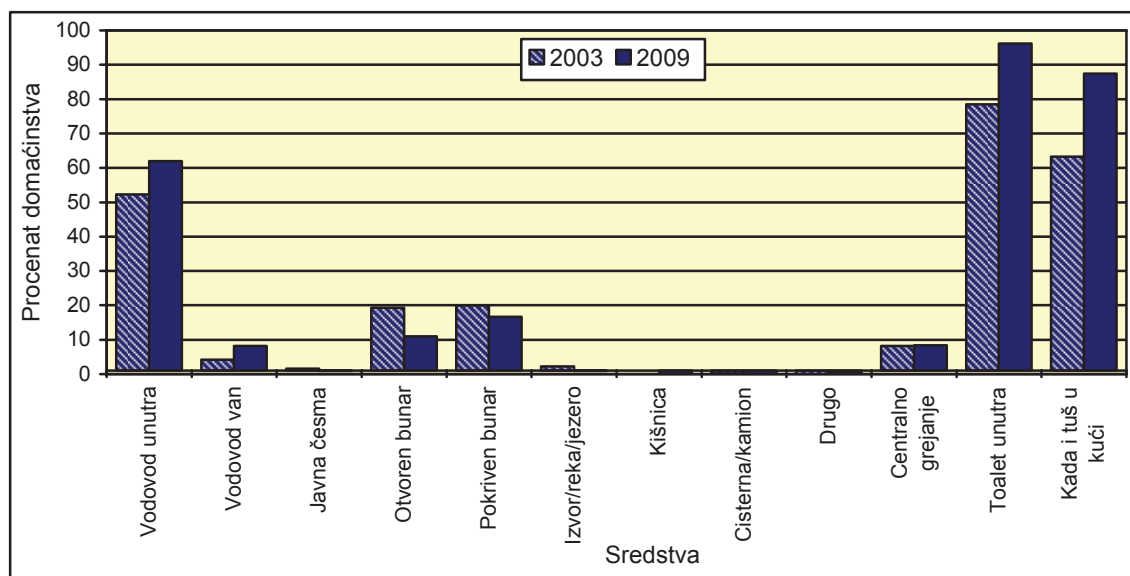
Skoro sva domaćinstva na Kosovu imaju priključak na struju (99,5%).

Pristup čistoj pijaćoj vodi je veoma važan iz razloga javnog zdravlja. Zbog toga je u istraživanju u svakom domaćinstvu proveravan glavni izvor pijaće vode. U celini gledano, preko tri petine domaćinstava (62%) ima pristup vodi iz vodovoda, koja se smatra bezbednom za piće. Međutim, velike su razlike između urbanih i ruralnih sredina. Kod domaćinstava u urbanim sredinama postoji dvaput veća verovatnoća da će biti povezana na vodovod (86%) nego kod domaćinstava u ruralnim sredinama (45%).

Urbana domaćinstava su naprednija od ruralnih u pogledu drugih pogodnosti, naročito centralnog grejanja: priključak na centralno grejanje ima 16,2% urbanih domaćinstava, a samo 3% ruralnih domaćinstava. Urbana domaćinstva češće imaju kupatilo/tuš unutar stambene jedinice (93,9% prema 82,9%). Skoro sva domaćinstva imaju toalet u stambenoj jedinici, a procenat je nešto veći u urbanim domaćinstvima (98,5%) nego u ruralnim (94,2%).

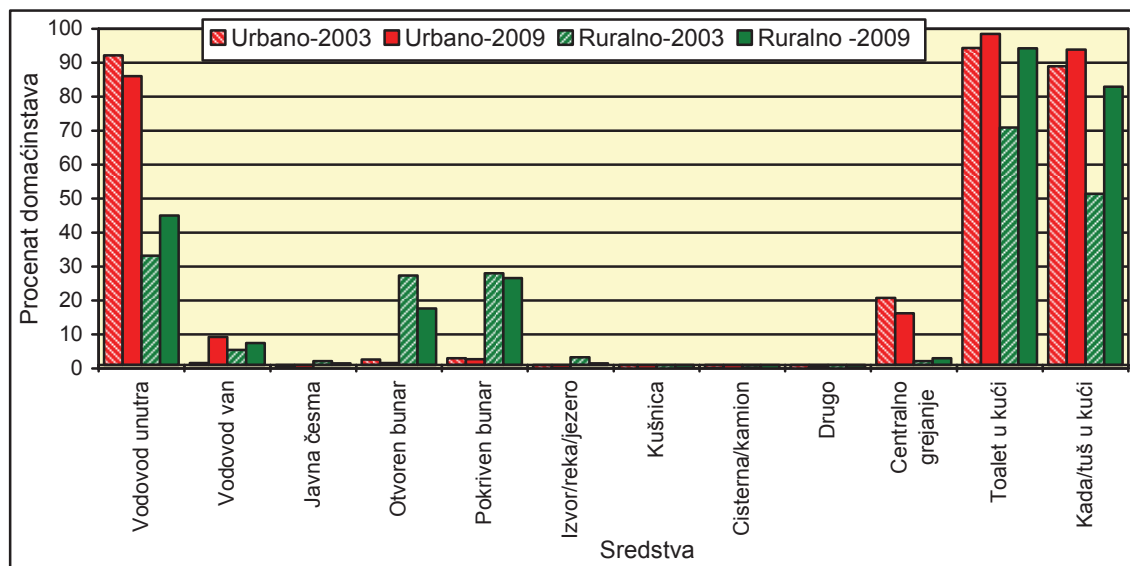
Grafikon 2.13 pokazuje da je zastupljenost ovih pogodnosti veća 2009. godine nego što je bila 2003. godine. Za zemlju u celini, pristup vodovodu se povećao za 10 procentnih poena između 2003. i 2009. godine (sa 52% na 62%). Skoro polovina ruralnih domaćinstava (44%) zavisi od drugih izvora pijaće vode, npr. otvorenih i zatvorenih bunara (18% odnosno 26%). Iako se upotreba otvorenih bunara u ruralnim sredinama značajno smanjila, sa 27,4% 2003. godine na 17,6% 2009. godine, površinska voda i voda iz otvorenih bunara i 2009. godine nose značajne zdravstvene rizike za više od jedne šestine ruralnih domaćinstava.

Grafikon 2.13 Procenat domaćinstava sa specijalnim pogodnostima u domaćinstvu, Kosovo, 2003. i 2009.

Kada uporedimo podatke iz istraživanja KDHS 2009 i KDHS 2003 za urbane i ruralne sredine (grafikon 2.14), uočavamo mala poboljšanja u urbanim sredinama u zastupljenosti toaleta unutar stambenih jedinica (98,5% 2009. godine, 94,3% 2003. godine) te kupatila i tuševa unutar stambenih jedinica (93,9% 2009. godine, 89% 2003. godine), ali i smanjenje zastupljenosti centralnog grejanja (16,2% 2009. godine, 20,8% 2003. godine). Poboljšanje je mnogo veće u ruralnim sredinama. Procenat domaćinstava sa toaletima unutar stambenih jedinica povećan je između 2003. i 2009. godine sa 70,9% na 94,2%, dok je procenat domaćinstava sa kupatilom/tušem unutar stambene jedinice povećan sa 51,4% na 82,9%. (Zastupljenost centralnog grejanja tokom ovog perioda u ruralnim sredinama takođe je povećana, sa 2,2% na 3%).

Grafikon 2.14 Procenat domaćinstava sa specijalnim pogodnostima u domaćinstvu, prema mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 2003. i 2009.

2.6 Društveno-ekonomski status

2.6.1 Trajna roba

Posedovanje trajne robe može da se koristi kao pokazatelj društveno-ekonomskog statusa domaćinstava. Tabela 2.12 pokazuje procenete domaćinstava koja imaju različitu trajnu robu, u celini ili zasebno za urbane i ruralne sredine.

Tabela 2.12 Procenat domaćinstava koja poseduju različitu trajnu robu, prema mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 2009.

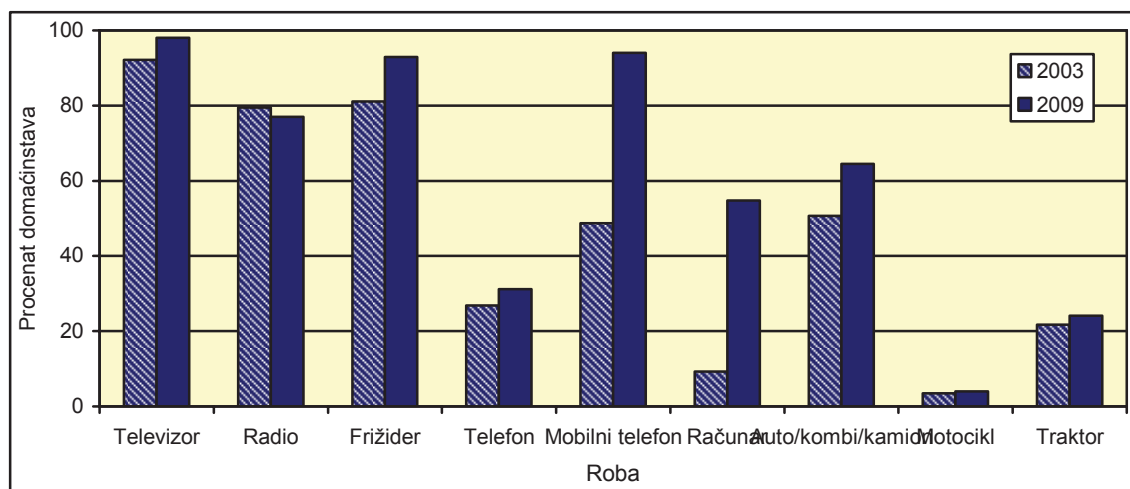
Trajna potrošačka roba	Urbano	Ruralno	Ukupno
Televizor	98,2	97,9	98,0
Radio	77,7	76,4	77,0
Frižider	95,4	91,2	92,9
Fiksni telefon	49,6	18,2	31,2
Mobilni telefon	94,1	93,9	94,0
Računar	67,7	45,7	54,8
Auto/kombi/kamion	62,9	65,6	64,5
Motocikl	3,5	4,3	4,0
Traktor	5,1	37,7	24,1
N	1.658	2.334	3.992

Uočavaju se visoke stope posedovanja televizijskih i radio prijemnika i u urbanim i ruralnim sredinama, što garantuje da većina domaćinstava ima pristup najmanje jednoj vrsti medija. Skoro sva domaćinstva (94%) u urbanim i ruralnim sredinama prijavila su da imaju mobilne telefone, a skoro trećina domaćinstava (31%) ima fiksne telefone, iako su fiksni telefoni zastupljeniji u urbanim sredinama (49,6%) nego u ruralnim sredinama (18,2%). Više od polovine svih domaćinstava (54,8%) ima računar, mada su računari zastupljeniji u urbanim domaćinstvima (67,7%) nego u ruralnim (45,7%). Posedovanje prevoznih sredstava u domaćinstvima je prilično uravnoteženo između urbanih i ruralnih sredina; skoro 62,9% urbanih domaćinstava i 65,6% ruralnih domaćinstava poseduje auto, kombi ili kamion, a 3,5% odnosno 4,3% poseduje motocikl. Posedovanje traktora je, iz očiglednih razloga, veće u ruralnim sredinama (traktor poseduje 3,7%

seoskih domaćinstava).

U odnosu na 2003. godinu došlo je do značajnog poboljšanja u posedovanju trajne robe (grafikon 2.15). Najveće povećanje se primećuje kod računara i mobilnih telefona. Posedovanje računara se povećalo skoro šestostruko, sa 9,3% 2003. godine na 54,8% 2009. godine; povećanja su velika i u urbanim (sa 18% na 67,7%) i u ruralnim sredinama (sa 5,1% na 45,7%). Posedovanje mobilnih telefona se skoro udvostručilo između 2003. i 2009. godine i poraslo je za skoro 50 procentnih poena ukupno; u ruralnim sredinama je povećano sa 9% na 46%, a u urbanim sredinama sa 18% na 46%.

Grafikon 2.15 Procenat domaćinstava koja poseduju različitu trajnu robu, Kosovo, 2003. i 2009.

Posedovanje fiksnih telefona se ukupno povećalo između 2003. i 2009. godine sa 27% na 31%, uglavnom zbog povećanog pristupa u ruralnim sredinama (sa 11% na 18%); u urbanim sredinama je došlo do smanjenja posedovanja fiksnih telefona (sa 61% na 50%), najverovatnije zbog sve češće upotrebe mobilnih telefona. Vredi pomenuti i da ruralna domaćinstva češće poseduju traktor 2009. godine nego što je to bio slučaj 2003. godine (38% prema 30%).

2.6.2 Dohodak

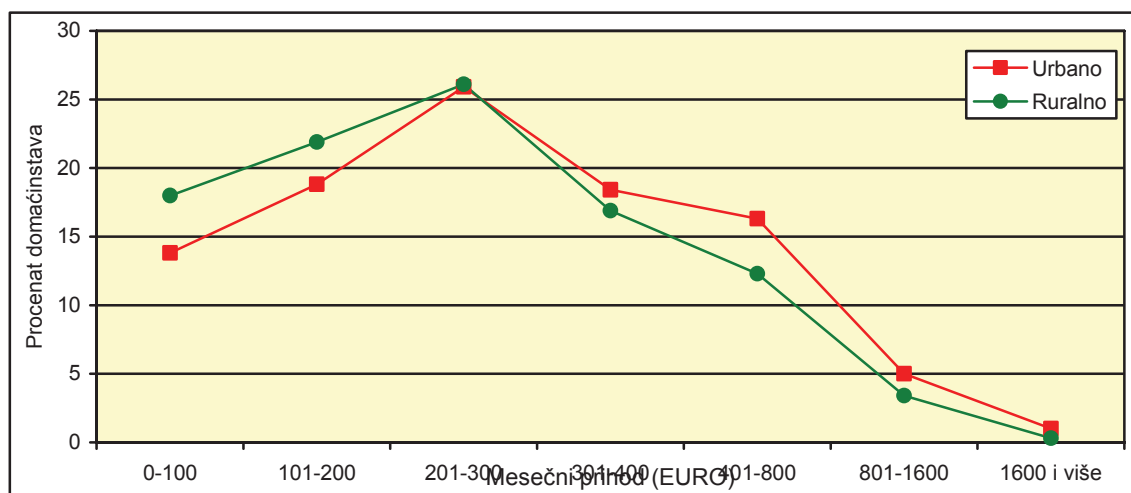
Informacije o domaćinstvima pomažu da se utvrdi broj najugroženijih domaćinstava na Kosovu. Kao i tokom istraživanja iz 2003. godine, u istraživanju KDHS 2009 nosiocima domaćinstva postavljeno je pitanje o ukupnom iznosu svih izvora prihoda domaćinstva; odgovori su evidentirani u kategorijama navedenim u tabeli 2.13. Jasno je da odgovori na ovo pitanje možda ne predstavljaju stvarno stanje zbog toga što verovatno nisu prijavljivani svi prihodi. Tabela 2.13 pokazuje sastav domaćinstava prema kategorijama prihoda, za ukupan uzorak i odvojeno za urbane i ruralne sredine. Grafikon 2.16 daje grafički prikaz podataka iz urbanih i ruralnih sredina.

Tabela 2.13 Procentualni sastav domaćinstava prema ukupnom mesečnom prihodu domaćinstva, prema mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 2009.

Evra/mesečno	Urbano	Ruralno	Ukupno
0–100	13,8	18,0	16,2
101–200	18,8	21,9	20,6
201–300	25,9	26,1	26,1
301–400	18,4	16,9	17,5
401–800	16,3	12,3	14,0
801–1600	5,0	3,4	4,1
1600 i više	1,0	0,3	0,6
Bez odgovora	0,8	1,0	1,0
Ukupno	100,0	100,0	100,0
n	1.658	2.334	3.992

Skoro dve trećine svih domaćinstava (63%) u istraživanju KDHS 2009 prijavilo je zaradu od 300 evra ili manje mesečno, 17,5% je zaradilo od 301 do 400 evra, 14% je zaradilo od 401 do 800 evra, a 4,7% je zaradilo više. Ljudi u ruralnim sredinama češće zarađuju 300 evra ili manje (66%) od onih u urbanim sredinama (58,5%), dok je procenat domaćinstava koja zarađuju 400 evra i više u urbanim sredinama veći nego u ruralnim (22,3% prema 16%).

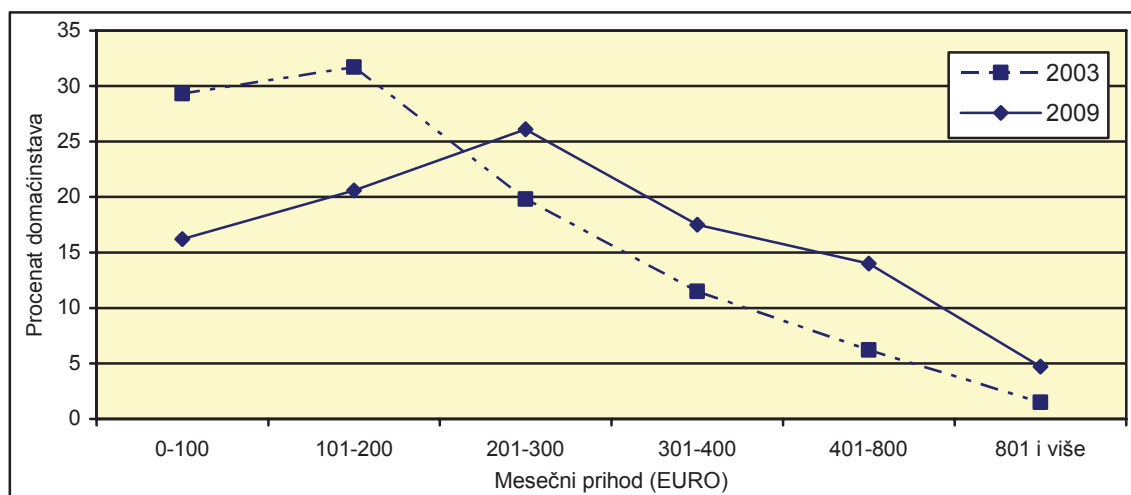
Grafikon 2.16 Procentualni sastav domaćinstava prema ukupnom mesečnom prihodu domaćinstva, prema mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 2009.

Grafikon 2.17 poredi strukturu zarada 2009. godine sa istraživanjem iz 2003. godine.¹² Na njemu se uočava značajno poboljšanje u ovom šestogodišnjem periodu. Na primer, procenat domaćinstava koja 2009. godine zarađuju 300 evra mesečno skoro je dvaput veći nego 2003. godine (36,2% prema 19,2%).

¹² Najviša kategorija u istraživanju 2003. godine bila je 801 evro i više.

Grafikon 2.17 Procentualni sastav domaćinstava prema ukupnom mesečnom prihodu domaćinstva, Kosovo, 2003. i 2009.

3 Plodnost

Kao u istraživanju KDHS 2003, i u istraživanju KDHS 2009 od svih žena u reproduktivnom periodu (15–49 godina) zatraženo je da daju celu sliku rođenja. Svakoj ženi je najpre postavljeno pitanje da li je ikada rodila živo dete, čak i ako je dete kasnije umrlo. (Rođenje živog deteta je definisano kao rođenje odojčeta koje nakon porođaja pokazuje znake života, bez obzira na trajanje trudnoće). Ako je žena rodila najmanje jedno živo dete, onda joj je postavljeno pitanje o svakom živorođenom detetu, počevši od prvog. Za svako dete su prikupljene informacije o polu, datumu rođenja, statusu preživljavanja i datumu smrti (za preminulu decu). Na osnovu ovih informacija mogu se proceniti trenutna stopa plodnosti, trendovi tokom vremena u vezi sa stopama plodnosti i broj dece koju je žena rodila (kao i smrtnost dece i odojčadi, o čemu se više govori u Poglavlju 5). Jasno je da se u pogledu istorije rađanja, kao što je i bio slučaj u ovom istraživanju KDHS, može desiti da se ne prijave sva rođenja, naročito rođenja dece koja su umrla ili porođaji koji su se desili mnogo godina pre istraživanja. To može da dovede do grešaka u proceni plodnosti ili smrtnosti dece ili odojčadi, naročito u prošlosti (a samim tim i do nepouzdanog izražavanja smanjenja ovih pokazatelja tokom vremena).

3.1 Natalitet

Istorija porođaja prema podacima iz istraživanja KDHS 2009 otkrila je 9896 porođaja kod žena ispitanica koje su u vreme istraživanja imale od 15 do 49 godina; od toga se 370 porođaja desilo u periodu od 12 meseci pre istraživanja. Na osnovu ovih podataka možemo izračunati stopu nataliteta za 12 meseci pre istraživanja. Stopa nataliteta za period od 12 meseci definiše se kao broj porođaja tokom tog perioda podeljen sa brojem stanovnika na polovini tog dvanaestomesečnog perioda, pomnoženo sa 1000.¹³ Prema podacima iz istraživanja KDHS 2009

¹³ Stanovništvo procenjujemo na polovini godine kao uzorak u vreme istraživanja plus polovina broja smrtnih slučajeva koji su se desili u periodu od 12 meseci pre istraživanja (jer je polovina ljudi koji su umrli prošle godine bila živa 6 meseci ranije), umanjeno za polovinu porođaja u periodu od 12 meseci pre istraživanja (jer polovina dece rođene 12 meseci pre istraživanja nije bila rođena 6 meseci pre istraživanja).

stopa nataliteta je iznosila 15,7 porođaja na 1000 stanovnika. Vitalna statistika Kosova za 2009. godinu takođe je prijavila opštu stopu nataliteta od 15,7. Zavod SAD za statistiku procenjuje da opšta stopa nataliteta na Kosovu iznosi 19 rođenih na 1000 stanovnika, a Zavod za obaveštavanje stanovništva procenjuje opštu stopu nataliteta Kosova na 21. Međutim, nije jasno na kojim se informacijama zasnivaju ove procene.¹⁴ Moguće je da su ove organizacije potcenile stepen do koga je opala plodnost na Kosovu; podaci predstavljeni u kasnijim poglavljima pokazuju značajan pad plodnosti na Kosovu poslednjih godina.¹⁵

3.2 Stope plodnosti specifične za uzrast i stope ukupne plodnosti

Stopa plodnosti specifična za uzrast (SPSU) za određenu starosnu grupu predstavlja broj porođaja koji su imale žene neke starosne grupe na 1000 žena iz te grupe. Mi smo obračunavali SPSU za posebnu starosnu grupu za period od 12 meseci pre istraživanja tako što smo delili broj porođaja žena iz te starosne grupe u periodu od 12 meseci pre istraživanja sa brojem godina koliko su živele žene u tom starosnom intervalu tokom tih 12 meseci, a zatim množeći rezultat sa 1000.¹⁶ Stopa ukupne plodnosti (USP) se zatim obračunava dodavanjem SPSU iz svih starosnih grupa, množenjem zbira sa pet (jer se uzimaju u obzir starosne grupe od 5 godina) i deljenjem sa 1000. USP za određenu godinu se tumači kao prosečan broj dece koju bi žena rodila tokom života ako bi u svakoj starosnoj grupi doživela SPSU u toj godini. Važna karakteristika USP jeste da na tu stopu ne utiče starosni sastav stanovnika.

Tabela 3.1 prikazuje broj žena/godina, broj porođaja i stope plodnosti specifične za uzrast za petogodišnje starosne grupe za period od 12 meseci pre istraživanja KHDS 2009 (24. novembar 2008 – 23. novembar 2009. godine), kao i stopu ukupne plodnosti koju to donosi; tabela takođe prikazuje SPSU i USP iz istraživanja sprovedenog 2003. godine. Grafikon 3.1 prikazuje SPSU za 2003. i 2009. godinu. Tabela 3.1 pokazuje da se jedna trećina porođaja koji su se desili u periodu od 12 meseci pre istraživanja KDHS 2009 odnosi na žene koje su u to vreme imale od 25 do 29 godina i ova starosna grupa ima najveću stopu plodnosti specifičnu za uzrast. Žene od 25 do 29 godina su i 2003. godine imale najveću stopu plodnosti specifičnu za uzrast. Stope plodnosti specifične za uzrast visoke su i 2009. godine za dve najbliže starosne grupe, tj. za grupe 20–24 godine i 30–34 godine, ali su niže za druge starosne grupe; isti šablon je uočen i 2003. godine. Stope plodnosti specifične za uzrast bile su 2003. godine značajno više nego 2009. godine za žene starosti između 20 i 39 godina.

¹⁴ Internet strana Zavoda SAD za popis kaže da procene ovog zavoda proizilaze iz podataka o evidentiranim porođajima prema starosti majke na osnovu Vitalne statistike SZK za 2006. godinu.

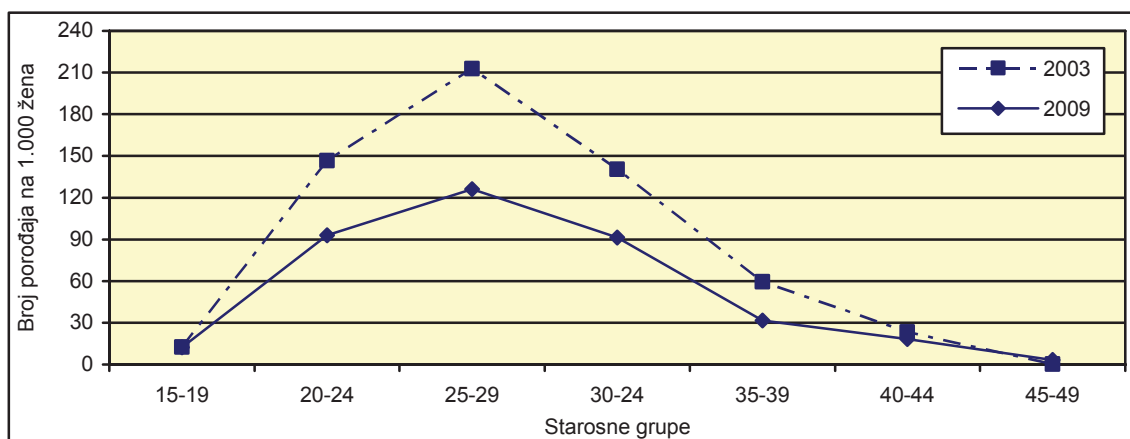
¹⁵ Prosledićemo ovaj izveštaj Zavodu SAD za popis i Zavodu za obaveštavanje stanovništva kako bi oni mogli da uzmu u obzir rezultate istraživanja KDHS 2009 kada budu ažurirali svoje procene za Kosovo.

¹⁶ Ako je žena prešla iz jedne u drugu starosnu grupu tokom dvanaestomesečnog perioda, ona se tretira kao da je bila u obe grupe po pola godine. Na primer, žena koja ima 20 godina u vreme istraživanja imala je 19 godina dvanaest meseci ranije; ona je pola godine doprinela ukupnom broju žena/godina za grupu od 15 do 19 godina i pola godine ukupnom broju žena/godina za grupu od 20 do 24 godine. Kako bi se procenio broj žena/godina, svaku ženu stavljamo u starosnu grupu za uzrast u kojem je bila na polovini dvanaestomesečnog perioda koji se razmatra, tj. 23. maja 2009. godine. Ako se porodila, taj porođaj ulazi u broj porođaja u starosnoj grupi u koju spada njen uzrast u vreme kada se porodila.

Tabela 3.1 Broj porođaja prema starosti žene, stope plodnosti specifične za uzrast, stopa za 12 meseci pre istraživanja KDHS 2009 i 12 meseci pre istraživanja KDHS 2003

Starosna grupa	KDHS 2009		KDHS 2003	
	Broj žena/godina	Broj porođaja žena iz starosne grupe	Stopa plodnosti za konkretni uzrast	Stopa plodnosti za konkretni uzrast
15–19	1.214	12	9,9	12.5
20–24	1.013	96	94,8	146.7
25–29	903	125	138,4	212.9
30–34	888	93	104,7	140.4
35–39	805	28	34,8	59.4
40–44	725	12	16,6	23.4
45–49	647	4	6,2	0.3
Ukupan broj porođaja		370	Ukupna stopa plodnosti	
Ukupna stopa plodnosti			2.03	2,98

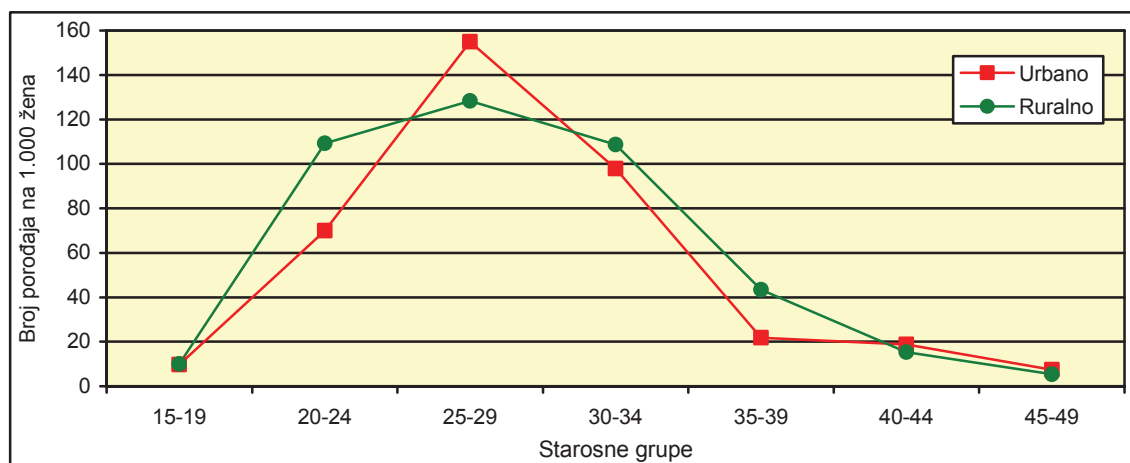
Grafikon 3.1 Stope plodnosti specifične za uzrast, 2003. i 2009.

Podaci u Tabeli 3.1 pokazuju ukupnu stopu plodnosti od 2,03 deteta po ženi, što je malo ispod plodnosti za nivo održavanje. Stopa ukupne plodnosti za nivo održavanja, koja se generalno uzima kao 2,1 dete po ženi (dodatak od 0,1 služi da se uračunaju deca koja ne prežive kako bi se množila), predstavlja USP po kojoj svaki par samo zamenjuje sebe. Na duži rok, bez neto emigracije ili imigracije, stopa plodnosti na nivou zamene generacije dovešće do stabilizacije broja stanovnika. USP procenjena na osnovu istraživanja KDHS 2003 za godinu pre tog istraživanja iznosi 2,98 – skoro jedno dete više nego USP procenjena za godinu pre istraživanja KDHS 2009.

Grafikon 3.2 pokazuje stope plodnosti u periodu od 12 meseci pre istraživanja KDHS 2009 posebno za urbane i ruralne oblasti. Stope plodnosti specifične za uzrast su više za seoske žene nego za gradske žene uzrasta 20–24 godine (preko 50% više) i 35–39 godina (100% više), dok su gradske žene uzrasta 25–29 godina (20%) i 40–49 godina više za nego za seoske žene (iako su nivoi niski i za urbane i ruralne sredine u ovim uzrastima). Stoga se plodnost mnogo više koncentriše na gradske žene od 25 do 29 godina, dok seoske žene ravnomernije raspoređuju rađanje (od 20 do 34 godine) i ukupno imaju više dece; USP za seoske žene iznosi 2,1 dete po ženi, a 1,9 za gradske žene.

Grafikon 3.2 Stope plodnosti specifične za uzrast, za žene koje žive u urbanim i ruralnim sredinama, Kosovo (24. novembar 2008 – 23. novembar 2009)

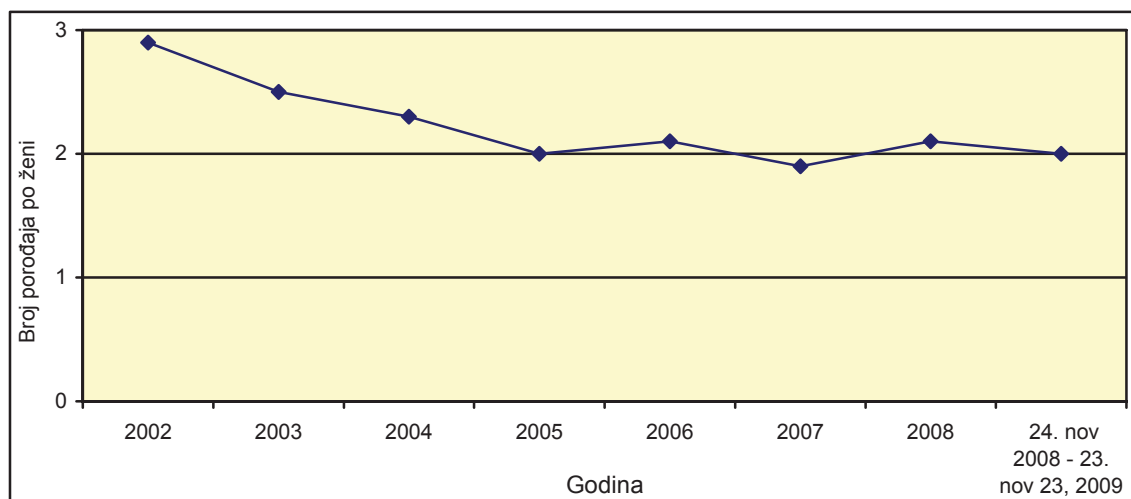

Podaci iz retrospektive istorije porođaja mogu takođe da se koriste kako bi se sagledala plodnost u prošlosti, iako za prethodne godine oni neće obuhvatati porođaje najstarijih žena u tim godinama. Pošto je najstarija žena intervjuisana 2009. godine imala 49 godina, to znači da je najstarija žena iz uzorka KDHS 2009 imala 42 godine 2002. godine. Međutim, kao što možemo videti iznad, stope plodnosti specifična za uzrast je veoma niska kod žena u starijim uzrastima. Tabela 3.2 i grafikon 3.2 pokazuju ukupne stope plodnosti koje podaci iz istraživanja KDHS 2009 navode za godine između 2002. i 2009.

Tabela 3.2 Ukupne stope plodnosti prema KDHS 2009 za period 2002–2009.

<i>Godina</i>	<i>USP</i>
24. nov. 2008 – 23. nov. 2009.	2,0
2008.	2,1
2007.	1,9
2006.	2,1
2005.	2,0
2004.	2,3
2003.	2,5
2002.	2,9

Grafikon 3.3 Ukupna stopa plodnosti za period 2002–2009. koja se navodi u KDHS 2009

Podaci pokazuju značajan pad USP tokom ovog perioda, sa 2,9 dece po ženi 2002. godine na 2,0 dece 2009. godine, što predstavlja pad od skoro jednog deteta po ženi. Najveći pad se desio između 2002. i 2005. godine; USP je od tada prilično stabilna (1,9–2,1). Kao što se vidi u tabeli 3.1, podaci iz istraživanja KDHS 2003 procenjuju USP od 3,0 za period jul 2002 – jul 2003, što je očito slično sa našom procenom od 2,9 na osnovu podataka iz istraživanja za 2002. godinu. Za kalendarsku 2002. godinu, naročito imajući u vidu da je USP prikazan u tabeli 3.2 za 2002 i 2003 potcenjivanje plodnosti u tim godinama jer ne uključuju iskustva žena koje su u to vreme bile u svojim srednjim ili kasnim četrdesetim godinama (jer bi takve žene imale preko 49 godina 2009. i otuda im nisu postavljana pitanja o istorijatu porođaja u KDHS 2009).

Opadajući trend stopa plodnosti procenjenih na osnovu podataka iz istraživanja KDHS 2009 i sličnost procena za 2002. i 2003. godinu iz istraživanja KDHS 2009 i KDHS 2003 sugerise da se u istraživanju KDHS 2009 ne javlja manje porođaja. Iako je USP procenjena za 2009. godinu niska (i možda ima neprijavljenih slučajeva, na primer, ako žena nije prijavila rođenje deteta koje je kasnije umrlo), izgleda da je došlo do značajnog pada plodnosti na Kosovu u protekloj deceniji. Piramide stanovništva prikazane u Poglavlju 2 takođe sugerisu da je došlo do značajnog pada plodnosti na Kosovu.

3.3 Deca rođena u bilo kom vremenskom periodu

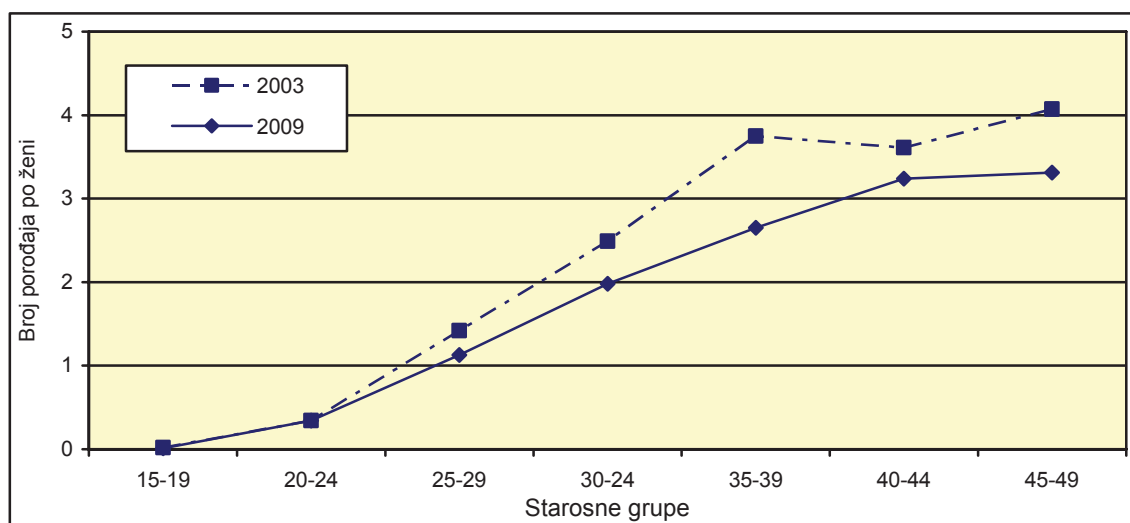
Poseban pogled na trenutnu plodnost i plodnost u prošlosti može da se dobije ako se posmatra broj dece koju su bilo kada rodile (CEB) žene iz različitih starosnih grupa u vreme istraživanja. Tabela 3.3 i grafikon 3.4 prikazuju takve podatke za istraživanje KDHS 2009 i upoređuju ih sa podacima o CEB iz istraživanja KDHS 2003.

Tabela 3.3 Deca rođena bilo kada prema starosnoj grupi žene, 2009. i 2003.

Starost žene u vreme istraživanja KDHS	KDHS 2009			KDHS 2003
	Br. žena	Br. porođaja	CEB 2009	CEB 2003
15–19	1.230	16	0,01	0,02
20–24	1.030	354	0,34	0,34
25–29	919	1.034	1,13	1,41
30–34	890	1.760	1,98	2,49
35–39	821	2.179	2,66	3,75
40–44	721	2.334	3,24	3,61
45–49	670	2.219	3,31	4,07
Ukupno	6.281	9.896	1,58	(nije prijavljeno)

Ovi podaci pokazuju slične, veoma niske brojeve za CEB u 2003. i 2009. godini za žene mlađe od 25 godina. Posle tog uzrasta, broj CEB je za svaku starosnu grupu manji 2009. godine nego 2003. godine. To je još jedan pokazatelj da je došlo do značajnog pada u plodnosti na Kosovu između 2002. i 2009. godine.

Grafikon 3.4 Deca rođena bilo kada prema starosnoj grupi žene, 2003. i 2009.

3.4 Trudnice u vreme istraživanja KDHS 2009

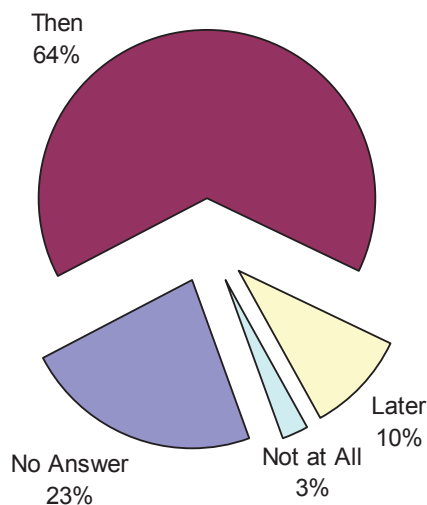
Ženama uzrasta od 15 do 49 godina je u istraživanju KDHS postavljeno pitanje da li su trudne u vreme razgovora. Ukupno je 3,9% žena (243) prijavilo trudnoću, a oko 0,8% žena (58) nije bilo sigurno. Dosledno sa šablonima uzrasta prikazanim ranije, postoji veća verovatnoća da će žene od 25 do 29 godina biti trudne, ali je procenat onih koje su rekly da su trudne ili da nisu sigurne u stvari veći za žene od 20 do 24 godina (8,7% za uzrast 20–24, 8,6% za uzrast 25–29), što navodi na zaključak da će mnoge od ovih žena uskoro roditi.

Tabela 3.4 Procenat trudnih žena (i onih koje nisu sigurne) u vreme KDHS 2009, prema starosnoj grupi

Karakteristike	Da li ste trudni?		Broj žena
	DA	Nije sigurna	
Starost			
15–19	0,8	0,8	1.195
20–24	7,2	1,5	1.022
25–29	7,9	0,7	908
30–34	5,5	1,2	888
35–39	3,3	0,5	819
40–44	1,1	0,7	718
45–49	0,6	1,1	662
Ukupno	3,9	0,8	6.212

Ženama koje su prijavile da su trudne postavljeno je pitanje da li su imale nameru da ostanu u drugom stanju: „Da li ste u vreme začeća trudnoće želeli da zatrudnite tada, kasnije ili uopšte niste želele da zatrudnite?“ Grafikon 3.5 prikazuje odgovore. Skoro dve trećine žena kojima je postavljeno ovo pitanje (64%) odgovorilo je da su želele da ostanu u drugom stanju u vreme kada se to desilo. Deset procenata je reklo da bi odabrale da učine to kasnije, dok je 3% reklo da nisu nameravale da ostanu trudne. Skoro jedna četvrtina žena koje su odgovorile na ovo pitanje (23%) nije dala definitivan odgovor.

Grafikon 3.5 Procentualni sastav svih žena trudnih u vreme istraživanja KDHS 2009, prema tome da li je trudnoća planirana (n=243)

3.5 Iskustvo sa ishodima trudnoća koje se nisu završile rođenjem živog deteta

Svim ženama od 15 do 19 godina je postavljeno pitanje da li je njihova trudnoća ikada završila spontanom pobačajem, abortusom po njihovoj želji ili rođenjem mrtvog deteta. Tabela 3.5 prikazuje broj žena koje su potvrdno odgovorile na svako od ovih pitanja kao procenat svih žena

koje su ikada bile u drugom stanju, a to su prema našim kriterijumima žene koje su rekle da su prijavile rođenje živog deteta u istoriji porođaja plus svaka dodatna žena koja je prijavila da je imala spontani pobačaj, abortus ili mrtvorodenče.

Tabela 3.5 Procenat žena koje su ikada bile trudne, koje su imale spontani pobačaj, abortus ili mrtvorodenče, prema starosnoj grupi, mestu stanovanja (grad/selo) i obrazovnom stepenu, Kosovo, 2009.

Karakteristike	Spontani pobačaj	Abortus na zahtev	Mrtvorodeno dete	Broj žena
Starost				
15–19	-	-	-	17
20–24	10,9	2,0	1,6	248
25–29	16,1	4,8	1,5	523
30–34	21,2	5,8	1,3	684
35–39	22,3	9,0	2,2	691
40–44	20,5	11,6	3,5	653
45–49	23,9	10,3	4,4	595
Ukupno	20,1	7,9	2,5	3.411
Mesto stanovanja				
Urbano	20,3	9,5	2,0	1.279
Ruralno	20,1	6,9	2,9	2.131
Bračni status				
U braku	20,2	8,1	2,5	3.216
Samac/ica	12,9	12,9	12,9	31
Žive zajedno	22,8	5,3	0,0	57
Razveden/a	-	-	-	6
Razdvojen/a	-	-	-	13
Udovac/ica	19,3	2,3	3,4	88
Etnička pripadnost				
Albanac	20,5	7,9	2,5	3.144
Srbin	11,9	7,4	0,0	135
Bošnjak	10,0	10,0	2,5	40
Turčin	18,5	11,1	7,4	27
Rom	-	-	-	12
Aškalija	42,4	6,1	6,1	33
Egipćanin	-	-	-	3
Goranac	-	-	-	15
Ostalo	-	-	-	1
Obrazovanje				
Bez obrazovanja	26,5	8,1	5,1	136
Osnovno	23,8	11,7	4,7	256
Niže srednje	21,2	8,4	3,0	1.760
Više srednje	17,3	6,0	1,2	1.055
Fakultet	17,0	6,7	1,0	194

Napomena: - predstavlja veličinu uzorka < 25

Iako bi se moglo očekivati da će žene odbijati da prijave ovakve ishode, naročito izazvane pobačajima, iznenađuje činjenica da podaci otkrivaju visoke nivoe za sva tri ishoda. Na ukupnom uzorku, 20% žena koje su rekle da su trudne tokom perioda izveštavanja prijavilo je da su imale spontani pobačaj, 7,9% je imalo abortus, a 2,5% je rodilo mrtvo dete¹⁷. Procenat se za svaki ishod

¹⁷ Moguće je da su neke žene koje su imale izazvani pobačaj odbile da to prijave kao izazvani pobačaj, nego su prijavile spontani pobačaj. Ovo bi dovelo do prekomernog prijavljivanja spontanih pobačaja i nedovoljnog

generalno povećava sa godinama. Ovo nesumnjivo dolazi otuda što se ovakvi ishodi u trudnoći dešavaju kod starijih žena. Od žena starosti 45–49 godina, skoro četvrtina njih (23,9%) prijavila je da je imala spontani pobačaj, 10,3% žena je imalo izazvani pobačaj, a 4,4% je prijavilo da je rodilo mrtvo dete. Procenat žena od 40 do 44 godine koje su rekle da su imale abortus još je veći (11,6%).

U urbanim sredinama je više žena prijavilo pobačaj nego u ruralnim sredinama. Ovo odražava želju za manjom porodicom, zbog visokih troškova podizanja deteta u urbanim sredinama. Žene koje su same, ako su ikada bile trudne, češće prijavljuju da su imale pobačaj (12,9%) od onih koje su trenutno u braku, a koje su ikada bile trudne (8,1%). (Same žene takođe češće prijavljuju rođenje mrtvog deteta od udatih žena, 12,9% prema 2,5%, iako treba imati na umu da je broj samih žena koje su bile trudne mali (31)). Kod žena iz aškalijske zajednice postoji veća verovatnoća da su imale pobačaj (42,4%), dok nijedna Srпкиnja nije prijavila da je rodila mrtvo dete. Verovatnoća spontanog pobačaja i rađanja mrtvog deteta je obrnuto srazmerna stepenu obrazovanja žene; na primer, 26,5% neobrazovanih žena je prijavilo da su imale spontani pobačaj, u poređenju sa 17% žena sa univerzitetskim obrazovanjem. Ovi šabloni mogu odražavati činjenicu da obrazovane žene imaju manje dece (pa je stoga veća verovatnoća da će imati manje trudnoća). Kod žena sa srednjim obrazovanjem postoji veća verovatnoća da će imati abortus (11,7%).

prijavljivanja abortusa. Postoje spekulacije o visokoj stopi izazvanih pobačaja na Kosovu zbog slabog planiranja porodice, a naredno poglavlje pokazuje da trenutno postoje niske stope korišćenja delotvornih, savremenih metoda kontracepcije.

4 Planiranje porodice – kontracepcija

Svim ženama od 15 do 49 godina su postavljena pitanja o kontracepciji, a pitanja su se odnosila na njihovo znanje o metodama kontracepcije, na to da li su ikada koristile i da li sada koriste neke metode, na način kako se informišu o kontracepciji, na odlučivanje o kontracepciji i na iskustva sa sporednim efektima kontraceptivnih sredstava.

4.1 Znanje o metodama kontracepcije

Da bi prikupili podatke o znanju i korišćenju kontracepcije, ispitivači su ispitanicama čitali spisak deset kontraceptivnih metoda i pitali su ih da li su čule nešto o svakoj od metoda. Pomenute metode kontracepcije su obuhvatale i savremene i tradicionalne metode. Savremene metode koje su pomenute bile su pilule, intrauterini ulošci, ubrizgivači, muška i ženska sterilizacija, dijafragma, pena/gel i muški kondom. Tradicionalne metode su obuhvatile metode ritma / periodične apstinencije i izvlačenje. Pored ovih metoda, ispitivači su u upitnik upisivali sve druge metode koje su ispitanice spontano pomenule.

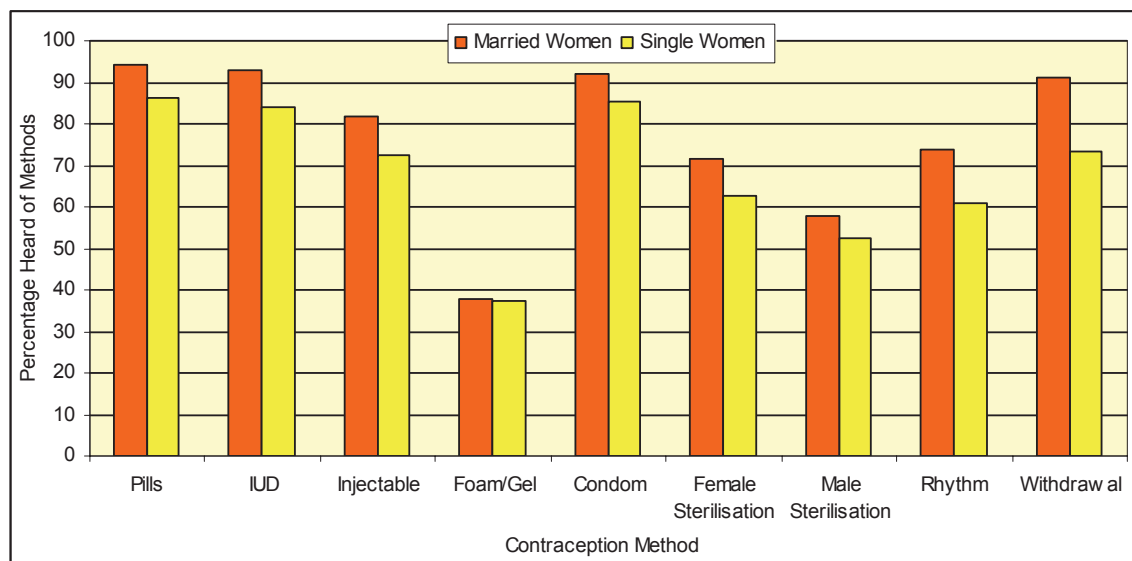
Od 6281 žene starosti 15–49 godina, skoro sve (95,3%) rekle su da su čule za najmanje jednu metodu kontracepcije, a skoro isto toliko njih (94,9%) čulo je za bar jednu savremenu metodu. Procenti su nešto veće kod trenutno udatih žena (94,9% i 95,9%) nego kod samih žena, koje se nikada nisu udavale (91,3% i 83,9%), ali je znanje kod samih žena u svakom slučaju impresivno. Pilula je najpoznatija od svih metoda, a žene najmanje znaju o peni/gelu. I udate i neudate žene u proseku poznaju više od šest metoda.

Tabela 4.1 Procenat svih žena, trenutno udatih i neudatih, koje su čule za različite metode kontracepcije, Kosovo, 2009.

Metod kontracepcije	Sve žene	Trenutno udate žene	Neudate žene
Svi metodi	95,3	98,4	91,3
Svi moderni metodi	94,9	95,9	83,9
Pilula	91,1	94,3	86,1
Intrauterini uložak	89,5	93,0	83,8
Ubrizgivač	77,9	82,0	72,3
Pena/gel	37,4	37,8	37,4
Kondom	89,2	92,1	85,2
Ženska sterilizacija	67,6	71,5	62,5
Muška sterilizacija	55,3	57,6	52,6
Sve tradicionalne metode	85,9	93,1	75,5
Ritam	68,3	73,8	60,8
Izvlačenje	84,1	91,3	73,4
Sve druge metode	3,8	3,7	3,9
Srednji broj poznatih metoda	6,6	6,9	6,2
Broj žena	6.281	3.619	2.459

Trenutno udate žene više znaju o metodama kontracepcije, osim pene/gela, za koje je znanje slabo kod obe grupe (tabela 4.1 i grafikon 4.1). Razlike između dve grupe su najveće za tradicionalne metode, ritam i izvlačenje.

Grafikon 4.1 Procenat žena koje su čule za određene metode, za trenutno udete i neudate žene, Kosovo, 2009.

Znanje o metodama kontracepcije se povećalo u odnosu na 2003. godinu, naročito o savremenim metodama ubrizgivača, kondoma te ženske i muške sterilizacije, ali i o tradicionalnim metodama (grafikon 4.2).

Grafikon 4.2 Procenat žena od 15 do 19 godina koje znaju konkretne metode kontracepcije, Kosovo, 2003. i 2009.

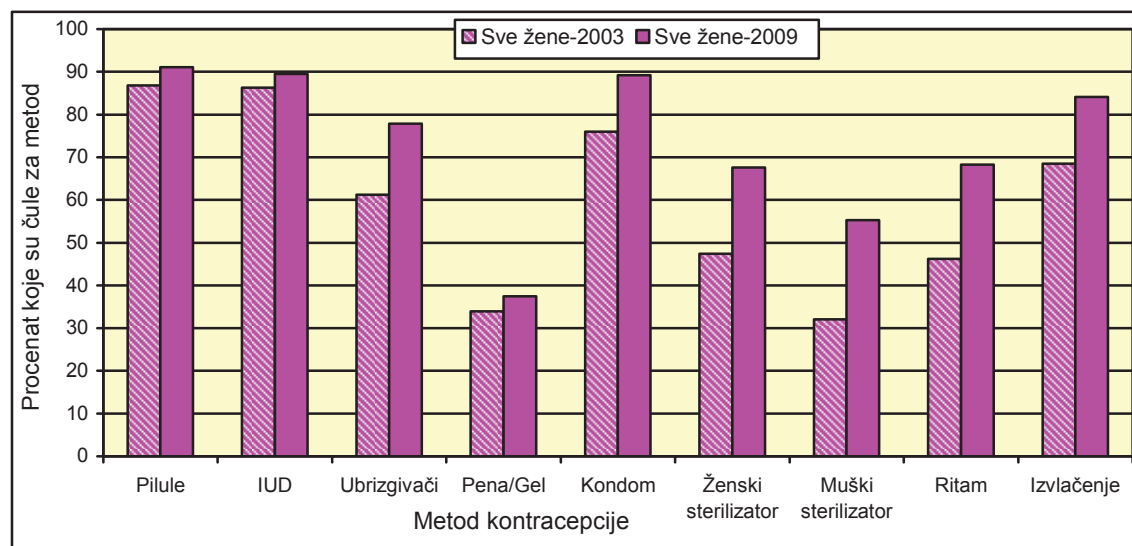

Tabela 4.2 pokazuje procenat svih žena, trenutno udatih žena i neudatih žena, koje znaju za bar jednu metodu kontracepcije, prema opštim karakteristikama. Poznavanje svake metode i savremenih metoda je praktično jednako u skoro svim starosnim grupama, osim najmlađih starosnih grupa samih žena, koje najmanje znaju o modernim metodama. Razlika između žena sa

sela i žena iz grada u znanju o kontraceptivnim metodama je zanemarljiva za sve žene i trenutno udate žene. Međutim, među samim ženama, stanovnice urbanih sredina više znaju o svim metodama i o savremenim metodama kontracepcije nego njihove vršnjakinje sa sela. Mali uzorak pripadnica etničkih zajednica ne omogućuje da se govori o razlikama između etničkih grupa. Nivo znanja o kontraceptivnim metodama se progresivno povećava sa nivoom obrazovanja žene.

Tabela 4.2 Procenat žena od 15 do 49 godina koje znaju za kontraceptivne metode, prema bračnom statusu, starosnoj grupi, mestu stanovanja, etničkoj pripadnosti i stepenu obrazovanja, Kosovo, 2009.

Karakteristike	SVE ŽENE			UDATE			NEUDATE		
	Zna sve metode	Zna sve savremene metode	Broj žena	Zna sve metode	Zna sve savremene metode	Broj žena	Zna sve metode	Zna sve savremene metode	Broj žena
Starost									
15–19	93,1	88,8	1.230	100,0	97,5	40	89,1	74,5	1.185
20–24	92,2	95,0	1.030	99,4	98,9	350	93,2	73,0	658
25–29	97,3	96,7	919	98,8	95,8	595	95,1	90,7	285
30–34	97,5	97,4	890	99,3	97,2	702	92,5	90,0	159
35–39	98,1	97,8	821	99,0	97,2	687	91,9	93,4	99
40–44	97,5	96,7	721	98,0	93,6	643	91,8	95,5	49
45–49	97,3	95,2	670	96,2	92,6	602	95,8	97,1	24
Ukupno	95,3	94,9	6.281	98,4	95,9	3.619	91,3	83,9	2.459
Mesto stanovanja									
Urbano	96,6	96,2	2.339	97,9	96,6	1.304	94,6	91,7	931
Ruralno	94,9	94,2	3.940	98,7	96,1	2.257	88,7	77,7	1.528
Etnička pripadnost									
Albanska	95,6	95,1	5.844	97,4	88,3	3.256	92,8	86,9	2.318
Srpskinja	96,7	95,2	210	99,3	99,1	138	92,2	95,3	64
Bošnjakinja	94,0	94,0	67	97,6	99,4	40	-	-	20
Turkinja	92,5	92,5	40	-	-	20	-	-	10
Romkinja	-	-	19	-	-	7	-	-	7
Aškalijka	89,8	89,8	59	100,0	97,2	35	-	-	23
Egipćanka	-	-	8	-	-	4	-	-	4
Goranka	96,7	93,3	30	-	-	18	-	-	11
Ostalo	-	-	3	-	-	1	-	-	2
Obrazovanje									
Bez obrazovanja	82,8	81,8	209	92,9	91,5	141	55,2	55,2	58
Osnovno	91,0	90,5	431	96,3	95,6	271	81,4	81,4	145
Niže srednje	94,9	94,5	3.086	98,5	98,0	1.809	89,1	88,7	1.170
Više srednje	97,5	97,1	2.111	99,2	98,6	1.152	95,5	95,3	898
Fakultet	99,0	99,0	404	99,6	99,6	232	98,2	98,2	163

Napomena: - predstavlja veličinu uzorka < 25

4.2 Znanje o kontraceptivnom dejstvu dojenja

Istraživanje je obuhvatilo i procenu da li su žene svesne kontraceptivnog dejstvu dojenja, što se ponekad naziva metoda laktacijske amenoreje (LAM), pa je ispitanicama postavljeno pitanje o tome da li misle da će šanse da žena zatrudni biti manje ako ona doji. Mogući odgovor su bili „da“, „ne“ i „ne znam“. Odgovori su prikazani u tabeli 4.3.

Tabela 4.3 Procenat žena koje znaju za kontraceptivno dejstvo dojenja (metoda laktacijske amenoreje), prema starosnoj grupi, mestu stanovanja, etničkoj pripadnosti i stepenu obrazovanja, Kosovo, 2009.

Karakteristika	DA	NE ZNAM	Broj žena
Starost			
15–19	8,8	63,2	1.184
20–24	15,6	47,1	1.018
25–29	24,0	32,6	906
30–34	28,5	23,3	885
35–39	25,8	24,7	817
40–44	26,4	19,5	717
45–49	28,5	19,7	659
Ukupno	21,3	35,6	6.186
Mesto stanovanja			
Urbano	19,2	32,8	2.293
Ruralno	22,6	37,2	3.892
Bračni status			
Udata	28,6	19,6	3.600
Neudata	9,5	60,5	2.385
Etnička pripadnost			
Alбанка	21,7	35,6	5.758
Srpkinja	7,8	26,3	205
Bošnjakinja	28,1	39,1	64
Turkinja	30,0	32,5	40
Romkinja	-	-	19
Aškalijka	11,9	49,2	59
Egipćanka	-	-	7
Goranka	40,0	56,7	30
Ostalo	-	-	3
Obrazovanje			
Bez obrazovanja	24,5	34,8	204
Osnovno	22,6	36,5	416
Niže srednje	22,9	37,2	3.048
Više srednje	18,6	34,0	2.080
Fakultet	22,2	27,4	401

Više od trećine žena (36%) ne zna da dojenja ima uticaja na verovatnoću da se zatrudni, a 43% je reklo da šanse da žena ostane u drugom stanju nisu smanjene ako ona doji. U poređenju sa istraživanjem KDHS 2003, procenat žena koje misle da dojenje smanjuje šanse da žena zatrudni malo je opao (sa 23% na 21%). Nivo znanja o kontraceptivnom dejstvu dojenja se povećava sa starošću žene. Razlika između urbane i ruralne sredine je mala (19% protiv 23%), a udete žene, očekivano, znaju više o LAM od neudatih žena (29% prema 10%). Obrazovni stepen žene ima malo veze sa nivoom znanja o kontraceptivnom dejstvu dojenja.

4.3 Da li je žena ikada koristila neko kontraceptivno sredstvo

Od svih žena starosti 15-49 godina (n=6281), kontracepciju je koristilo 42% (tabela 4.4). Međutim, savremene metode kontracepcije koristilo je samo 17% njih (kondom se koristi

najčešće), dok je 39% koristilo tradicionalnu metodu, uglavnom izvlačenje.¹⁸ Broj žena koje su koristile neku od kontraceptivnih metoda se generalno povećava sa godinama starosti.

¹⁸ Nismo u mogućnosti da uporedimo nivoe korišćenja kontracepcije sa nivoima iz istraživanja 1999–2000. i 2003. godine. Izveštaj za 1999–2000. godinu ne daje podatke o korišćenju. Tabela 6.3 izveštaja o istraživanju sprovedenom 2003. godine pokazuje da je 48,6% žena u reproduktivnom dobu koristilo kontracepciju, ali je procenat žena koje su koristile tradicionalne metode veći (57,7%) i zajedno sa procentom onih koje su koristile savremene metode daje 100%. Izgleda da ta tabela prikazuje metode raspodele korišćene od strane korisnika koji su ih ikada koristili (ali ne dozvoljava zbog činjenice da su neke žene tokom života koristile više od jednog metoda kontracepcije).

Tabela 4.4 Procenat žena od 15 do 49 godina koje su koristile kontraceptivne metode, prema konkretnoj metodi, starosnoj grupi, mestu stanovanja i stepenu obrazovanja, Kosovo, 2009.

Karakteristike	Savremena metoda									Tradicionalna metoda			Broj žena
	Sve metode	Sve savr. metode	Pilula	Intrauterini uložak	Ubrizgivač	Pena/gel	Kondom	Ženski sterilizator	Muški sterilizator	Sve tradicionalne metode	Ritam	Izvlačenje	
SVE ŽENE													
Starost													
15–19	3,5	1,7	0,3	0,1	0,1	0,7	0,9	0,1	0,0	2,8	0,8	2,0	1.230
20–24	19,7	7,5	1,2	0,8	0,4	0,8	5,5	0,2	0,2	18,8	3,3	15,5	1.030
25–29	44,7	18,6	5,7	3,5	1,0	1,8	12,1	0,7	0,1	43,2	8,6	34,6	919
30–34	58,9	21,6	4,9	6,5	1,2	0,9	11,2	1,5	0,1	54,7	8,8	46,0	890
35–39	64,8	27,5	5,4	8,6	1,7	1,6	15,0	1,5	0,1	58,6	10,0	48,6	821
40–44	68,9	26,5	5,7	11,2	1,0	0,6	10,8	2,2	0,0	64,2	10,4	53,8	721
45–49	64,9	29,0	7,3	12,4	1,8	1,5	11,0	3,4	0,3	58,1	11,0	47,0	670
Ukupno	42,1	17,1	3,9	5,3	0,9	1,1	8,8	1,2	0,1	38,9	6,9	32,1	6.281
Mesto stanovanja													
Urbano	44,0	19,0	4,6	5,5	0,6	0,6	10,5	1,2	0,2	39,3	6,3	33,0	2.339
Ruralno	41,0	15,9	3,5	5,2	1,1	1,4	7,8	1,1	0,1	38,7	7,2	31,5	3.940
Bračni status													
Udata	69,2	27,8	6,5	8,9	1,6	1,5	14,4	1,9	0,2	64,6	11,3	53,3	3.619
Neudate	3,1	2,0	0,2	0,2	0,0	0,5	1,1	0,2	0,0	2,1	0,7	1,5	2.459
Etnička pripadnost													
Alбанка	41,5	16,5	3,7	5,5	0,9	1,1	8,1	1,2	0,1	38,4	6,5	31,8	5.844
Srpkinja	55,2	31,4	11,9	3,3	1,0	1,4	23,8	0,5	0,0	53,8	20,5	33,3	210
Bošnjakinja	40,3	10,4	1,5	1,5	1,5	0,0	4,5	3,0	0,0	34,3	1,5	32,8	67
Turkinja	60,0	27,5	5,0	10,0	0,0	0,0	12,5	0,0	0,0	45,0	2,5	42,5	40
Romkinja	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	19
Aškalijka	37,3	8,5	0,0	0,0	0,0	0,0	6,8	1,7	0,0	35,6	1,7	33,9	59
Egipćanka	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8
Goranka	56,7	46,7	0,0	0,0	3,3	3,3	46,7	0,0	0,0	53,3	10,0	43,3	30
Ostalo	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Obrazovanje													
Bez obrazovanja	45,5	14,8	2,9	5,3	0,5	0,5	5,7	1,9	0,0	41,6	5,7	35,9	209
Osnovno	42,9	16,2	3,7	4,9	0,2	0,9	6,3	2,1	0,2	39,4	5,8	33,6	431
Niže srednje	42,7	16,2	4,0	6,4	1,3	1,3	7,0	1,3	0,1	39,8	7,1	32,7	3.086
Više srednje	41,0	17,8	3,5	4,1	0,6	1,0	11,5	0,7	0,1	38,4	7,2	31,2	2.111
Fakultet	42,6	21,0	5,4	3,7	1,0	0,2	13,6	1,5	0,2	36,1	5,7	30,4	404

Napomena: - predstavlja veličinu uzorka < 25

Razlike između žena iz urbane i ruralne sredine su veoma male. Savremena kontraceptivna sredstva koristilo je 44% gradskih žena i 41% seoskih žena. Ne iznenađuje to što su razlike veće kada se uzme u obzir bračni status. Više od dve trećine trenutno udatih žena (69%) koristilo je neku metodu kontracepcije (28% je koristilo savremeno kontraceptivno sredstvo, a 65% tradicionalnu metodu), za razliku od samo 3% neudatih žena. Ovaj rezultat je očekivan imajući u vidu da skoro polovina neudatih žena (48%) spada u uzrast od 15 do 19 godina i da možda nisu seksualno aktivne.

Od svih etničkih grupa, kod Turkinja i Srpkinja se javljaju najviše stope korišćenja kontracepcije. Srpkinje i Goranke najčešće koriste savremene metode, a postoji velika verovatnoća i da su koristile tradicionalne metode. Izgleda da žene iz ovih grupa koriste oba metoda tokom svoje reproduktivne faze. Stope korišćenja su najniže kod Bošnjakinje i Aškalijke, i za savremene i za tradicionalne metode. Čitaoci treba da imaju na umu da je za neke etničke grupe uzorak veoma mali i da su statistički podaci kod ovih grupa podložni značajnim greškama u uzorkovanju.

Kada se uporede sa svojim manje obrazovanim vršnjakinjama, obrazovnije žene češće koriste savremene metode kontracepcije, a ređe tradicionalne. Postoji srazmeran odnos između obrazovanja i korišćenja savremenih metoda kontracepcije, ali je korišćenje izvlačenja (i tradicionalne metode kao grupe) obrnuto srazmerno stepenu obrazovanja žene.

4.4 Trenutno korišćenje kontracepcije

Svakoj ispitanici u reproduktivnom dobu postavljeno je pitanje da li trenutno koristi neku metodu kontracepcije i ako je koristi, koja je to metoda. Grafikon 4.3 i tabela 4.5 rezimiraju glavne šablone za udete žene starosti 15–49 godina. Grafikon pokazuje da se savremene metode relativno malo koriste. Samo 15% udatih žena u reproduktivnom dobu koristilo je neku metodu kontracepcije u vreme istraživanja KDHS 2009. Tabela 4.5 pokazuje da se od savremenih metoda najčešće koriste intrauterini uložak i kondom. U vreme istraživanja KDHS 2009 savremene metode kontracepcije koristilo je 44% udatih žena u reproduktivnom dobu; velika većina njih je praktikovala izvlačenje, što je daleko najkorišćeniji metod u svim obrađenim podgrupama stanovništva. Skoro dve petine udatih žena u reproduktivnom dobu (41%) nije koristilo nijednu metodu kontracepcije u vreme KDHS 2009. U nastavku predstavljamo njihove razloge zašto nisu koristile kontracepciju.

Grafikon 4.3 Procenat udatih žena starosti 15–49 godina koje trenutno koriste kontracepciju, prema vrsti metode, Kosovo, 2009.

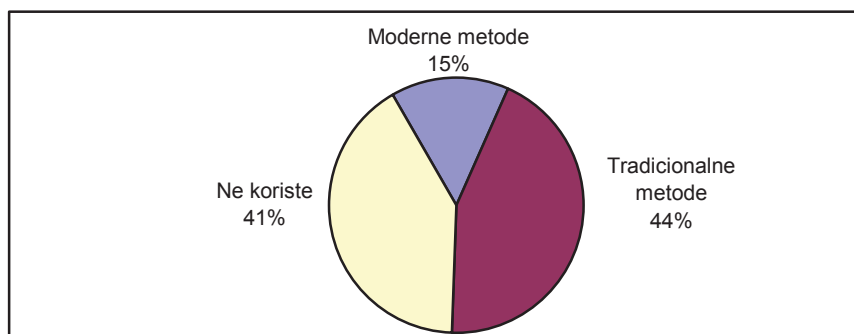

Tabela 4.5 Procenat žena prema korišćenom kontraceptivnom metodu u vreme istraživanja KDHS 2009, prema starosnoj grupi, mestu stanovanja, bračnom statusu, etničkoj pripadnosti i stepenu obrazovanja, Kosovo, 2009.

Karakteristike	Savremena metoda									Tradicionalna metoda				Broj žena
	Bilo koja metoda	Bilo koja savremena metoda	Pilula	Intrauterini uložak	Ubrizgivač	Pena/gel	Kondom	Ženski sterilizator	Muški sterilizator	Bilo koja tradicionalna metoda	Ritam	Izvlačenje	Druga metoda	
SVE ŽENE														
Starost														
15–19	1,5	0,3	0,2	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	1,2	0,0	1,2	0,0	1.230
20–24	14,2	2,3	0,4	0,1	0,1	0,0	1,7	0,0	0,0	11,8	0,7	11,1	0,7	1.030
25–29	34,9	9,7	2,2	1,7	0,2	0,0	5,5	0,0	0,0	25,2	0,9	24,3	0,3	919
30–34	50,2	12,7	2,5	5,3	0,2	0,0	4,3	0,3	0,1	37,5	0,7	36,7	0,2	890
35–39	57,9	17,3	3,3	5,7	0,7	0,2	6,8	0,5	0,0	40,6	0,6	40,0	0,0	821
40–44	62,0	15,3	2,1	8,0	0,0	0,1	3,9	1,1	0,0	46,7	2,2	44,5	0,0	721
45–49	52,7	14,0	1,9	7,2	0,1	0,0	3,4	1,3	0,0	38,7	1,0	37,6	0,0	670
Ukupno	35,2	9,2	1,6	3,5	0,2	0,0	3,4	0,4	0,0	26,0	0,8	25,2	0,0	6.281
Bračni status														
Udata	58,8	15,1	2,7	5,8	0,3	0,1	5,5	0,7	0,0	43,7	1,3	42,3	0,1	3.619
Neudata	1,9	0,9	0,1	0,2	0,0	0,0	0,6	0,0	0,0	0,9	0,0	0,9	0,0	2.459
Žive zajedno	40,7	7,4	3,7	3,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	33,3	1,2	32,1	0,0	81
Razvedena	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14
Razdvojena	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15
Udovica	2,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,2	0,0	2,2	0,0	93
UDATE I ŽENE KOJE ŽIVE SA PARTNEROM														
Mesto stanovanja														
Urbano	65,7	19,3	3,0	6,6	0,4	0,0	8,0	1,2	0,1	46,4	0,9	45,5	0	1.346
Ruralno	56,1	13,4	2,7	5,3	0,3	0,1	4,0	1,0	0,0	42,4	1,6	40,8	0,2	2.326
Ukupno	59,6	15,6	2,8	5,8	0,3	0,1	5,4	1,1	0,0	43,8	1,3	42,5	0,1	3.672
Etnička pripadnost										0				
Albanka	59,8	15,4	2,7	6,0	0,3	0,1	5,2	1,1	0,0	44,2	0,8	43,4	0,1	3.393
Srpkinja	56,9	18,2	5,8	2,9	0,7	0,0	8,8	0,0	0,0	38,7	15,3	23,4	0	137
Bošnjakinja	57,7	17,2	0,0	0,0	2,4	0,0	7,1	7,7	0,0	40,5	0	40,5	0	42
Turkinja	73,3	30,0	6,7	13,3	0,0	0,0	10,0	0,0	0,0	43,3	0	43,3	0	30
Romkinja	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12
Aškalijska	37,1	2,9	0,0	0,0	0,0	0,0	2,9	0,0	0,0	-	0	34,3	0	35
Egipćanka	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Goranka	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	19
Ostalo	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Obrazovanje														
Bez obrazovanja	54,8	12,4	0,7	6,9	0,0	0,0	3,5	1,3	0,0	42,4	0,7	41,7	0	144
Osnovno	57,7	13,7	3,7	4,8	0,0	0,0	3,3	1,9	0,0	43,4	0,4	43	0,6	272
Niže srednje	60,5	16,2	3,2	6,7	0,5	0,1	4,6	1,1	0,1	44,1	0,9	43,2	0,2	1.841
Više srednje	59,2	15,2	1,8	4,8	0,3	0,1	7,3	1,0	0,0	44	2,4	41,6	0	1.170
Fakultet	60,4	16,2	4,3	4,3	0,0	0,0	6,9	0,7	0,0	44,2	0,9	43,3	0	233

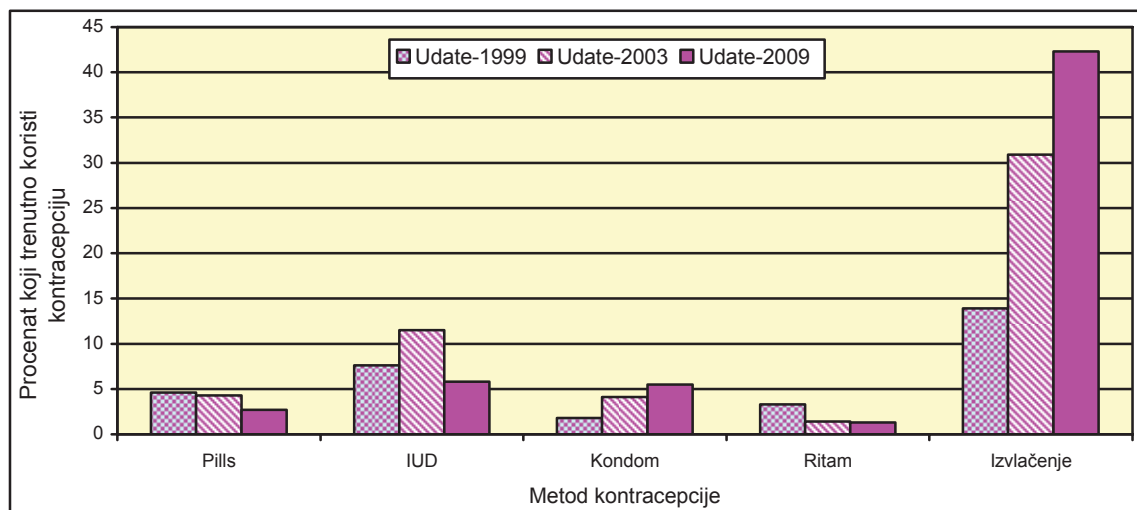
Napomena: - predstavlja veličinu uzorka < 25

Tabela 4.5 predstavlja podatke o konkretnim metodama kontracepcije koje su u vreme istraživanja KDHS 2009 koristile sve žene u reproduktivnom dobu i različite podgrupe. Korišćenje neke metode kontracepcije i korišćenje savremenih metoda kontracepcije povećava se sa godinama sve do starosne grupe 40–44 godine, a onda malo opada kod žena od 45 do 49 godina. Savremene metode se najviše koriste u starosnoj grupi 35–39 godina (17,3%), a posle tih godina korišćenje opada. U mlađem dobu ovi šabloni pokazuju ono što smo videli i ranije – da je kod mlađih žena veća verovatnoća da su neudate i da udate žene više koriste kontracepciju. Savremene i tradicionalne metode kontracepcije najviše koriste žene koje su bile udate u vreme istraživanja iz 2009. godine, a najmanje žene koje u to vreme nisu bile udate ili su bile udovice. Dve petine žena koje žive sa partnerom (40,7%) koristi kontracepciju. Niže stope korišćenja kontracepcije kod starijih žena ukazuju na činjenicu da mnoge starije žene misle kako ne mogu da ostanu u drugom stanju (vidi tabelu 4.11).

Drugi deo tabele 4.5 uzima u obzir samo žene koje su bile udate ili su živele sa partnerom u vreme istraživanja KDHS 2009. Tu se vidi da se kontraceptivna sredstva, i tradicionalna i savremena, više koriste u urbanim nego u ruralnim sredinama. Relativna razlika je najveća za savremene metode (19,3% za gradske žene i 13,4% za seoske žene). Od svih etničkih grupa sa najmanje 25 posmatranja udatih žena ili žena koje žive sa partnerom, Turkinje imaju najveću stopu korišćenja kontraceptivnih sredstava (73,3%) i naročito visoku stopu korišćenja savremenih metoda (30%), dok Aškalijke imaju najnižu stopu korišćenja kontracepcije (37,1%) i veoma nisku stopu korišćenja savremenih metoda (2,9%). Udate žene i žene koje žive sa partnerima bez obrazovanja imaju manju verovatnoću korišćenja kontracepcije (oba metoda), dok one sa najmanje nižom srednjom školom imaju veću verovatnoću; postoji razlika za moderne metode (12,4% za osnovno obrazovanje nasuprot 16,2% za one sa nižom srednjom ili fakultetom). Stopa korišćenja tradicionalnih metoda varira puno više sa obrazovanjem.

Grafikon 4.4 upoređuje procenete udatih žena koje koriste određene metode kontracepcije u istraživanjima iz 1999–2000, 2003. i 2009. godine za sve metode koje je koristio najmanje jedan procenta udatih žena u reproduktivnom dobu prema istraživanju iz 2009. godine. Grafikon pokazuje da su se pilula i intrauterini ulošci (kao i ritam) u svakoj grupi manje koristili 2009. godine nego 2003. ili 1999–2000. godine. Metode savremene kontracepcije koristilo je 2009. godine 15,1% udatih žena u reproduktivnom dobu, a 2003. godine 22,6%. (Uporedivi grafikon ne postoji u izveštaju o istraživanju KDHS 1999–2000.) Ovaj pad korišćenja savremenih metoda kontracepcije može ukazivati na činjenicu da je između 1999. i 2005. godine veliki broj međunarodnih organizacija delovao na Kosovu u oblasti reproduktivnog zdravlja, pa je u skladu s tim podizan nivo svesti o kontracepciji, pri čemu su promovisana i besplatno deljena savremena kontraceptivna sredstva, a sada je angažovanje donatora u oblasti reproduktivnog zdravlja na Kosovu manje nego što je to bio slučaj 2003. godine. Više parova je do 2009 koristilo kondome i izvlačenje nego 2003 ili 1999–2000, što govori da su promenili one metode, koje su im poznate i lakše za korišćenje, zbog „visokog održavanja“, metoda koje su sada skuplje od onih koje su koristili 1999. i 2003. U svakom slučaju, važno je napomenuti da se i 1999, i 2003, i 2009. godine kao metoda kontracepcije na Kosovu najčešće koristilo izvlačenje.

Grafikon 4.4 Procenat udatih žena od 15 do 49 godina koje trenutno koriste kontracepciju, prema konkretnom metodu, Kosovo, 1999, 2003. i 2009.

4.5 Izvor informacija o kontracepciji

Ženama koje su rekle da su koristile neku metodu kontracepcije postavljeno je pitanje gde su saznale za metodu koju trenutno koriste. Većina korisnica savremenih metoda je za metodu čula u bolnici; ovo posebno važi za intrauterine uloške. Prijatelji i rođaci su izvor informacija za skoro 20% korisnica pilula i skoro 30% onih koje koriste kondome. Većina korisnica tradicionalnih metoda je za njih saznala od prijatelja i rođaka; ovo naročito važi za izvlačenje. Masovni mediji su izvor informacija za skoro četvrtinu korisnica metode ritma.

Tabela 4.6 Procentualni sastav žena koje trenutno koriste kontracepciju prema izvoru iz kojeg su saznale o metodu koji koriste, prema kontraceptivnom metodu, Kosovo, 2009.

Metod	SAZNALA OD														Broj žena
	Javnog zdravstvenog sektora					Privatnog zdravstvenog sektora				Drugi izvori					
	Bolnica	Centar porodične medicine	Ambulanta	Centar za zdravlje žene	Drugo	Privatna bolnica	Privatna ordinacija	Privatna apoteka	Drugo	NVO	Verske ustanove	Rodaci/prijatelji	Prodavnica/kiosk Tezga	Masovni mediji	
Moderne metode	36,6	11,0	4,9	3,5	0,7	2,4	9,1	4,4	1,3	0,2	0,0	17,7	2,9	5,3	547
Pilula	36,8	13,7	6,3	4,2	0,0	3,2	11,6	4,2	0,0	0,0	0,0	18,9	0,0	1,1	95
Intrauterini uložak	57,8	7,3	4,4	1,9	0,0	3,4	15,5	0,0	0,0	0,0	0,0	7,8	0,0	1,9	206
Ubrizgivač	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12
Pena/gel	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Kondom	9,7	14,0	5,8	4,8	1,9	1,0	1,9	9,2	2,9	0,5	0,0	29,0	7,7	11,6	207
Ženski sterilizator	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	23
Muški sterilizator	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Tradicionalne metode	2,9	3,5	1,1	0,8	0,6	0,4	0,9	0,1	2,5	0,6	0,1	81,9	0,3	4,6	1.585
Ritam	12,8	0,0	8,5	2,1	0,0	2,1	4,3	0,0	2,1	0,0	0,0	40,4	2,1	25,5	47
Izvlačenje	2,6	3,6	0,8	0,7	0,7	0,3	0,8	0,1	2,5	0,6	0,1	83,2	0,2	3,9	1,538
Bilo koji metod	11,6	5,4	2,1	1,5	0,7	0,8	3,1	1,2	2,3	0,5	0,0	65,7	0,9	4,8	2.132

Napomena: - predstavlja veličinu uzorka < 25

Ispitanicama je takođe postavljeno pitanje da li ih je u roku od 12 meseci pre istraživanja posetila neka osoba sa kojom su pričale o planiranju porodice i ako jeste, ko je to bio.¹⁹ Tabela 4.7 pokazuje rezultate. Samo 3,2% svih ispitanica je odgovorilo da ih je posetio neko sa kim su pričale o planiranju porodice. Verovatnoća da je neko posetio seoske žene dvaput je veća (3,9%) nego za urbane žene (1,9%). Ovo je u skladu sa činjenicom da su aktivnosti informisanja o planiranju porodice usredsređene na seoske oblasti. Prema etničkim grupama, kod Goranki postoji najveća verovatnoća da ih je neko posetio (6,9%), a kod Srпкиnja i Bošnjakinja verovatnoća je najmanja (1% odnosno 1,6%). Verovatnoća posećivanja je obrnuto srazmerna stepenu obrazovanja žene.

Ženama koje su primile informacije o planiranju porodice u periodu od 12 meseci pre istraživanja KDHS 2009 glavni kontakti su bili porodični lekar (37,8%) i NVO (29,1%). Kod gradskih žena postoji veća verovatnoća da će informacije o planiranju porodice dobiti od medicinskih sestara i porodičnih lekara, dok su seoske žene informacije u većoj meri dobijale od socijalnih radnika, nevladinih organizacija i verskih ustanova. U svakom slučaju, veća je verovatnoća da su i urbane i ruralne žene dobile informacije od porodičnih lekara, a zatim slede nevladine organizacije. Udate žene su najčešće dobijale informacije o planiranju porodice od porodičnih lekara; od neudatih žena, preko polovine (53,1%) informacije je dobilo od nevladinih organizacija, a skoro šestina (16,3%) od verskih ustanova. Poduzorak je premali da bi se poredile etničke podgrupe i sve obrazovne podgrupe. Primetno je da su žene sa višim obrazovanjem češće nego žene sa nižim

¹⁹ Ispitanicama je postavljeno pitanje da li ih je posetio neko ko je sa njima pričao o planiranju porodice. Moguće je a ispitanice ne bi odgovorile potvrdno da su one inicirale kontakt.

srednjim obrazovanjem dobijale informacije od medicinskih sestara i porodičnih lekara, a relativno ređe od socijalnih radnika, nevladinih organizacija i verskih ustanova. Ove razlike koje se odnose na obrazovanje mogu da važe i za razlike između urbane i ruralne sredine.

Tabela 4.7 Procenat žena koje su dobile informacije o planiranju porodice u periodu od 12 meseci pre istraživanja KDHS 2009, prema izvoru informacija, starosnoj grupi, mestu stanovanja, bračnom statusu, etničkoj pripadnosti i stepenu obrazovanja, Kosovo, 2009.

Karakteristike	Da li vas je u proteklih 12 meseci posetila neka osoba koja je sa vama pričala o planiranju porodice?		Ako je da, ko						Broj žena
	DA	Broj žena	Medicinska sestra/patrona zna sestra	Porodični i lekar	Socijalni radnik	NVO	Verska ustanova	Drugo	
Starost									
15–19	2,5	1.161	3,4	24,1	6,9	51,7	13,8	0,0	29
20–24	2,8	1.004	7,1	28,6	10,7	35,7	14,3	3,6	28
25–29	3,9	899	5,7	40,0	5,7	31,4	14,3	2,9	35
30–34	4,3	877	18,4	42,1	2,6	26,3	5,3	5,3	38
35–39	3,3	813	14,8	48,1	11,1	11,1	7,4	7,4	27
40–44	2,7	716	-	-	-	-	-	-	19
45–49	3,0	657	-	-	-	-	-	-	20
Ukupno	3,2	6.127	10,2	37,8	8,2	29,1	10,2	4,6	196
Mesto stanovanja									
Urbano	1,9	2.275	18,2	50,0	4,5	25,0	0,0	2,3	44
Ruralno	3,9	3.851	7,9	34,2	9,2	30,3	13,2	5,3	152
Bračni status									
Udata	4,1	3.586	12,3	45,9	7,5	21,2	8,2	4,8	146
Neudata	2,1	2.341	4,1	14,3	10,2	53,1	16,3	2,0	49
Etnička pripadnost									
Alбанка	3,2	5.703	9,8	35,9	8,7	31,0	10,9	3,8	184
Srpkinja	1,0	203	-	-	-	-	-	-	2
Bošnjakinja	1,6	64	-	-	-	-	-	-	1
Turkinja	5,0	40	-	-	-	-	-	-	2
Romkinja	-	19	-	-	-	-	-	-	2
Aškalijka	5,1	59	-	-	-	-	-	-	3
Egipćanka	-	6	-	-	-	-	-	-	0
Goranka	6,9	29	-	-	-	-	-	-	2
Ostalo	-	3	-	-	-	-	-	-	0
Obrazovanje									
Bez obrazovanja	4,0	202	-	-	-	-	-	-	8
Osnovno	3,6	414	-	-	-	-	-	-	15
Niže srednje	3,7	3.016	8,1	30,6	9,0	34,2	14,4	3,6	111
Više srednje	2,5	2.063	13,5	42,3	5,8	25,0	7,7	5,8	52
Fakultet	2,3	398	-	-	-	-	-	-	9

Napomena: - predstavlja veličinu uzorka < 25

4.6 Odlučivanje o korišćenju kontracepcije

Ženama u reproduktivnom dobu koje su učestvovalе u ovom istraživanju postavljeno je pitanje da li su odluku o korišćenju kontracepcije donele same, da li je to bila odluka partnera/supruga ili

zajednička odluka. Pitanje je postavljeno svim ženama, ali je na njega odgovorilo samo 3315 od 6281 žene u reproduktivnom dobu. Tabela 4.8 pokazuje da odgovori variraju prema starosti, mestu stanovanja (selo/grad), bračnom statusu, etničkoj pripadnosti i stepenu obrazovanja.

Tabela 4.8 Procentualni sastav žena koje koriste kontracepciju, prema odlučivanju, starosnoj grupi, mestu stanovanja, bračnom statusu, etničkoj pripadnosti i stepenu obrazovanja, Kosovo, 2009.

Karakteristike	Lična odluka	Odluka supruga/partnera	Zajednička odluka	Drugo	Broj žena
Starost					
15–19	10,0	3,4	85,6	1,1	951
20–24	7,2	2,7	89,9	0,1	704
25–29	7,6	5,6	86,8	0,0	486
30–34	8,0	6,7	84,7	0,5	373
35–39	6,3	6,3	86,8	0,7	302
40–44	5,7	6,6	86,8	0,9	228
45–49	7,4	7,4	85,2	0,0	271
Ukupno	8,0	4,7	86,8	0,5	3.315
Mesto stanovanja					
Urbano	6,3	4,2	88,8	0,7	1.212
Ruralno	9,0	5,0	85,6	0,4	2.103
Bračni status					
Udata	5,4	6,3	88,2	0,2	1.259
Neudata	9,8	3,8	85,6	0,8	1.925
Etnička pripadnost					
Alбанка	7,6	4,6	87,3	0,4	3.128
Srpkinja	18,0	7,0	74,0	1,0	100
Bošnjakinja	11,5	3,8	84,6	0,0	26
Turkinja	-	-	-	-	6
Romkinja	-	-	-	-	8
Aškalijka	5,7	5,7	82,9	5,7	35
Egipćanka	-	-	-	-	4
Goranka	-	-	-	-	6
Ostalo	-	-	-	-	2
Obrazovanje					
Bez obrazovanja	6,5	11,2	80,4	1,9	107
Osnovno	9,0	5,0	85,5	0,5	221
Niže srednje	7,3	4,8	87,3	0,6	1.613
Više srednje	9,3	4,4	86,2	0,1	1.139
Fakultet	5,9	2,7	90,0	1,4	219

Napomena: - predstavlja veličinu uzorka < 25

U svim podgrupama koje su uzete u obzir, žene su uglavnom odgovarale da je odluka o korišćenju kontracepcije zajednička odluka. Verovatnoća ovog odgovora ne varira puno prema godinama, ali se povećava sa obrazovanjem žene: ovaj odgovor dala je 90% žena sa fakultetskim obrazovanjem, a 80% žena bez obrazovanja. Srpkinje češće daju ovaj odgovor (74%), ali je čak i za njih to odgovor koji je dala većina ispitanica. Verovatnoća da će odluku o korišćenju kontracepcije doneti samo partner ili suprug povećava se sa godinama. Žene u četrdesetim godinama dvaput više prijavljuju taj slučaj nego žene od 15 do 24 godine. Udate žene češće nego

neudate prijavljuju da je odluku doneo njihov partner/suprug (6,3% prema 3,8%), dok neudate žene više nego udate kažu da je odluka lična (9,8% prema 5,4%). Ove razlike prema bračnom statusu mogu da se objasne razlikom u godinama (ili obrnuto, razlika u godinama može da se objasni bračnim statusom, jer je veća verovatnoća da su starije žene udate). Verovatnoća da će se javiti odgovor da je odluku o korišćenju kontracepcije doneo partner/suprug obrnuto je srazmerna sa obrazovanjem: ovaj odgovor dalo je 11,2% žena bez obrazovanja i 2,7% žena sa fakultetskim obrazovanjem. Ovo takođe može da ukazuje na razliku u godinama (ili obrnuto), jer je veća verovatnoća da su mlađe žene obrazovane.

4.7 Sporedni efekti kontracepcije

Ženama koje su koristile kontracepciju u vreme istraživanja postavljeno je pitanje da li su imale neki problem sa sporednim efektima zbog metode koju koriste i ako jesu, da li im je neko skrenuo pažnju na sporedne efekte ili šta treba da rade u slučaju da se oni jave. Odgovori su prikazani u tabeli 4.9, prema metodi kontracepcije korišćenju u vreme istraživanja. U mogućnosti smo samo da sagledamo pojedine metode zbog malog broja korisnica mnogih metoda. Od konkretnih metoda koje smo razmotrili u tabeli 4.9, pilula je metoda sa najviše prijavljenih sporednih efekata (11,4%), a za njom slede intrauterini ulošci (5%). Postoje i metode za koje su zdravstveni radnici verovatno skrenuli pažnju ženama na probleme ili sporedne efekte koji se mogu javiti.

Tabela 4.9 Procenat žena koje su se suočile sa problemima / sporednim efektima koristeći svoju trenutnu metodu kontracepcije, prema trenutnoj metodi kontracepcije koju koriste, Kosovo, 2009.

Trenutno korišćena metoda kontracepcije	Da li ste ikad imali probleme ili sporedne efekte sa trenutnom metodom?	Da li vam je nekada zdravstveni radnik rekao nešto o problemima ili sporednim efektima koji se mogu javiti?	Da li vam je neko rekao šta da radite u slučaju problema?	Broj žena
	DA	DA	DA	
Savremene metode				
Pilula	11,4	10,5	9,5	105
Intrauterini uložak	5,0	4,1	3,7	219
Ubrizgivač	-	-	-	12
Pena, gel	-	-	-	3
Kondom	1,9	1,9	1,9	210
Ženski sterilizator	-	-	-	24
Muški sterilizator	-	-	-	1
Tradicionalne metode				
Ritam	0,0	0,0	0,0	50
Izvlačenje	1,5	1,1	1,1	1.577
Bilo koja metoda	2,4	2,0	1,8	2.201

4.8 Razlozi za nekorišćenje kontracepcije

Od žena koje nisu koristile kontracepciju u vreme istraživanja zatraženo je da navedu razlog za to. Za neudate žene najvažniji razlog (koji je navelo 98,6% žena koje ne koriste kontracepciju) jeste to što ne održavaju seksualne odnose; velika većina razvedenih žena koje ne koriste

kontracepciju navela je isti razlog. Više od četvrtine trenutno udatih žena koje ne koriste kontracepciju (26,6%) reklo je da je razlog to što žele decu. Još 20,2% je reklo da nisu mogle da ostanu u drugom stanju, a sličan procenat žena (19,8%) naveo je zdravstvene razloge; 16% je već bilo trudno, a 11,3% žena je reklo da ne koriste kontracepciju zato što doje. Još veći procenat žena koje žive sa partnerom je reklo da su trudne ili da doje i da zato ne koriste kontracepciju, dok je relativno mali broj (u poređenju sa udatim ženama) rekao da ne mogu da zatrudne ili da imaju zdravstvene probleme. Ovo je najverovatnije zato što su žene koje žive sa partnerom mlađe od udatih.²⁰ Skoro nijedna žena (0,1%) nije navela verski razlog za nekorišćenje kontracepcije.

Tabela 4.10 Procentualni sastav žena koje ne koriste kontracepciju, prema razlozima za nekorišćenje i bračnom statusu, Kosovo, 2009.

	RAZLOG							Broj žena
	Ne održava seksualne odnose	Ne može da zatrudni	U drugom stanju	Želi da ima dete	Zdravstveni razlozi	Verski razlozi	Doji	
Bračni status								
Neudata	98,6	0,7	0,2	0,1	0,3	0,0	0,0	2.263
Udata	5,9	20,2	16,0	26,6	19,8	0,1	11,3	1.393
Živi sa partnerom	4,3	4,3	27,7	38,3	6,4	0,0	19,1	47
Razvedena	-	-	-	-	-	-	-	13
Razdvojena	-	-	-	-	-	-	-	14
Udovica	94,3	4,6	0,0	0,0	1,1	0,0	0,0	87
Ukupno	63,5	7,9	6,6	10,2	7,5	0,1	4,4	3.817

Napomena: - predstavlja veličinu uzorka < 25

Tabela 4.11 pokazuje kako razlozi za nekorišćenje kontracepcije variraju prema starosti, mestu stanovanja (selo/grad), etničkoj pripadnosti i stepenu obrazovanja kod žena koje ne koriste kontracepciju, a koje su u vreme istraživanja bile udate ili su živele sa partnerom. Najčešći razlog za nekorišćenje kod žena od 15 do 19 godina jeste to što žele da ostanu u drugom stanju. Verovatnoća pojavljivanja ovog odgovora smanjuje se sa godinama žene, dok se verovatnoća odgovora da žena ne može da ostane u drugom stanju i da su u pitanju zdravstveni razlozi povećava sa godinama. Trudnoća i dojenje su takođe razlozi koje često navode žene mlađe od 35 godina.

Zdravstvene razloge i mišljenje da ne mogu da ostanu u drugom stanju češće daju Srkinje nego Albanke i žene sa nižim stepenom obrazovanja. Ove grupe su možda starije, a ove etničke i obrazovne razlike uglavnom verovatno odražavaju starosne razlike o kojima je do sada bilo reči. Postoji relativno malo razlika između gradskih i seoskih žena, a razlike koje postoje mogu odražavati razlike u godinama između tih grupa.

²⁰ Prosečna starost svih žena koje su živele sa partnerom u vreme istraživanja KDHS 2009 iznosila je 31 godinu, dok je prosečna starost svih udatih žena bila 43 godine. Šezdeset dva procenta žena koje su živele sa partnerom mlađe je od 30 godina, a samo 20% udatih žena bilo je mlađe od 30.

Tabela 4.11 Procentualni sastav udatih žena i žena koje žive sa partnerom, a koje nisu koristile kontracepciju, prema razlogu za nekorisćenje, starosnoj grupi, mestu stanovanja, etničkoj pripadnosti i stepenu obrazovanja, Kosovo, 2009.

Starost	RAZLOG							Broj žena
	Ne održava seksualne odnose	Ne može da zatrudni	U drugom stanju	Želi da ima dete	Zdravstveni razlozi	Verski razlozi	Doji	
15–19	3,0	0,0	21,2	69,7	0,0	0,0	6,1	33
20–24	6,4	5,9	32,3	33,6	3,2	0,0	18,6	220
25–29	5,3	11,3	23,5	35,4	6,6	0,3	17,5	302
30–34	6,1	15,3	17,6	32,4	10,3	0,4	17,9	262
35–39	3,4	21,6	14,2	25,0	27,0	0,0	8,8	204
40–44	5,8	33,3	3,2	12,7	41,8	0,0	3,2	189
45–49	8,0	40,2	1,3	10,3	40,2	0,0	0,0	224
Ukupno	5,8	19,8	16,2	27,0	19,4	0,1	11,6	1.434
Mesto stanovanja								
Urbano	3,7	19,3	18,8	31,0	19,0	0,0	8,3	436
Ruralno	6,7	20,0	15,1	25,3	19,5	0,2	13,1	998
Etnička pripadnost								
Albanka	6,1	19,7	16,1	27,0	19,2	0,2	11,8	1.321
Srpkinja	0,0	28,1	10,5	24,6	29,8	0,0	7,0	57
Bošnjakinja	-	-	-	-	-	-	-	18
Turkinja	-	-	-	-	-	-	-	7
Romkinja	-	-	-	-	-	-	-	4
Aškalijka	-	-	-	-	-	-	-	22
Egipćanka	-	-	-	-	-	-	-	1
Goranka	-	-	-	-	-	-	-	4
Ostalo	-	-	-	-	-	-	-	0
Obrazovanje								
Bez obrazovanja	4,7	23,4	10,9	21,9	35,9	0,0	3,1	64
Osnovno	9,7	23,0	10,6	25,7	25,7	0,0	5,3	113
Niže srednje	7,3	21,3	13,4	24,9	19,1	0,1	13,9	703
Više srednje	3,2	16,5	21,6	29,4	17,1	0,2	11,9	462
Fakultet	2,3	19,3	22,7	36,4	13,6	0,0	5,7	88

Napomena: - predstavlja veličinu uzorka < 25

5 Smrtnost

Ovaj deo rezimira informacije u vezi sa smrtnošću odojčadi, dece i odraslih. Podaci o smrtnosti su korisni za agencije koje pružaju zdravstvene usluge jer one utvrđuju podgrupe stanovništva kod kojih postoji veći rizik od umiranja.

Podaci o smrtnosti su u istraživanju KDHS prikupljeni na dva načina. Od svakog nosioca domaćinstva je, u upitniku o domaćinstvu, zatraženo da pruži detalje o svim smrtnim slučajevima koji su se desili članovima porodice u periodu od 12 meseci pre istraživanja. Za svaku preminulu osobu su upisani pol, datum rođenja i datum smrti.²¹ Na osnovu ovih informacija smo izračunali uzrast kada je umro član porodice. Pošto ljudi često ne žele da pričaju o smrtnim slučajevima, ovakva pitanja možda ne mogu da evidentiraju sve slučajeve. Pored toga, neće biti upisani smrtni slučajevi u domaćinstvima sa jednom osobom i smrtni slučajevi koji su se dogodili u domaćinstvima koja su kasnije emigrirala. Ovakvo nedovoljno prijavljivanje najverovatnije dovodi do potcenjivanja stopa smrtnosti.

Drugi izvor informacija o smrtnosti za ovo istraživanje jesu istorije reprodukcije koje su načinjene za sve žene koje su imale od 15 do 49 godina u vreme istraživanja. Kao što je pomenuto u poglavlju 3, ove istorije su obuhvatile svako živorođeno dete svake žene, ženi je za svako dete postavljeno pitanje o datumu rođenja deteta (datum, mesec i godina), o polu deteta, o tome da li je dete i dalje živo, a ako nije, datum kada je umrlo (datum, mesec, i godina). Na osnovu ovih informacija smo izračunali starost prilikom smrti svakog preminulog deteta. Smrt odojčeta je definisana kao smrt živorođenog deteta mlađeg od godinu dana, a smrt deteta kao smrt pre uzrasta od pet godina. Procena smrtnosti za konkretne vremenske periode pre istraživanja izračunata je na osnovu ovih informacija. Pošto su najstarije žene u istraživanju imale 49 godina u vreme istraživanja (2009. godine), naše istraživanje stope smrtnosti odojčadi u prošlosti neće obuhvatiti slučajeve majki koje su imale više od 49 godina u godinama pre istraživanja. (Na primer, ako pogledamo 1999. godinu, deset godina pre sprovođenja istraživanja KDHS, najstarije žene za koje je 2009. godine utvrđivan istorijat rođenja tada su imale 39 godina, 1989. godine su imale 29 godina itd. Zato će se procena smrtnosti odojčadi za 1989. godinu zasnivati na majkama koje su te godine bile mlađe od 30 godina.) Pored toga, oslanjanjem na retrospektivne izveštaje žena koje su žive i žive na Kosovu u vreme istraživanja neće se registrovati svaka smrt odojčeta ili deteta koja se desila majkama koje su od tada umrle ili emigrirale. Pošto je velika verovatnoća da su deca umrlih majki i sama umrla, ovo će dovesti do nepotpunog izveštavanja o smrtnosti odojčadi i dece.

Preciznost procena smrtnosti zavisi od kompletnosti i tačnosti kojom se rođenja i smrtni slučajevi prijavljuju i evidentiraju. U retrospektivnim istraživanjima postoji mogućnost da žene prijave porođaj ili smrt dece koja nisu preživela. U izveštajima o umrloj deci najmanje podataka obično ima o smrtnim slučajevima odojčadi u najranijem periodu života (tj. u neonatalnom periodu) i o smrtnim slučajevima koji su se desili mnogo pre istraživanja. Nedovoljno prijavljivanje smrtnih slučajeva koji su se desili mnogo ranije može dovesti do toga da se pokazuje nešto pozitivniji

²¹ Upitnikom smo pokušali da utvrdimo smrtnu slučajevima povezane sa trudnoćom ako je osoba koja je umrla ženskog pola (materinska smrt), tako što je postavljeno pitanje da li je žena umrla u trudnoći, tokom porođaja ili u roku od 42 dana od porođaja. Međutim, neki ispitivači su u kvadratu kolone u kojoj se navodi da je preminula osoba bila ženskog pola samo stavljali oznaku X, a nisu evidentirali odgovarajuće šifre (vidi pitanje B8 u upitniku za domaćinstvo, u prilogu), pa zbog toga u ovom izveštaju ne možemo ništa reći o materinskoj smrtnosti. Ovo predstavlja propust u pripremi upitnika i to treba ispraviti za buduća istraživanja koja će se sprovesti na osnovu istraživanja KDHS 2009. Međutim, treba napomenuti da istraživanja domaćinstava sa relativno malim uzorkom, kao što je KDHS, i inače nisu najbolji način da se proceni dešavanje tako retkog događaja kao što je smrt majke.

trend smrtnosti odojčadi (tj. da se pokazuju relativno niže stope za prošlost nego za poslednje godine) nego što je to u stvarnosti.

Uprkos ovim nedostacima, pitanja iz istraživanja u vezi sa smrtnošću ipak pružaju neke korisne informacije.

5.1 Smrtni slučajevi u domaćinstvu u periodu od 12 meseci pre istraživanja KDHS 2009

Pitanja u vezi sa smrtnim slučajevima u domaćinstvu otkrila su da je u periodu od 12 meseci pre istraživanja umrlo 132 ljudi. na osnovu ovoga možemo izračunati mortalitet, tj. godišnji broj smrtnih slučajeva među stanovništvom na polovini godine. Imenilac je za naše potrebe definisan kao procenjeni broj stanovnika pola godine pre istraživanja.²² Mortalitet izračunat na osnovu podataka iz istraživanja KDHS 2009 o smrtnim slučajevima tokom dvanaestomesečnog perioda pre istraživanja iznosio je 5,6 smrtnih slučajeva na 1000 osoba, što je malo više od mortaliteta iz istraživanja KDHS 2003, koji je iznosio 5,4 na 1000 osoba. Blago povećanje između 2003. i 2009. godine može biti odraz starenja stanovništva, o čemu smo govorili ranije. Mortalitet je veoma osetljiv na starosnu strukturu stanovništva. Čak i ako se stope smrtnosti specifične za uzrast ne menjaju tokom vremena, mortalitet će se povećavati kako stanovništvo stari, jer kod ljudi od 15 godina postoji veća verovatnoća da će doživeti smrtni slučaj (tj. kod njih je viša stopa smrtnosti specifična za uzrast) nego kod mlađih ljudi. (Zato je OSM *opšta* stopa mortaliteta). Imajući u vidu empirijsko znanje o nepreciznosti podataka o smrti koji su dobijeni iz odgovora na pitanje o mortalitetu u istraživanju domaćinstava, zaključujemo da je stvarna OSM verovatno veća, iako treba napomenuti da je OSM od 5,6 koji mi procenjujemo za period od 12 meseci pre istraživanja KDHS 2009 znatno veća od OSM od 3,2 za 2009. godinu prema Vitalnoj statistici Kosova. Međunarodna baza podataka²³ Zavoda SAD za popis i tabela sa podacima Zavoda za obaveštavanje stanovništva²⁴ procenjuju OSM od 7 za 2009. godinu na Kosovo. Kao što se može videti u nastavku, izgleda da u podacima iz istraživanja KDHS 2009 u neproporcionalnoj srazmeri nedostaju smrtni slučajevi dece koji su se desili posle prve godine života.

Kada izvedemo opštu stopu mortaliteta od 5,6 smrtnih slučajeva na 1000 stanovnika iz opšte stope nataliteta predstavljene ranije (15,7 rođenih na 1000), možemo izračunati stopu prirodnog priraštaja od 10,1 na 1000, odnosno 1,01% godišnje.

Tabela 5.1 pokazuje starosnu strukturu preminulih članova domaćinstva. Starosni šablon je ono što se očekuje od podataka za druge zemlje i on sugerise da raspodela smrtnih slučajeva prema starosti po svoj prilici odražava uzrast u trenutku smrti veoma precizno, mada postoje određene greške. Smrtni slučajevi se koncentrišu na prvu godinu života (što ukazuje na to da u ovom slučaju ne postoji problem nedovoljnog prijavljivanja smrtnosti odojčadi), manje ih ima do uzrasta od 40 godina, a onda se broj povećava, naročito posle pedesete godine. Velika većina smrtnih slučajeva u domaćinstvu (75,8%) desila se osobama od 60 godina i starijim, a starosna grupa od 80 godina i stariji sama nosi više od jedne petine svih smrtnih slučajeva u domaćinstvu (22%). Devet starosnih grupa ispod 40 godina čini samo 9,3% svih smrtnih slučajeva u domaćinstvu, dok devet starosnih grupa preko 40 godina čini 90,7%.

²² Kao i za opštu stopu nataliteta, procenjeno stanovništvo na polovini godine je stanovništvo u vreme istraživanja plus smrtni slučajevi koji su se dogodili u periodu od 12 meseci pre istraživanja minus rođenja koja su se dogodila u periodu 12 meseci pre istraživanja.

²³ Vidi <http://www.census.gov/ipc/www/idb/country.php>; sajt je posećen 9. decembra 2010.

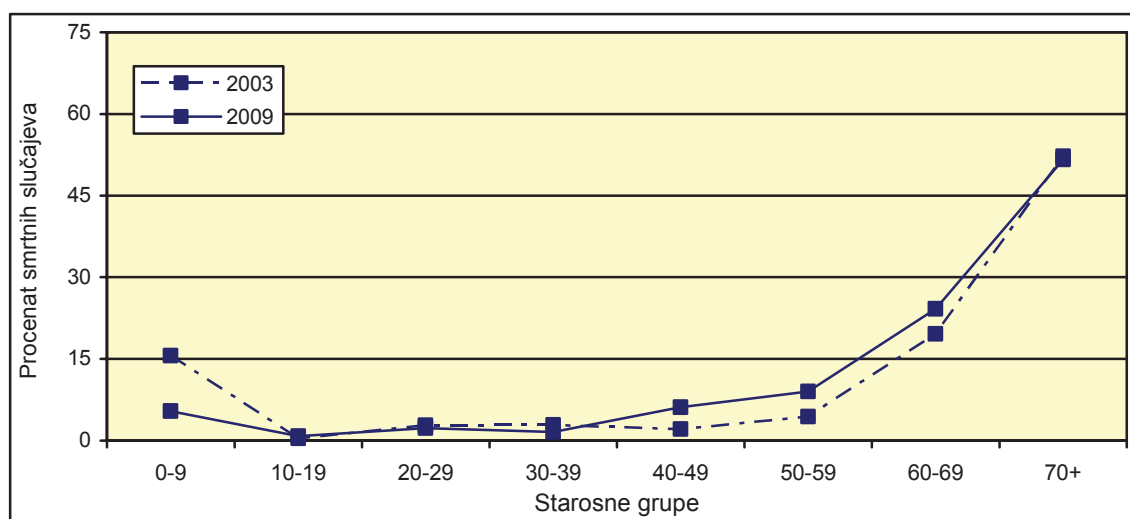
²⁴ Vidi http://prb.org/pdf10/10wpds_eng.pdf; sajt je posećen 9. decembra 2010.

Tabela 5.1 Procentualni sastav smrtnih slučajeva u domaćinstvu koji su se desili u periodu od 12 meseci pre KDHS 2009, prema starosnoj grupi (n=132)

Starosna grupa	% svih smrtnih slučajeva	Starosna grupa	% svih smrtnih slučajeva
0	3,8	40-44	3,8
1-4	0,8	45-49	2,3
5-9	0,8	50-54	4,5
10-14	0,0	55-59	4,5
15-19	0,8	60-64	10,6
20-24	1,5	65-69	13,6
25-29	0,8	70-74	16,7
30-34	0,8	75-79	12,9
35-39	0,8	80 +	22,0
Ukupno	9,3		90,7

Na grafikonu 5.1 prikazuju se ove informacije za 2009. godinu i porede se sa podacima iz istraživanja KDHS 2003. godine. (Porede se iste starosne grupe kako bi se uporedio način na koji su prijavljeni podaci za 2003. godinu). Grafikon pokazuje da se znatno manji procenat svih smrtnih slučajeva dogodio u uzrastu od 0 do 9 godina (5,4%) 2009. godine nego 2003. godine (kada su takvi smrtni slučajevi iznosili 15,6% svih smrtnih slučajeva). Kao rezultat toga, desilo se relativno više smrtnih slučajeva 2009. godine za starosne grupe od 40 do 69 godina.

Grafikon 5.1 Procentualna raspodela smrtnih slučajeva u domaćinstvima u periodu od 12 meseci pre istraživanja, prema starosti prilikom smrti, Kosovo, 2003. i 2009.

Procenti smrtnih slučajeva koji su se desili za određenu starosnu grupu mogu odražavati ili stope smrtnosti specifične za uzrast za te grupe ili broj ljudi u tim starosnim grupama. U tabeli 5.2 i grafikonu 5.2 pokazali smo stope smrtnosti specifične za uzrast (SSSU) prema polu, za uzrast od jedne godine i starijih, procenjene na osnovu podataka iz istraživanja KDHS 2009.²⁵ (O stopama

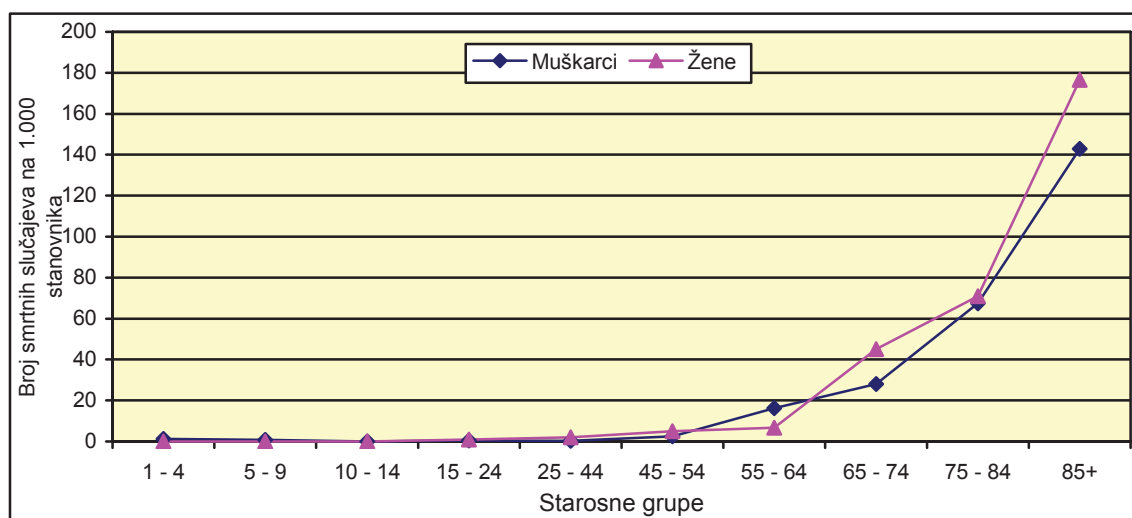
²⁵ Svaka stopa smrtnosti specifična za uzrast izračunava se tako što se broj smrtnih slučajeva podeli zbirom broja ljudi tog uzrasta šest meseci pre istraživanja i broja smrtnih slučajeva u tom uzrastu, a onda se taj odnos pomnoži da 1000.

smrtnosti odojčadi govori se više u narednom delu). Podaci pokazuju šablon sličan onome koji smo videli gore, sa najvećim stopama smrtnosti za najstarije uzraste. Za razliku od šablona koji se sreće u mnogim zemljama, međutim, na Kosovu su stope smrtnosti specifične za uzrast često više za žene nego za muškarce. (Od 132 smrtna slučaja prijavljena za period od 12 meseci pre istraživanja, u 54 slučaja radio se o muškarcima, a u 78 o ženama).²⁶ Stope su za žene u uzrastu od 15 do 54 godine više nego za muškarce zbog materinske smrtnosti, ali su stope smrtnosti kod žena više i za uzrast od 65 godina i starije.

Tabela 5.2 Stope smrtnosti specifične za uzrast osoba od jedne godine i starijih, prema polu, Kosovo, 2009.

Starosna grupa	Muškarci			Žene			Ukupno		
	n	Smrtni slučajevi	SSSU	n	Smrtni slučajevi	SSSU	n	Smrtni slučajevi	SSSU
1-4	796	1	1,3	691	0	0,0	1.487	1	0,7
5-9	1.229	1	0,8	1.217	0	0,0	2.446	1	0,4
10-14	1.243	0	0,0	1.171	0	0,0	2.414	0	0,0
15-24	2.396	1	0,4	2.227	2	0,9	4.623	3	0,6
25-44	3.111	1	0,3	3.321	7	2,1	6.432	8	1,2
45-54	1.193	3	2,5	1.199	6	5,0	2.392	9	3,7
55-64	851	14	16,2	879	6	6,8	1.730	20	11,4
65-74	521	15	28,0	531	25	45,0	1.052	40	36,6
75-84	180	13	67,4	236	18	70,9	416	31	69,4
85+	24	4	142,9	56	12	176,5	80	16	166,7

Grafikon 5.2 Stope smrtnosti specifične za uzrast osoba od jedne godine i starijih, prema polu, Kosovo, 2009.

Stope smrtnosti specifične za uzrast nisu predstavljeni u izveštaju KDHS 2003, pa ovaj pokazatelj nismo mogli uporediti sa stanjem 2003. godine.

²⁶ Vitalna statistika Kosova koja je trenutno postavljena na Internetu, za 2007. godinu, pokazuje više smrtnih slučajeva muškaraca nego žena. Od 6681 evidentiranog slučaja te godine, 57,9% čine muškarci, a 42,1% žene (http://esk.rks-gov.net/eng/index.php?option=com_content&view=article&id=52&Itemid=43; sajt je posećen 7. februara 2011.

5.2 Stopa smrtnosti odojčadi i dece

Podaci u ovom delu potiču iz istorijata rođenja prikupljenih u okviru individualnog upitnika iz istraživanja KDHS 2009. U istorijatima rođenja je prijavljeno ukupno 9896 rođenja. Od ukupnog broja umrlo je 2888 dece (2,92% živorođene dece); od ukupno 228 smrtnih slučajeva odojčadi (2,30% svih živorođenih), 120 dece je umrlo u prvom mesecu života, a 108 pre prvog rođendana.²⁷ Još 26 dece je umrlo između prvog i petog rođendana, što ukupno čini 254 smrtna slučaja pre navršenih 5 godina (2,57% ukupno živorođenih). Trinaestoro dece koje su rodile žene uzrasta od 15 do 49 godina (iz uzorka KDHS 2009) imalo je 5 i više godina u trenutku smrti. Datum smrti nije prijavljen za 21 dete (7,3% živorođenih), pa se za njih ne može izračunati uzrast u vreme smrti. Kada se gleda tabela 5.2, treba imati na umu da deca rođena poslednjih godina nisu „kvalifikovana“ da umru u starijim uzrastima. Otuda će ovi podaci na neki način biti „pristrasni“ prema smrti u mlađim uzrastima, što je starosni šablon koji se očekuje. U ovom delu ćemo se usredsrediti na smrt odojčadi (smrt pre prvog rođendana deteta) i smrt pre navršenih pet godina (pre petog rođendana deteta; smrt dece sa nenavršenih pet godina obuhvata smrt odojčadi).

Tabela 5.3 Struktura svih smrtnih slučajeva dece prijavljenih u istoriji rođenja u istraživanju KDHS 2009, prema uzrastu deteta u vreme smrti

Starosna grupa	N	%
< 1 mesec	120	41,7
1–11 meseci	108	37,5
1–4 godine	26	9,0
5–9 godina	6	2,1
≥ 10 godina	7	2,4
Nedostaje uzrast u vreme smrti	21	7,3
Ukupno	288	100,0

Sa ovakvim podacima stope smrtnosti odojčadi (ili dece mlađe od 5 godina) mogu da se izračunaju na dva načina. Prvi predstavlja odnos broja smrti odojčadi (ili dece ispod 5 godina) tokom konkretnog perioda i broja živorođene dece tokom istog perioda. Na ovaj način se računaju stope smrtnosti za odojčad u Vitalnoj statistici. Međutim, u ovakvom merenju delioci i imenioci se na neki način odnose na različite grupe. Nisu sva deca koja su rođena tokom navedenog perioda rođena tokom istog vremenskog perioda. (Na primer, dete koje umre sa 2 godine u godini pre 2009. godine rođeno je 2007. godine). Drugi način merenja je mera tipa životne tabele, koja uzima grupu dece rođene tokom određenog vremenskog perioda i onda sagledava koliko je njih umrlo pre prvog (ili petog) rođendana. Prednost druge mere jeste to što je ona mera prave verovatnoće. Njena mana je to što svoj odojčadi daje „priliku“ da umru pre

²⁷ Izveštaj o istraživanju KDHS 2003 navodi smrtnost odojčadi od 23,7 smrti odojčadi na 1000 živorođene dece. Međutim, u njemu se ne navodi koja se od dve metode o kojima se govori u nastavku koristi niti se navodi period na koji se podaci odnose. Imajući u vidu sličnost procena o smrtnosti odojčadi iz istraživanja KDHS 2003 od 23,7 sa našom procenom od 23,0 (na osnovu svih porođaja i svih smrtnih slučajeva odojčadi prijavljenih u istorijatima rođenja u našem istraživanju, bez obzira na godinu kada se to desilo), naslućujemo da je procena iz istraživanja KDHS 2003 zasnovana na svim porođajima i svim smrtnim slučajevima odojčadi u tom istraživanju bez obzira na godinu kada su se desili.

istraživanja – moramo uzeti u obzir bebe rođene bar 12 meseci (ili 5 godina) pre istraživanja, jer onda deca koja su rođena 12 meseci pre istraživanja mogu, ali ne moraju biti stara 12 meseci u vreme istraživanja (a deca koja su rođena 5 godina pre istraživanja mogu, ali ne moraju imati 5 godina pre istraživanja.) Ovde ćemo navesti obe mere (tabela 5.4).

Tabela 5.4 Stope smrtnosti odojčadi i dece mlađe od 5 godina, prema kalendarskoj godini

Godina	Broj rođenih ovih godina	Broj dece koja su umrla pre nego što su navršila 1. godini	Broj dece koja su umrla između 1. i 4. godine života	% umrlih pre 1. godine	% umrlih pre 5. godine	Broj dece umrle ovih godina koja su imala manje od 1 godine kada su umrla	Broj dece umrle ovih godina koja su imala između 1 i 4 godine kada su umrla	Stopa smrtnosti odojčadi	Stopa smrtnosti dece mlađe od 5 godina
2005–2009	1.784	17	1	9,5	-----	17	3	9,5	11,2
2000–2004	2.327	32	6	13,8	16,3	33	4	14,2	15,9
1995–1999	2.169	34	2	15,7	16,6	33	3	15,2	16,6
1990–1994	1.982	68	6	34,3	37,3	68	8	34,3	38,3
1985–1989	1.202	48	8	39,9	46,6	50	6	41,6	46,6
1980–1984	387	28	2	72,4	77,5	27	1	69,8	72,4
Ukupno 1980–2009	9.851	227	25	23,0	25,6	228	25	23,1	25,7

Podaci iz istraživanja KDHS 2009 pokazuju stopu smrtnosti odojčadi (SSO) za period 2005–2009. od 9,5 na 1000 živorođene i stopu smrtnosti odojčadi za decu do 5 godina od 11,2 na 1000 živorođene dece. SSO od 9,5 na 1000 živorođene dece za period 2005–2009. veoma je slična stopama koje se kreću u rasponu od 8,4 (2009. godine) i 12,0 (2006. godine), a koje navodi Vitalna statistika Kosova za ovih pet godina. (Neprocenjeni proseki stopa navedenih u Vitalnoj statistici za ovih pet godina je 10,2).

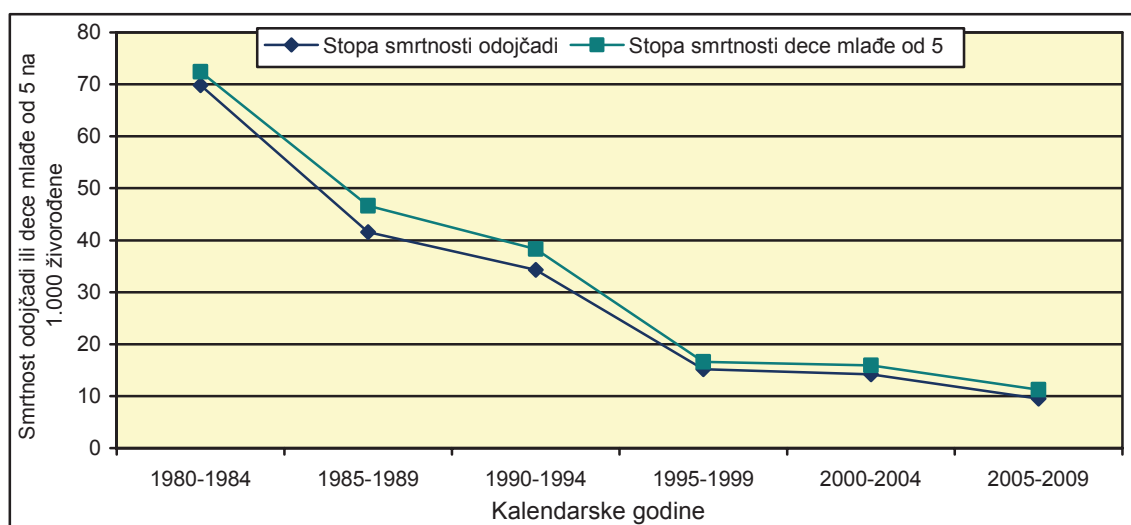
Stope za 2005–2009, koje mi računamo na osnovu podataka iz istraživanja KDHS 2009 značajno su niže od stope smrtnosti odojčadi od 23,7 i stope smrtnosti dece ispod 5 godina od 42 prijavljena slučajeva prema istraživanju KDHS 2003. Međutim, kao što je pomenuto ranije, izgleda da se te stope odnose na sva rođenja i sve smrtne slučajeve dece prijavljene u istorijatu rođenja u istraživanju KDHS 2003, a ne samo na one za godine neposredno pre istraživanja. Kada uzmemo u obzir sve godine od 1980, na osnovu podataka iz istraživanja KDHS 2009 može se izračunati stopa smrtnosti odojčadi od 23,0–23,1, što je veoma slično nalazima istraživanja KDHS 2003.²⁸ Međutim, mi stopu smrtnosti dece ispod 5 godina procenjujemo na 25,6–25,7, što je mnogo niže od stope u istraživanju KDHS 2003. Ovo sugerise da u istraživanju KDHS 2009 možda nisu evidentirani smrtni slučajevi dece koji su se desili nakon što su ona navršila 1 godinu.

Tabela 5.4 i grafikon 5.3 pokazuju značajan pad stopa smrtnosti odojčadi i dece od 1980. do 1990, a zatim i do 2000. godine. Ovaj šablon ukazuje na to da nije bio izražen problem nedovoljnog prijavljivanja smrtnih slučajeva (i rođenja) u prošlosti. U svakom slučaju, stope smrtnosti odojčadi za poslednje godine (npr. 9,5 smrtnih slučajeva odojčadi na 1000 živorođene

²⁸ Malo niže prosečne stope u podacima iz istraživanja sprovedenog 2009. godine jesu očekivane, jer podaci o istorijatu rođenja za 2009. obuhvataju period od 2003. do 2009. godine, kada su stope smrtnosti odojčadi i dece bile niže nego što u godinama obuhvaćenim istorijatima rođenja iz istraživanja 2003. godine.

dece za period 2005–2009) niže su od onoga što većina ljudi očekuje,²⁹ što sugerise da možda postoji problem nedovoljnog izveštavanje o smrti (i rođenju) dece koja su umrla. Prema statističkim podacima iz bolnica, stopa perinatalnog mortaliteta za 2009. godinu procenjuje se na 19,3 perinatalnih smrtnih slučajeva (mrtvorodena dece plus smrtni slučajevi tokom prve nedelje života) na 1000 živorođene dece. Treba napomenuti da se velika većina dece na Kosovu (preko 90%) rađa u bolnicama.³⁰

Grafikon 5.3 Stope smrtnosti odojčadi i dece mlađe od 5 godina, prema kalendarskoj godini

Kada se stopa smrtnosti odojčadi izračuna odvojeno za urbane i ruralne sredine, vidi se da postoje veoma male razlike. Za period 1980–2009. nalazimo da je SSO 21,4 smrtna slučaja odojčadi na 1000 živorođene dece u urbanim sredinama i 24,2 u ruralnim sredinama. Kada pogledamo period 2005–2009, nalazimo malo višu stopu u urbanim sredinama (9,7) nego u ruralnim sredinama (9,4).

²⁹ Zavod za obaveštavanje stanovništva procenjuje stopu smrtnosti odojčadi za Kosovo na 33 smrtna slučaja odojčadi na 1000 živorođene dece (http://www.prb.org/pdf10/10wpds_eng.pdf). Zavod SAD za popis procenjuje SSO na 44 smrtna slučaja na 1000 živorođene dece, a stopu za decu ispod 5 godina na 55 smrtnih slučajeva na 1000 živorođene dece. Na Internet strani ovog zavoda navodi se da su njegove procene zasnovane na izveštajima o evidentiranim smrtnim slučajevima prema starosti i polu iz Vitalne statistike Kosova za 2006. godinu, usklađene za nedovoljno prijavljivanje. One, dakle, nisu zasnovane na ažurnim informacijama kakve nudi istraživanje KDHS 2009. Mi ćemo proslediti svoje izveštaje sa ovim agencijama.

³⁰ Perinatalna situacija na Kosovu za period 2000–2009, Ministarstvo zdravlja Kosova, maj 2010.

6 Znanje i stavovi u vezi sa prevencijom HIV-a/AIDS-a

Prema dostupnim podacima i klasifikaciji sistema Programa UN za AIDS (UNAIDS), Kosovo je svrstano u zemlje sa niskom stopom epidemije HIV-a, sa stopom infekcije HIV-a manjom od 1% u opštoj populaciji i manjom od 5% u grupama pod visokim rizikom. Službeni izveštaji relevantnih kosovskih institucija pokazuju da su prijavljena samo 74 slučaja HIV-a/AIDS-a između 1986. i 2008, od čega je 28 pacijenata preminulo.³¹ Međutim, trenutna situacija na Kosovu u pogledu epidemije HIV-a/AIDS-a ostaje veoma nejasna, zbog nedovoljnog prijavljivanja i nedostatka programa za prevenciju HIV-a u grupama pod visokim rizikom. Štaviše, nivo rizičnog ponašanja u potpopulacijama pod visokim rizikom od HIV infekcije se povećava.³² Istraživanje KDHS 2009 sadrži pitanja za procenu znanja i ponašanja u vezi sa HIV-om/AIDS-om svih ispitanika, i muškaraca i žena, uzrasta od 15 godina i starijih. I u istraživanju KDHS 2003 su postavljana neka od ovih pitanja, ali samo ženama od 15 do 49 godina. Tabela 6.1 daje podatke o znanju i ponašanju u vezi sa HIV-om/AIDS-om iz istraživanja KDHS 2009. Većina tih informacija se grafički prikazuje kasnije u ovom delu, ponekad i za žene od 15 do 49 godina, radi poređenja podataka sa istraživanjem KDHS 2003.

Generalno, nivo svesti o HIV-u/AIDS-u je visok (tabela 6.1). Od onih koji imaju 15 godina i više skoro 90% muškaraca i preko 80% žena je čulo za HIV/AIDS.

³¹Strateški plan Kosova za HIV/AIDS, Ministarstvo zdravlja Kosova, Kosovski odbor za HIV, jun 2009.

³²Ibid.

Tabela 6.1 Procenat populacije uzrasta od 15 godina i više u pogledu znanja i ponašanja u vezi sa HIV-om/AIDS-om i prevencijom, prema polu, starosnoj grupi, bračnom statusu, etničkoj pripadnosti i stepenu obrazovanja, Kosovo, 2009.

PROCENAT POPULACIJE KOJA JE POTVRDNO ODGOVORILA NA IZJAVE U NASTAVKU:										
Karakteristike	Zna za HIV/AIDS		Rizik od dobijanja HIV/AIDS se smanjuje apstinencijom od seksa		Rizik od dobijanja HIV/AIDS se smanjuje korišćenjem kondoma		Kupio/la bih sveže povrće od osobe zaražene HIV/AIDS		Ukupan broj	
	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene
Starost										
15–19	92,3	95,1	73,5	73,7	79,5	79,7	46,9	50,7	1.240	1.230
20–24	95,0	96,4	78,7	78,6	86,0	83,0	54,3	51,8	1.179	1.030
25–29	95,2	93,3	80,8	76,5	87,2	83,4	52,3	44,0	942	919
30–34	94,4	91,3	77,2	73,3	85,7	80,6	41,7	38,1	839	890
35–39	93,9	91,2	76,8	73,9	84,0	80,6	43,9	31,3	722	821
40–44	93,8	88,1	77,1	67,8	82,6	74,1	38,2	29,4	659	721
45–49	92,7	84,0	73,0	68,1	77,9	74,7	37,6	26,0	620	670
50–54	89,7	76,9	77,1	63,1	80,6	68,2	34,3	22,8	572	545
55–59	88,0	68,3	72,1	61,1	78,0	65,4	32,7	19,2	517	520
60–64	79,5	58,1	62,6	55,7	67,5	62,3	24,7	12,9	361	387
65–69	66,8	43,0	57,0	47,1	56,5	50,7	16,1	8,2	316	305
70–74	49,3	27,2	49,1	34,8	49,1	34,8	7,4	4,7	229	235
75–79	46,0	16,0	45,1	40,0	43,7	40,0	8,0	3,1	150	194
80–84	25,5	7,2	50,0	14,3	50,0	14,3	9,8	0,0	51	69
85 +	27,3	10,3	42,9	50,0	42,9	50,0	13,6	0,0	26	58
Ukupno	88,9	81,6	74,7	70,8	80,6	76,7	40,5	33,3	8.423	8.594
Mesto stanovanja										
Urbano	93,2	87,6	75,8	73,1	82,8	81,0	48,1	42,2	3.174	3.265
Ruralno	86,4	78,0	73,9	69,2	79,1	73,7	35,9	27,8	5.249	5.329
Bračni status										
Trenutno u braku	88,2	82,1	75,4	70,9	80,3	75,5	36,1	28,4	4.974	5.119
Samac/ica (nikad nije stupao/la u brak)	94,0	94,9	77,6	76,5	84,8	82,4	50,7	51,5	3.083	2.484
Etnička pripadnost										
Albanac	89,2	82,3	76,2	72,4	82,0	78,3	42,2	34,7	7.703	7.885
Srbin	86,5	80,9	50,3	51,2	52,7	47,8	25,1	22,4	386	366
Bošnjak	88,8	59,0	80,0	55,1	87,5	66,7	20,2	12,0	89	117
Turčin	82,5	65,0	74,6	43,6	82,1	79,5	25,0	21,7	80	60
Rom	-	61,5	-	29,4	-	58,8	-	3,8	20	26
Aškalijski	82,6	65,3	50,9	44,9	54,4	46,9	14,5	6,7	69	75
Egipćanin	-	-	-	-	-	-	-	-	14	10
Goranac	98,2	87,2	62,5	53,7	92,9	90,2	14,0	6,4	57	47
Drugo	-	-	-	-	-	-	-	-	5	8
Obrazovanje										
Bez obrazovanja	32,0	28,4	52,4	32,8	54,4	41,0	10,1	3,9	297	941
Osnovno	58,0	60,3	51,7	57,1	57,0	61,0	13,7	13,1	593	1.183
Niže srednje	86,7	89,2	70,9	70,1	76,0	76,4	33,0	31,5	2.424	3.618
Više srednje	96,7	98,7	77,7	77,7	83,9	84,3	46,6	51,3	4.073	2.322
Fakultet	98,8	99,0	81,8	83,7	88,1	89,1	59,9	66,6	984	488

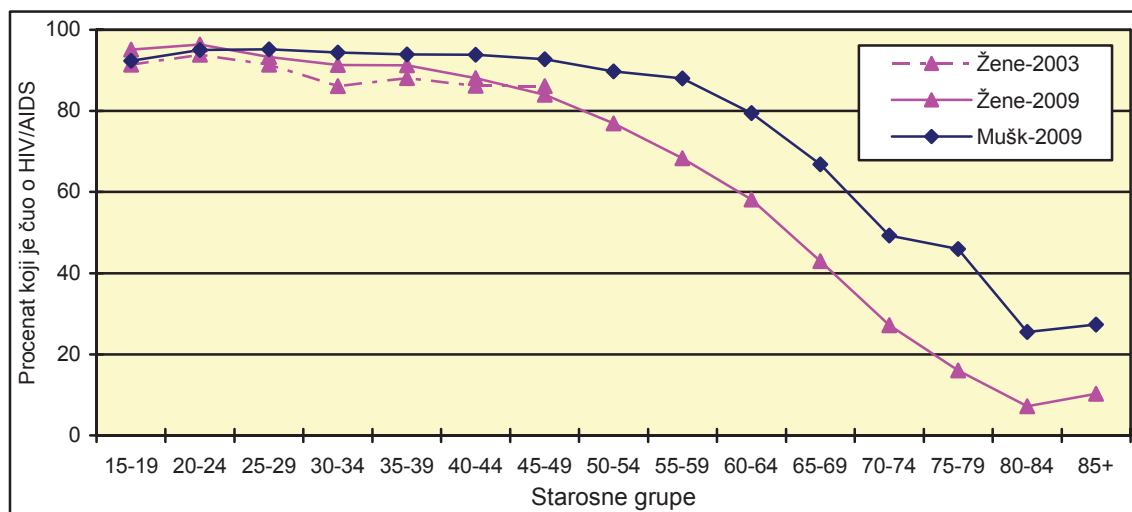
Napomena: - predstavlja veličinu uzorka < 25

6.1 Razlike prema starosti i polu

Znanje o HIV-u/AIDS-u znatno varira prema starosti. Dolazi do značajnog smanjenja znanja sa rastom godina, naročito posle 59. godine za muškarce i 49. za žene (vidi grafikon 6.1). Preko 90% muškaraca mlađih od 50 godina i žena mlađih od 40 godina, ali manje od 50% muškaraca starijih od 70 i žena starijih od 65 godina zna za HIV/AIDS. Posle 24. godine žene manje znaju od muškaraca u svim starosnim grupama, sa značajnim povećanjem jaza posle 44. godine.

Grafikon 6.1 upoređuje znanje o HIV-u/AIDS-u utvrđeno u istraživanju KDHS 2009 sa podacima iz istraživanja KDHS 2003 (u kome se ovo pitanje postavljalo samo ženama od 15 do 49 godina). Na grafikonu se kod žena starosti od 15 do 49 godina uočava malo viši nivo znanja 2009. godine nego 2003. godine.

Grafikon 6.1 Procenat ljudi koji znaju za HIV/AIDS, prema starosnoj grupi i polu, Kosovo, 2003. i 2009.

Ispitanicima je postavljeno pitanje o njihovom mišljenju u vezi sa situacijom koja može da umanjí rizik od dobijanja HIV-a/AIDS-a. Tabela 6.1 pokazuje podatke za sve ispitanike od 15 godina i starije za 2009. godinu, a grafikon 6.2 rezultate za one od 15 do 49 godina iz istraživanja 2003. i 2009. godine za sledeća dva pitanja:

Da li se rizik od dobijanja HIV/AIDS smanjuje

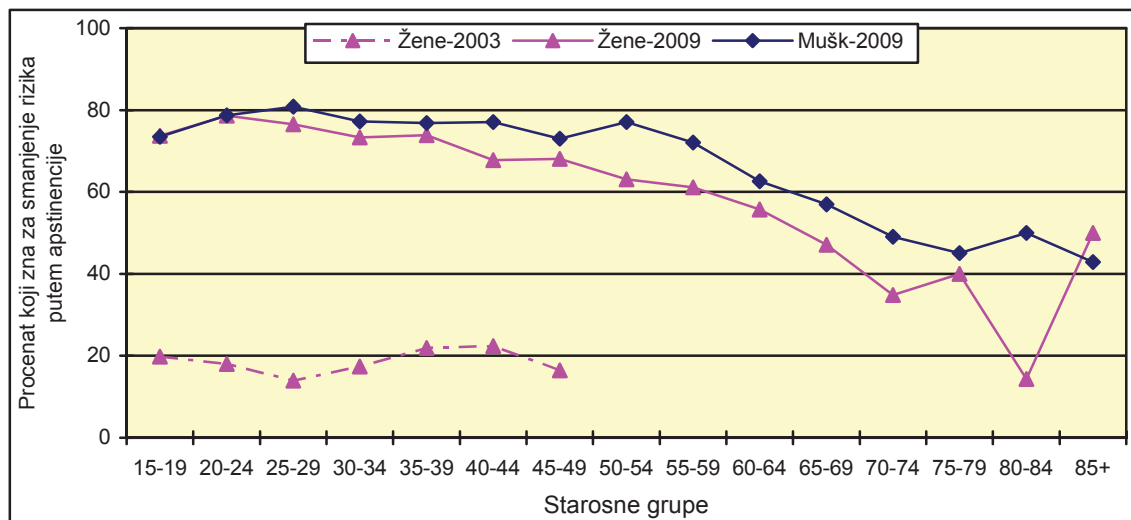
- apstinencijom (suzdržavanjem od seksualnog odnosa)?
- korišćenjem kondoma?

U istraživanju iz 2009. godine 74,7% muškaraca i 70,8% žena starosti od 15 godina i više znalo je da se rizici od dobijanja HIV-a/AIDS-a smanjuju ako ne upražnjavaju seks, a još više njih je svjesno da se rizik smanjuje ako se koristi kondom (80,6% muškaraca i 76,7% žena).

Grafikoni 6.2 i 6.3 pokazuju kako se odgovori na ova pitanja razlikuju prema starosti za muškarce i žene u istraživanju KDHS 2009 i za žene starosti od 15 do 49 godina u istraživanju KDHS 2003. Kao i kod podataka o tome da li su ljudi čuli za HIV/AIDS, nivo znanja o prevenciji apstinencijom od seksa i korišćenjem kondoma smanjuje se sa godinama, naročito kod ženske populacije. Muškarci više znaju od žena o obe metode prevencije, osim u uzrastu od 15 do 19

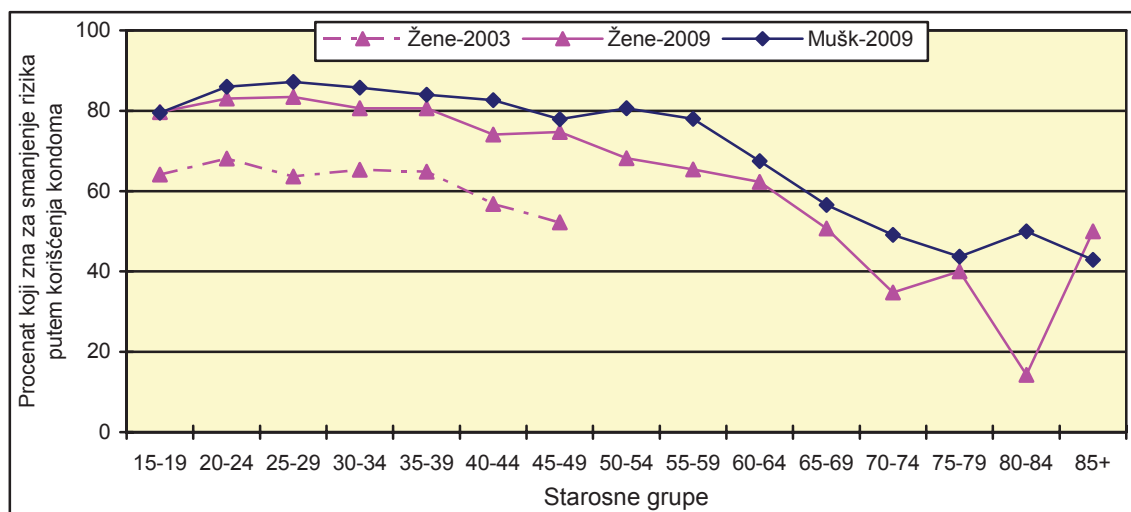
godina, jer je u tom uzrastu znanje skoro isto kod oba pola. Došlo je do vidnog povećanja od 2003. godine kod žena od 15 do 49 godina u pogledu znanja o načinima za smanjenje rizika od dobijanja HIV-a/AIDS-a, a naročito je značajno povećanje svesti o ulozi apstinencije u sprečavanju HIV-a/AIDS-a.³³

Grafikon 6.2 Procenat populacije starosti od 15 godina i više koji misli da apstinencija može da smanji rizik od dobijanja HIV-a/AIDS-a, prema starosnoj grupi i polu, Kosovo, 2003. i 2009.

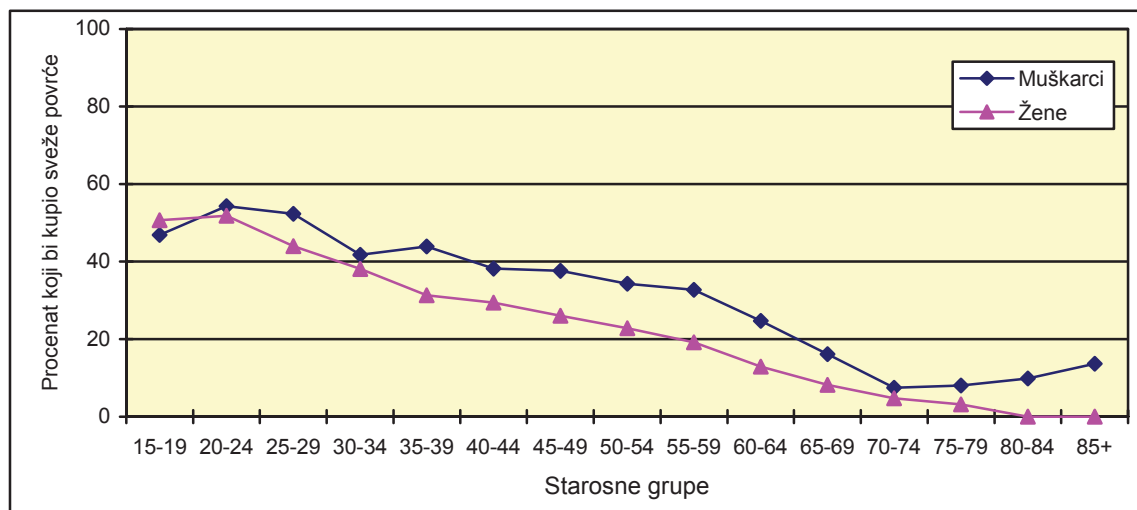
³³ Pitanja u vezi sa znanjem o preventivnoj ulozi kondoma i apstinenciji su postavljena na različit način u istraživanju KDHS 2003. Ispitanicima je najpre postavljeno pitanje da li osoba može da učini nešto kako bi izbegla da dobije sidu. Ako bi ispitanik rekao „da“, sledilo je pitanje o tome šta osoba može da uradi kako bi izbegla da dobije sidu. Bilo je ponuđeno nekoliko odgovora, pa i odgovori „apstinencija od seksa“ i „korišćenje kondoma“. Iz istraživanja KDHS 2003 nije jasno da li je mogući odgovor na neki način bio sugerisan ili ne, ali je poražavajući podatak da su žene 2003. godine mnogo više bile svesnije da kondomi mogu da smanje rizik od side nego što su bile svesne da apstinencija može da smanji rizik.

Grafikon 6. Procenat populacije starosti od 15 godina i više koji misli da kondom može da smanji rizik od dobijanja HIV-a/AIDS-a, prema starosnoj grupi i polu, Kosovo, 2003. i 2009.

U istraživanju KDHS 2009 je, takođe, svim muškarcima i ženama od 15 godina i starijim postavljeno pitanje „Da li biste kupili sveže povrće od prodavca za koga znate da je zaražen HIV-om/AIDS-om?“ (Ovo pitanje nije postavljano u istraživanju iz 2003. godine.) Ukupno su samo dve petine muškaraca (40,5%) i jedna trećina žena (33,3%) od 15 godina i starijih rekli da bi kupili sveže povrće od osobe zaražene HIV-om/AIDS-om. Postoji veća verovatnoća (najmanje 44%) da će to reći muškarci od 15 do 39 godina i žene od 15 do 29 godina nego stariji ljudi. Preko 29. godine za žene i 39. za muškarce procenat ispitanika koji su potvrdno odgovorili progresivno se smanjuje (osim za najstariju grupu muškaraca). Štaviše, grafikon 6.4 pokazuje da je ženska populacija starija od 19 godina manje voljna da kupi sveže povrće od osobe zaražene HIV-om/AIDS-om nego muška istog uzrasta.

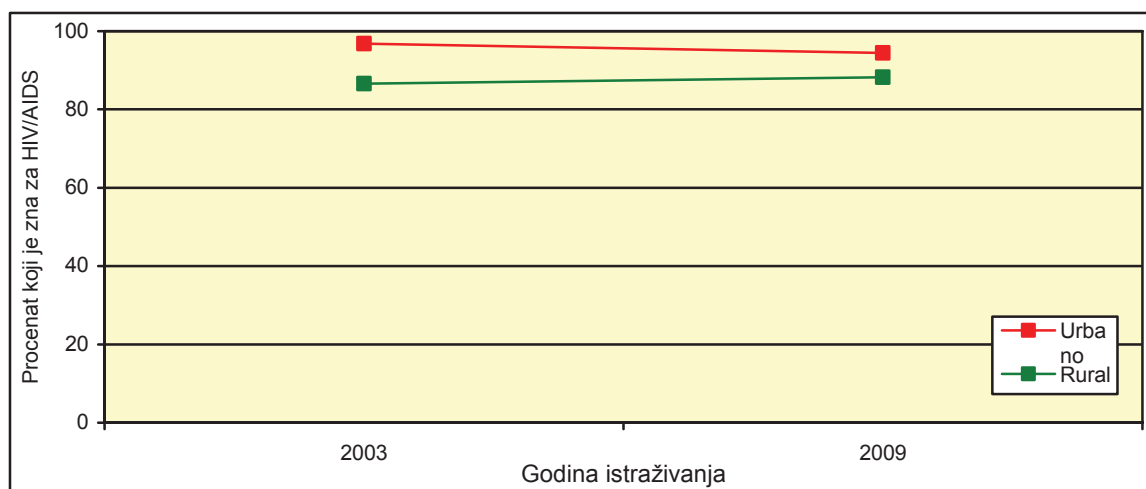
Grafikon 6.3 Procenat ispitanika od 15 godina i više koji bi kupili sveže povrće od prodavca zaraženog HIV-om/AIDS-om, prema starosnoj grupi i polu, Kosovo, 2009.

6.2 Razlike između urbanih i ruralnih sredina

I kod muškaraca i žena, osobe koje žive u urbanim sredinama više su čule o HIV-u/AIDS-u od osoba u ruralnim sredinama (za muškarce 93,2% prema 86,4%, za žene 87,6% prema 78%) (tabela 6.1). Na grafikonu 6.5 upoređuju se podaci iz istraživanja KDHS 2009 sa istraživanjem sprovedenim 2003. godine kako bi se procenile promene tokom vremena za žene od 15 do 49 godina. (Pitanja o HIV-u/AIDS-u su u istraživanju iz 2003. godine postavljana samo ovoj starosnoj grupi žena). Došlo je do skromnog poboljšanja znanja između 2003. i 2009. godine u ruralnim sredinama (sa 86,6% na 88,2%), ali i do malog pada znanja u istom periodu u urbanim sredinama (sa 96,8% na 94,4%).

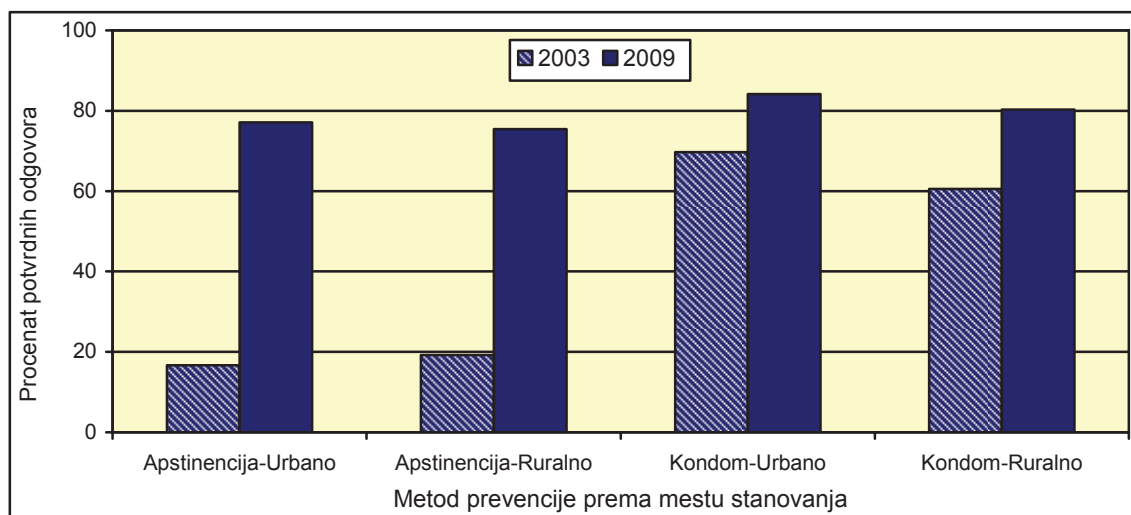
Grafikon 6.4 Procenat žena od 15 do 49 godina koje znaju za HIV/AIDS, prema mestu stanovanja, Kosovo, 2003. i 2009.

Nivo znanja o apstinenciji od seksa i korišćenju kondoma kao preventivnim merama je veći u urbanim nego u ruralnim sredinama, iako su razlike veoma male, osim kod žena u vezi sa kondomima (u vezi sa kondomima razlika između grada i sela iznosi 7,3 procentna poena, v, tabelu 6.1).

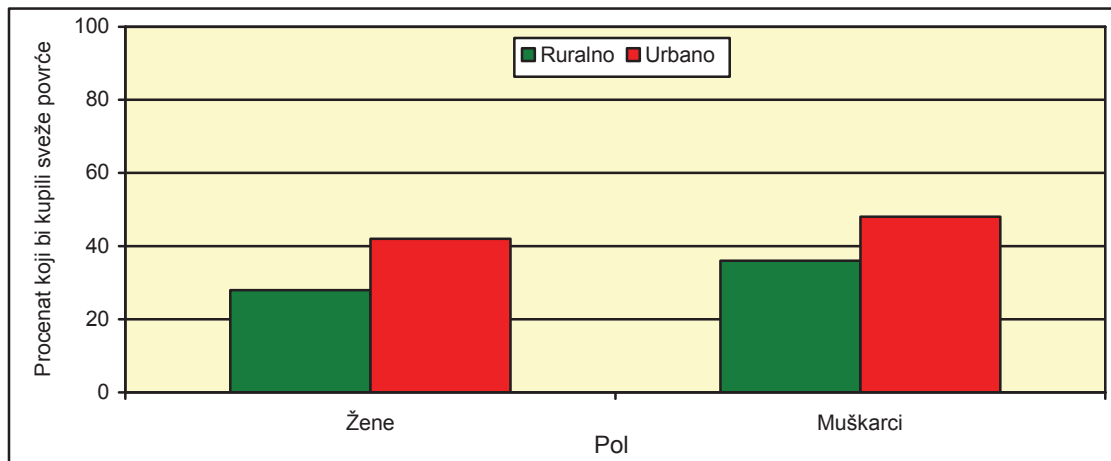
Na grafikonu 6.6 poređi se poznavanje ovih metoda prevencije među ženama starosti 15–49 godina prema istraživanjima iz 2003. i 2009. godine. Došlo je do dramatičnog povećanja znanja o preventivnoj ulozi apstinencije od seksa u ovom šestogodišnjem periodu i u urbanim i ruralnim sredinama: sa 17% na 77% u urbanim sredinama i sa 19% na 75% u ruralnim sredinama. Takođe, došlo je do povećanja, iako ne velikog, u znanju o kontraceptivnoj ulozi kondoma.

Grafikon 6.5 Procent žena od 15 do 49 godina koje misle da kondomi i apstinencija smanjuju rizik od zaražavanja HIV-om/AIDS-om, prema mestu stanovanja (grad/selo), Kosovo, 2003. i 2009.

Slično tome, ispitanici koji žive u ruralnim sredinama, naročito žene, manje su spremni da kupe sveže povrće od zaražene osobe nego ispitanici koje žive u urbanim sredinama (28% za seoske žene i 42% za gradske, odnosno 36% za seoske muškarce i 48% za gradske); vidi grafikon 6.7.

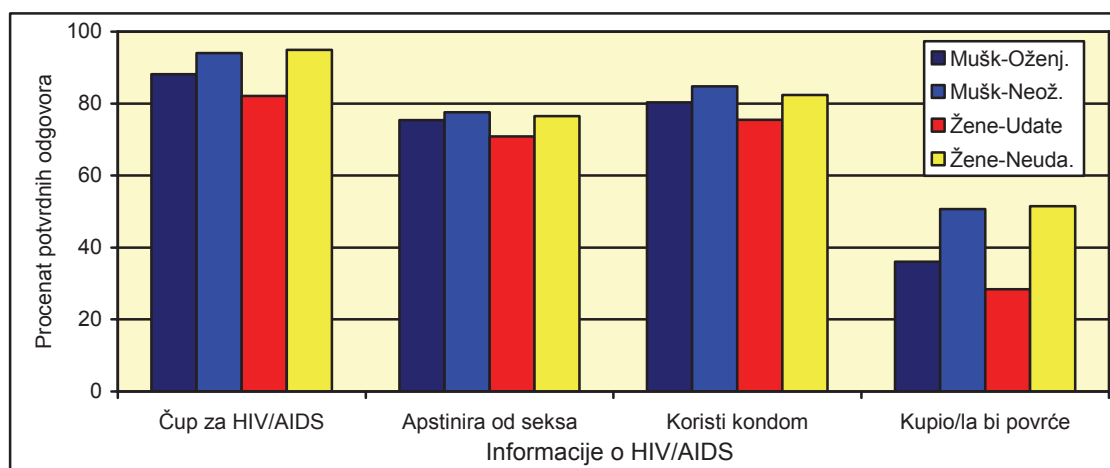
Grafikon 6.6 Procent ispitanika od 15 godina i starijih koji bi kupili povrće od prodavca zaraženog HIV-om/AIDS-om, prema mestu stanovanja i polu, Kosovo, 2009.

6.3 Razlika između osoba koje su u braku i onih koje nisu u braku

Što se tiče bračnog statusa, grafikon 6.8 jasno pokazuje da osobe koje nisu u braku, i muškarci i žene, bolje od osoba u braku poznaju HIV/AIDS i njegovu preventivu, kao i načine za dobijanje HIV-a/AIDS-a. Na primer, 51% neoženjenih muškaraca i 52% neudatih žena spremno je da kupi sveže povrće od osobe zaražene HIV-om/AIDS-om, za razliku od 36% oženjenih muškaraca i 28% udatih žena. Razlika prema bračnom statusu vrlo verovatno odražava mlađi uzrast osoba koje nisu u braku.

Grafikon 6.7 Procenat ispitanika od 15 godina i starijih prema znanju o HIV-u/AIDS-u, prema polu i bračnom statusu, Kosovo, 2009.

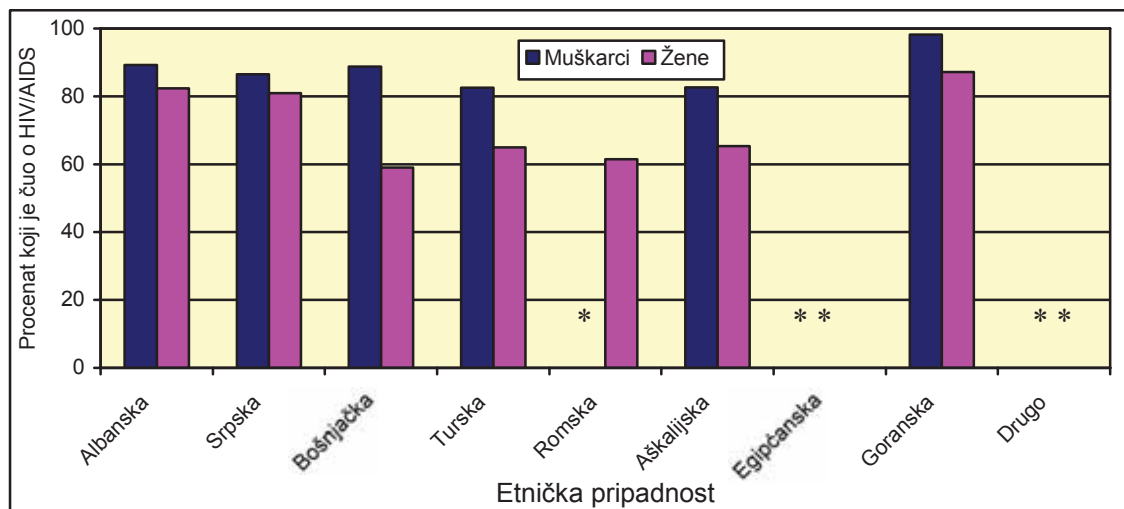

6.4 Etničke razlike

Procenat onih koji su čuli za HIV/AIDS varira prema etničkoj pripadnosti i polu za podgrupe sa najmanje 25 posmatranja (grafikon 6.9). Procenati kod muškaraca prelaze 80% za sve prikazane grupe. Kod Goranaca postoji, što se tiče oba pola, veća verovatnoća da su čuli za bolest (98,2% za muškarce, 87,2% za žene). Među ženama u određenim etničkim grupama postoji nizak nivo znanja, što predstavlja razlog za zabrinutost, naročito kod Bošnjakinja, Turkinja, Romkinja i

Aškalijski; samo je oko 60% žena u ovim etničkim grupama čulo za HIV/AIDS.

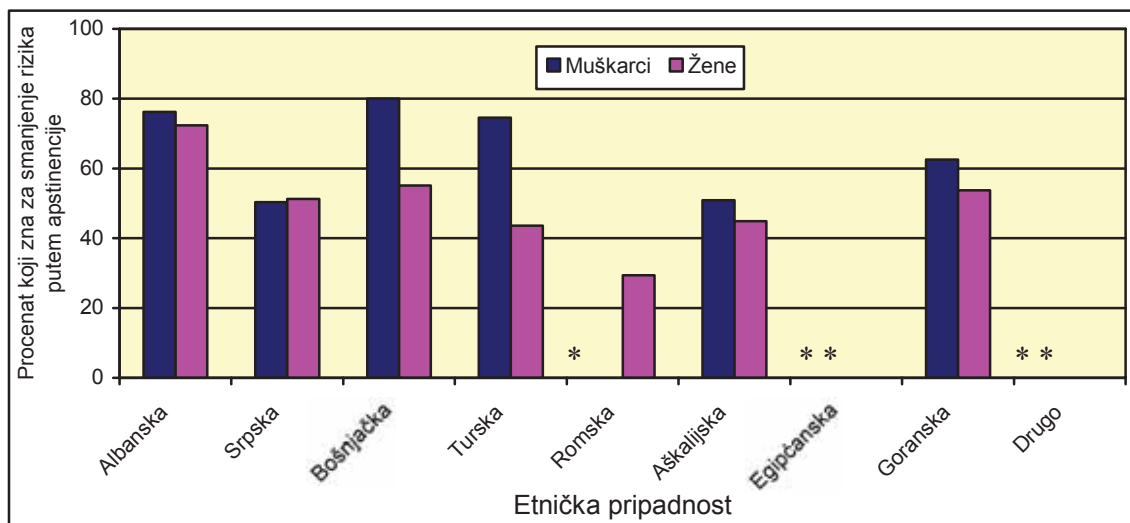
Grafikon 6.8 Procenat ispitanika od 15 godina i starijih koji su čuli za HIV/AIDS, prema etničkoj pripadnosti, Kosovo, 2009.

Napomena: * predstavlja neprijavljeni procenat, jer je veličina uzorka < 25.

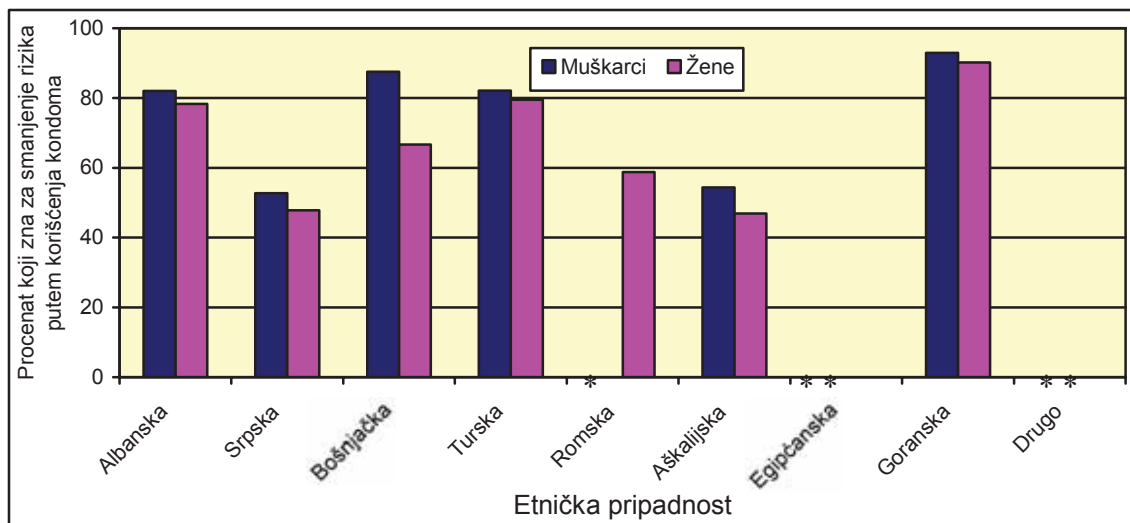
Grafikoni 6.10 i 6.11 prikazuju razlike u znanju o metodama za smanjenje rizika od HIV-a/AIDS-a prema etničkoj pripadnosti. Albanci i Albanke, odnosno Bošnjaci i Turci najviše znaju o preventivnoj ulozi kondoma i apstinencije. Znanje je znatno manje kod Srba i Aškalijski, i kod muškaraca i žena. Goranci i Goranke pokazuju visoko znanje o preventivnoj ulozi kondoma, ali znatno manje znanje o preventivnoj ulozi apstinencije. Bošnjakinje i Turkinje, a naročito Romkinje, imaju nizak nivo svesti o preventivnoj ulozi apstinencije. Samo 29,4% Romkinja misli da apstinencija može da smanji rizik od HIV-a/AIDS-a.

Grafikon 6.9 Procenat ispitanika od 15 godina i starijih koji misle da apstinencija može da smanji rizik od dobijanja HIV-a/AIDS-a, prema etničkoj pripadnosti i polu, Kosovo, 2009.

Napomena: * predstavlja neprijavljeni procenat, jer je veličina uzorka < 25.

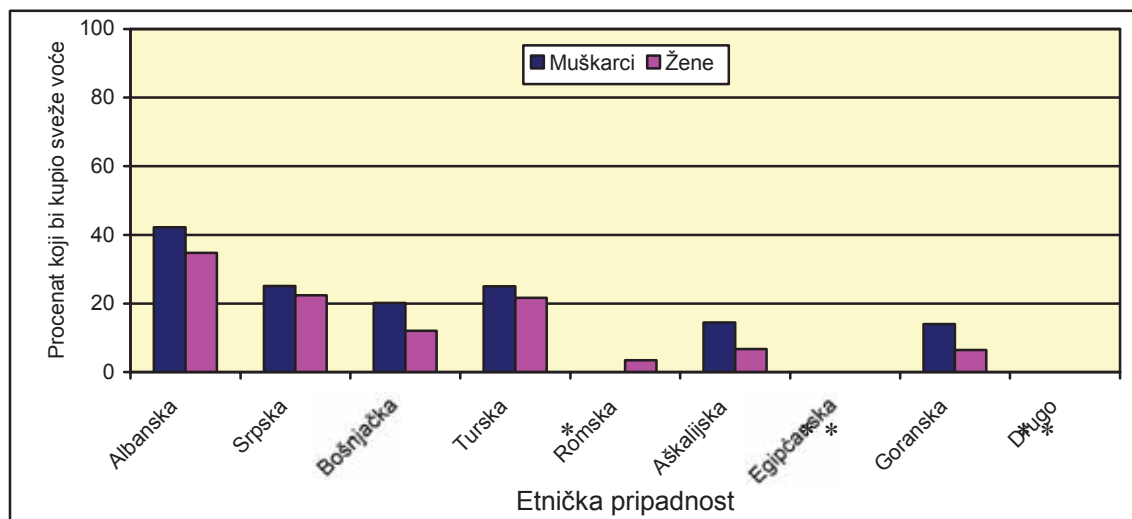
Grafikon 6.10 Procenat ispitanika od 15 godina i starijih koji misle da kondom može da smanji rizik od dobijanja HIV/AIDS, prema etničkoj pripadnosti i polu, Kosovo, 2009.

Napomena: * predstavlja neprijavljeni procenat, jer je veličina uzorka < 25.

Kada pogledamo pitanje o kupovini svežeg povrća od zaraženog prodavca (grafikon 6.12), vidimo da je najveća verovatnoća da će Albanci i Albanke (42% i 35%) kupiti povrće od zaraženog prodavca, dok je verovatnoća najmanja kod Romkinja (samo 4%), a zatim slede Aškalijske i Aškalijske (7% i 15%), Goranci i Goranke (6% i 14%) i Bošnjakinje (12%). Procenat za Srbe i Turke dostiže 20–25%.

Grafikon 6.11 Procenat ispitanika od 15 godina i starijih koji bi kupili sveže povrće od prodavca zaraženog HIV-om/AIDS-om, prema etničkoj pripadnosti i polu, Kosovo, 2009.

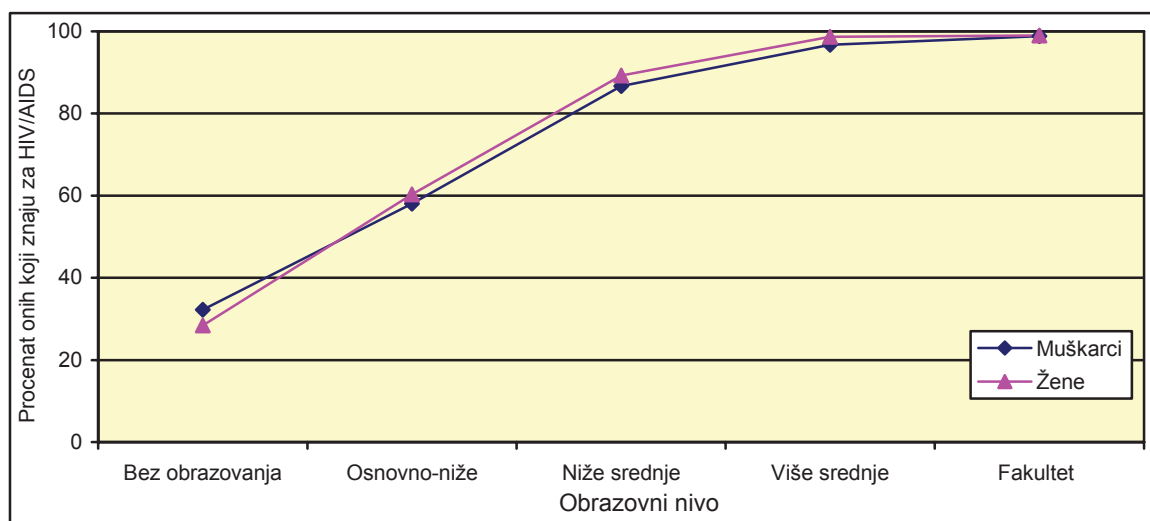

Napomena: * predstavlja neprijavljeni procenat, jer je veličina uzorka < 25.

6.5 Razlike prema stečenom obrazovanju

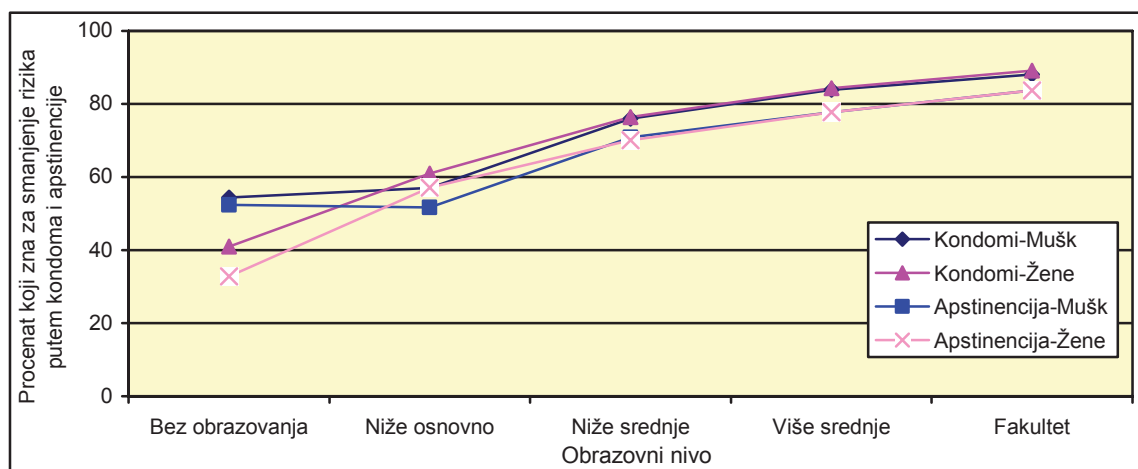
Svest o HIV-u/AIDS-u je veoma povezana sa stepenom obrazovanja (grafikon 6.13). Preko 85% onih sa bar nižim srednjim obrazovanjem čulo je za HIV/AIDS, dok su za HIV/AIDS čuli skoro svi sa višim srednjim ili univerzitetskim obrazovanjem. Međutim, samo oko 60% onih sa osnovnom školom i veoma niskih 30% onih bez obrazovanja reklo je da je čulo za ovu bolest. Razlike između polova su veoma male za svaki stepen stečenog obrazovanja. Niža svest kod žena koju primećujemo za stanovništvo u celini javlja se zbog nižeg nivoa obrazovanja.

Grafikon 6.12 Procenat ispitanika od 15 godina i starijih koji su čuli za HIV/AIDS, prema polu i stepenu stečenog obrazovanja, Kosovo, 2009.

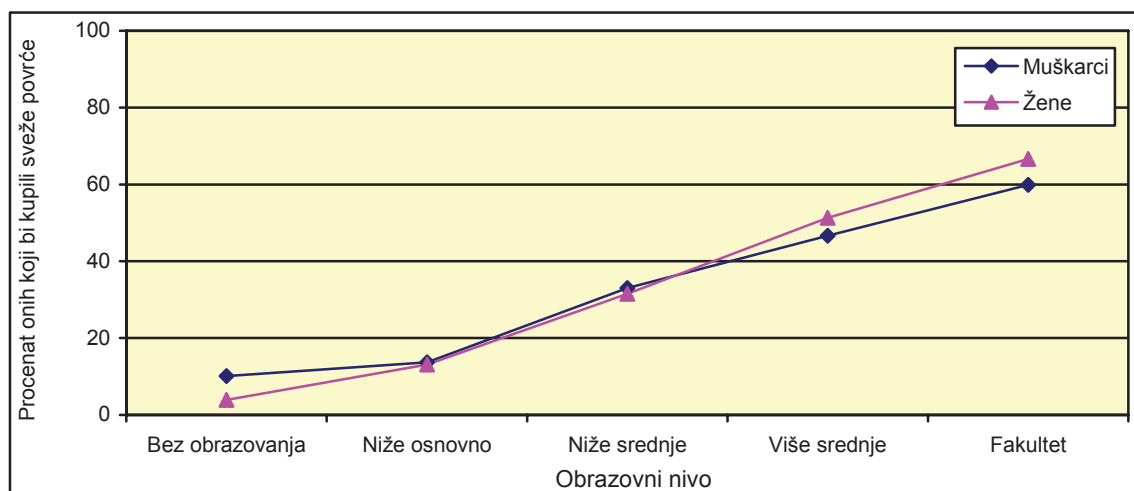
Kao i kod znanja o HIV-u/AIDS-u, nivo pozitivnog prepoznavanja uloge kondoma i apstinencije u smanjenju rizika od HIV-a/AIDS-a povećava se sa stepenom obrazovanja. Kod grupa sa višim stepenom obrazovanja, što smo primetili i kod populacije u celini ili u drugim podgrupama, manje ljudi će odgovoriti da apstinencija smanjuje rizik od HIV-a/AIDS-a nego onih koji će to odgovoriti za kondom.

Grafikon 6.13 Procenat ispitanika od 15 godina i starijih koji misle da korišćenje kondoma i apstinencija mogu da smanje rizik od HIV-a/AIDS-a, prema polu i stepenu obrazovanja, Kosovo, 2009.

Slično tome, kod ljudi bez obrazovanja ili sa malim obrazovanjem postoji najmanja verovatnoća da će kupiti povrće od zaraženog prodavca, dok je verovatnoća najveća kod onih sa najvišim obrazovanjem, mada i kod najobrazovanijih ljudi procenat za ovaj pokazatelj iznosi samo 60%.

Grafikon 6.14 Procenat ispitanika od 15 godina i starijih koji bi kupili sveže povrće od prodavca zaraženog HIV-om/AIDS-om, prema stepenu obrazovanja i polu, Kosovo, 2009.

7 Migracija

Ovo poglavlje predstavlja informacije prikupljene tokom istraživanja u vezi sa migracijama stanovništva. Migracije su za Kosova bitne iz najmanje tri razloga: prvo, već 30 godina ne postoje valjani podaci sa popisa (od 1981. godine), tako da postoji malo informacija o nedavnim migracijama; drugo, Kosovo karakteriše veliki broj emigranata, tj. ljudi koji sada žive u inostranstvu; na kraju, ali ništa manje bitno, od prestanka sukoba 1999. godine došlo je do velikih kretanja kosovskog stanovništva, uglavnom iz ruralnih u urbane sredine.

Iako su koncepti rođenja i smrti već shvaćeni i njihovo merenje je jasno, migracija mora da se konkretno definiše u svakom kontekstu u kojem se koristi. Migracija obuhvata prostor, vreme i smer. Ona mora da se definiše za posebno geografsko područje (npr. opština, region ili zemlja) i za poseban vremenski period (npr. od pre godinu dana, od pre pet godina, od rođenja). Pored toga, možemo razmatrati *unutrašnju* migraciju, broj ljudi koji napušta mesto, ili tokove, u svakom smeru, između određenog para mesta.

Svim ispitanicima iz istraživanja KDHS 2009 postavljeno je pitanje, u individualnom upitniku, da li su rođeni u drugoj opštini od one u kojoj sada žive. Ako jesu, postavljeno im je pitanje o opštini, regionu i zemlji rođenja. Na osnovu ovih informacija o životu (tj. o rođenju) mogu da se definišu stope migracije u opštini, na regionalnom i međunarodnom nivou, i upravo se te informacije iznose u nastavku. Za životnu migraciju posmatramo gde je osoba živela u vreme istraživanja KDHS 2009 i gde je rođena. Ako se mesta razlikuju, osoba se smatra životnim migrantom iz mesta svog rođenja u trenutno mesto stanovanja. Nije beleženo šta je dovelo do toga, a ljudi koji su napustili mesto rođenja pa su se u vreme istraživanja vratili tamo nisu uzeti u obzir kao migranti. Jedan od nedostataka korišćenja podataka o životnoj migraciji predstavlja to što je vreme migracije veoma neprecizno; selidba se mogla dogoditi u svako doba između rođenja i vremena istraživanja.

Ispitanicima je u istraživanju KDHS 2009 postavljeno pitanje gde su živeli jednu godinu pre ispitivanja i pet godina pre istraživanja, a odgovori su evidentirani na tri ista geografska nivoa. U nastavku možemo videti stope migracija unutar i van zemlje tokom pet godina pre istraživanja. Veoma malo ljudi (43) odselilo se tokom perioda istraživanja, pa ne predstavljamo podatke o migraciji tokom tog jednogodišnjeg perioda. Takođe, javljaju se pitanja u vezi sa povratkom i ponovljenom (višestrukom) migracijom, što smo pomenuli i kod životne migracije, iako u manjoj meri za migraciju tokom petogodišnjeg perioda. Pitanja u vezi sa tim gde su ljudi živeli pre pet godina postavljana su samo osobama koje su u vreme istraživanja imale pet godina i starijim, pa podaci o petogodišnjoj migraciji važe samo za njih.

Mere migracije koje su upravo opisane odnose se na ljude koji su živeli na Kosovu u vreme istraživanja KDHS 2009. Migracija van zemlje (emigracija) neće biti obuhvaćena ovim merama. Da bi se prikupili podaci o emigraciji, nosiocima domaćinstava je postavljeno pitanje (u individualnom upitniku) o svim članovima porodice koji žive u inostranstvu u vreme istraživanja i da li žive u inostranstvu duže od 12 meseci. Te osobe su navedene u spisku, a prikupljeni su podaci o zemlji u kojoj trenutno borave, o polu, o godini rođenja i o datumu kada su napustili Kosovo. Ovo nam omogućuje da uočimo, na primer, glavne zemlje u kojima žive emigranti sa Kosova. Odgovori na ova pitanja nose nekoliko potencijalnih problema u pogledu zaključaka o stepenu emigracije sa Kosova: (1) Pitanje je bilo postavljeno u vezi sa „članovima porodice“ koji su „bili članovi porodice“, a koji žive u inostranstvu; nije se navodilo da su oni članovi ovog *domaćinstva* (što bi bili da nisu otišli). Otuda je moguće da je nekog člana porodice prijavilo više

porodica. (2) Pitanje je postavljeno samo za članove porodice koji su u inostranstvu duže od 12 meseci. Otuda neće biti uključeni oni koji emigrirali nedavno. (3) Cele porodice koje su emigrirale biće izostavljene jer nije ostao niko ko bi mogao da prijavi njihov odlazak. Prvi faktor može dovesti do prekomerne procene broja emigranata, a poslednja dva mogu dovesti do nedovoljne procene. Treći faktor je verovatno najbitniji i otuda je verovatno da brojke predstavljene u nastavku predstavljaju nepreciznu ocenu stepena emigracije sa Kosova.

7.1 Migracija unutar zemlje

7.1.1 Životna migracija unutar zemlje

Tabela 7.1 pokazuje procenat osoba koje su se doselile ili odselile u svaki od sedam regiona na Kosovu tokom svog života; za svaki procenat svakog regiona delilac je broj osoba u uzorku istraživanja rođenih u regionu (uključujući one koji više ne žive u porodici već na drugom mestu na Kosovu). Prva kolona u tabeli pokazuje neto migraciju (migracija unutar minus migracija van), što omogućuje da se vidi da li su regioni dobili ili izgubili stanovništvo u procesu životne migracije. Tabela takođe pokazuje procenat svih ispitanika u istraživanju KDHS 2009 koji su rođeni u inostranstvu – 1,7%. Sve zajedno, 6,4% ispitanika iz istraživanja KDHS 2009 čine životni migranti (tj. oni koji su u vreme istraživanja KDHS 2009 živeli u regionima ili zemljama različitim od mesta gde su rođeni).

Tabela 7.1 Stope životne migracije unutra i van (%), prema regionu, Kosovo, 2009.

Region rođenja	Migranti koji dolaze	Migranti koji odlaze	Neto migranata
Uroševac	6,8	5,0	1,8
Đakovica	1,3	7,7	-6,4
Gnjilane	7,7	6,0	1,7
Mitrovica	2,4	7,6	-5,2
Peć	9,4	2,7	6,7
Prizren	3,3	3,4	-0,1
Priština	10,5	2,8	7,7
Inostranstvo	1,7		

Priština je region sa najviše migranata koji dolaze. Skoro 11% ispitanika koji sada žive u Prištini reklo je da su rođeni u drugim regionima na Kosovu (ili u inostranstvu). Oko 3% ispitanika rođenih u Prištini sada živi u drugim regionima na Kosovu. Ukupno, stanovništvo prištinskog regiona je veće za 7,7% zbog neto unutrašnje životne migracije. Pečki region ima drugu najveću stopu migracije, sa neto unutrašnjom migracijom od 6,7%. Regioni Đakovice i Mitrovice su pretrpeli relativno velike gubitke zbog neto migracije u druge regione na Kosovu, sa ukupnim gubitkom od 6,4% odnosno 5,2% ljudi koji su životni migranti tokom godina (koji su i dalje živi i još uvek su na Kosovu). Ovo ne iznenađuje ako se imaju u vidu veoma loši ekonomski uslovi u ova dva regiona, kao i politička i bezbednosna situacija u Mitrovici.

Što se tiče opština (podaci nisu prikazani), opština Kosovo Polje ima najveći procenat unutrašnjih migranata, procenjen na oko 27% (41% migranata koji dolaze prema 14% migranata koji odlaze), a za njom sledi opština Priština sa 19% migranata koji dolaze (27% migranata koji dolaze prema 14% migranata koji odlaze). Vredno je napomenuti da u obe opštine značajan broj migranata dolazi iz opštine Podujevo (17% u Kosovu Polju i 28% u Prištini). Opštine Obilić i Kamenica sa

neto migracijom onih koji odlaze od 20% te Podujevo, Štimlje i Srbica, sve tri sa skoro 18% migranata koji odlaze, imaju najveći odliv životnih migranata. Ukupno, 11% ispitanika iz istraživanja su životni migranti na opštinskom nivou (tj. žive u drugim opštinama, a ne u opštini u kojoj su rođeni).

7.1.2 Unutrašnja migracija u periodu 2004–2009.

Tabela 7.2 predstavlja podatke o međuregionalnoj migraciji u petogodišnjem periodu 2004–2009. godine. Šabloni su prilično slični onima za životnu migraciju (što, naravno, obuhvata selidbe u periodu od pet godina pre istraživanja i ranije selidbe). Region koji doživljava najveći stepen unutrašnje migracije jeste Priština (skoro 1,2% stanovništva ovog regiona 2009. godine čine ljudi koji su pet godina ranije živeli u drugim regionima na Kosovu). Pored Prištine, region sa najvećim procentom migranata koji dolaze je Peć, sa 1,1%. Migranti koji odlaze uglavnom potiču iz Mitrovice (1,1%) i Đakovice (0,9%). Ova kretanja odražava neto migracija, razlika između unutrašnje i spoljašnje migracije. Najveći neto dobitak tokom petogodišnjeg perioda ima opština Priština (0,9%), dok je Mitrovica region sa najvećim neto gubitkom (0,9%). Tabela takođe pokazuje procenete svih ispitanika iz istraživanja KDHS 2009 koji su živeli u inostranstvu pet godina pre istraživanja – 0,2%; o njima se više govori u nastavku. Sve zajedno, manje od jednog procenta (0,7%) svih ispitanika istraživanja je 2009. godine živelo u drugom regionu (ili zemlji) od onog u kojem su živeli pet godina ranije.

Tabela 7.2 Međuregionalna migracija u periodu 2004–2009. za osobe od 5 godina i starije, prema regionu, Kosovo, 2009.

Region boravka 2004.	Migranti koji dolaze	Migranti koji odlaze	Neto migranata
Uroševac	0,4	0,8	-0,4
Đakovica	0,5	0,9	-0,4
Gnjilane	0,4	0,2	0,2
Mitrovica	0,2	1,1	-0,9
Peć	1,1	0,4	0,7
Prizren	0,6	0,4	0,2
Priština	1,2	0,3	0,9
Inostranstvo	0,2		

7.2 Emigracija

7.2.1 Emigranti koji se vraćaju iz inostranstva

Kada je ispitanicima iz istraživanja KDHS 2009 postavljeno pitanje o tome gde su živeli 2004. godine, njih 37 (tj. 0,16%) odgovorilo je da su tada živeli u inostranstvu. Tabela 7.3 pokazuje zemlje u kojima su oni živeli 2004. godine. Deset od 37 povratnika (27%) vratilo se na Kosovo iz Srbije 2004. godine. Petoro ljudi se vratilo iz Hrvatske, Nemačke i Švajcarske, a četvoro iz Austrije.

Tabela 7.3 Sastav povratnika, prema zemlji u kojoj su boravili pet godina pre istraživanja KDHS 2009.

Zemlja	Ukupan broj	Procenat
Albanija	2	5,4
Austrija	4	10,8
Hrvatska	5	13,5
Nemačka	5	13,5
Makedonija	2	5,4
Srbija	10	27,0
Švajcarska	5	13,5
Ujedinjeno Kraljevstvo	1	2,7
SAD	2	5,4
Nije navedeno	1	2,7
Ukupno	37	100,0

Izveštaj o istraživanju KDHS 2003 navodi da je preko 8% ispitanika iz tog istraživanja (tj. ljudi koji su bili stanovnici Kosova 2003. godine) živelo u inostranstvu pet godina pre istraživanja (tj. 1998. godine).³⁴ Četrdeset sedam procenata povratnika je živelo u Nemačkoj, 18% u Švajcarskoj, a 8% u Srbiji i Crnoj Gori. Jasno je da se do 2009. godine situacija drastično promenila, kada je samo 0,16% ispitanika pet godina ranije živelo u inostranstvu, i da Nemačka i Švajcarska nisu više bile glavne zemlje iz kojih su se ljudi vraćali.

7.3 Porodice koje žive u inostranstvu

Ipak, mnogo građana Kosova živi u inostranstvu. Kao što je ranije pomenuto, neke informacije o ovome su prikupljane tako što su nosiocima porodica u istraživanju KDHS 2009. postavljena pitanja o članovima porodice koji žive u inostranstvu. Potencijalna ograničenja ovog pristupa su pomenuta ranije.

Nosioci domaćinstava su prijavili ukupno 4061 člana porodice koji živi u inostranstvu. Ovo iznosi 17,1% od ukupne populacije uzorka istraživanja. Imajući na umu ranije pomenuta ograničenja, to sugerise da bi stanovništvo Kosovo bilo za šestinu veće kada ovi ljudi ne bi napustili Kosovo ili kada bi se vratili.³⁵

Tabela 7.4 prikazuje godine kada su ovi ljudi napustili Kosovo. Više od jedne četvrtine (27%) napustilo je Kosovo između 2005. i 2009. godine, a 22% je napustilo Kosovo u dva petogodišnja perioda pre toga.

³⁴ Izveštaj o istraživanju KDHS 2003 je analizirao podatke radi procene broja povratnika. Mi to nismo ovde uradili jer nismo dovoljno uvereni u validnost uzorka, što nas onemogućava da donesemo valjane procene.

³⁵ Ovaj broj je teško porediti sa ranijim istraživanjima KDHS, jer se u izveštajima o ovim istraživanjima ne navode procenti, nego samo procene broja članova porodice koji žive u inostranstvu. Izveštaj o istraživanju iz 1999–2000. godine procenjuje da je oko 225.000 građana Kosova živelo u inostranstvu, a izveštaj o istraživanju iz 2003. godine procenjuje da je ovaj broj opao na 168.900.

Tabela 7.4 Procenat članova domaćinstava koji žive u inostranstvu, prema godini odlaska

Godina odlaska	Učestalost	Procenat
Nedostaje	309	7,6
pre 1990	211	5,2
1990–1994	646	15,9
1995–1999	901	22,2
2000–2004	894	22,0
2005–2009	1.100	27,1
Ukupno	4.061	100,0

Svake godine u inostranstvo je, od 1987. godine, odlazilo najmanje 20 članova porodice. Grafikon 7.1 prikazuje godine kada su emigranti odlazili između 1987. i 2009. godine; za svaki procenat delilac je broj ljudi koji su otišli te godine, a imenilac je ukupan broj članova domaćinstava koji su napustili Kosovo između 1987. i 2009. godine (3665). Grafikon pokazuje da je emigracija bila najveća 1999. godine, ali su brojke poprilično visoke već od početka devedesetih. Treba imati na umu da se podaci odnose na članove porodice koji su još uvek u inostranstvu (podaci ne obuhvataju osobe koje su se vratile na Kosovo, a i istraživanje je sprovedeno pre kraja 2009, tako da su neki članovi porodice možda napustili Kosovo do kraja godine).

Grafikon 7.1 Procenat svih emigranata od 1987. godine, prema godini kada su napustili Kosovo (n=3655)

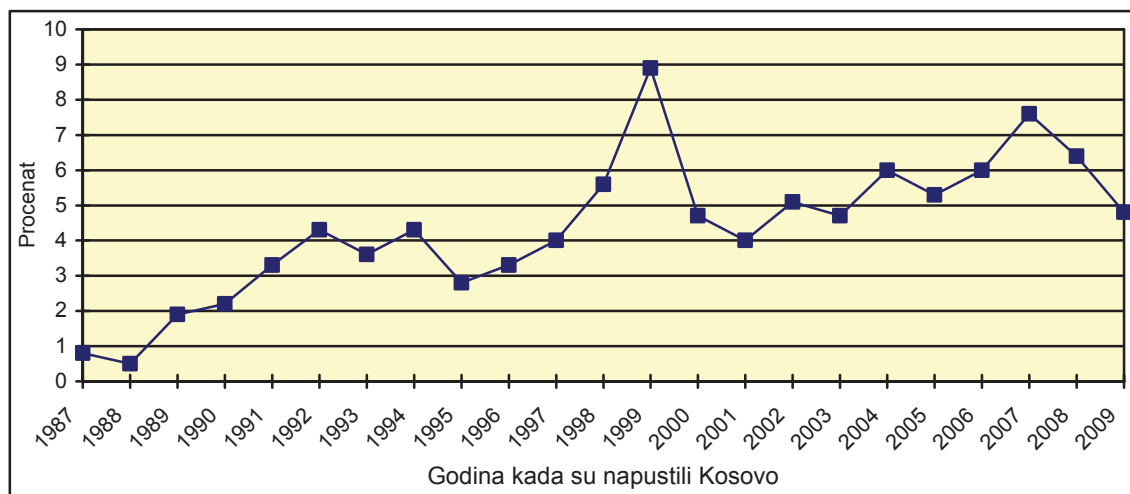

Tabela 7.5 prikazuje strukturu članova porodice u inostranstvu prema polu i njihovoj starosti 2009. godine. Više od polovine članova porodica u inostranstvu (57,5%) čine muškarci. Od odsutnih članova porodice čija je godina rođenja prijavljena (i stoga može da se izračuna starost), 2009. godine 29% je bilo mlađe od 15 godina, 70,5% je spadalo u starosnu grupu od 15 do 64 godine, a 0,5% je imalo 65 ili više godina. Ovo se poredi sa 28%, 65% i 7% u odnosu na broj stanovnika koji smo videli za 2009 godinu. . Otuda je veća verovatnoća da je stanovništvo u inostranstvu u radnom dobu, a manje je verovatno da ima 65 ili više godina od stanovništva koje

živi na Kosovu.³⁶ Ovo naročito važi za muškarce: od onih čija starost može da se izračuna, 74,4% muškaraca u inostranstvu imalo je između 15 i 64 godine u vreme istraživanja, za razliku od 64,4% muškaraca tog uzrasta među stanovništvom Kosova.

Tabela 7.5 Procentualni sastav članova porodice u inostranstvu prema njihovoj starosti 2009, prema polu

Starost 2009.	Muškarci		Žene		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%
Nedostaj e	146	6,2	163	9,5	309	7,6
< 1	39	1,7	40	2,3	79	1,9
1–4	182	7,8	179	10,4	361	8,9
5–9	194	8,3	189	11,0	383	9,4
10–14	121	5,2	144	8,4	265	6,5
15–19	105	4,5	95	5,5	200	4,9
20–24	206	8,8	150	8,7	356	8,8
25–29	325	13,9	240	13,9	565	13,9
30–34	350	15,0	205	11,9	555	13,7
35–39	290	12,4	146	8,5	436	10,7
40–44	186	8,0	79	4,6	265	6,5
45–49	100	4,3	42	2,4	142	3,5
50–54	33	1,4	18	1,0	51	1,3
55–59	25	1,1	18	1,0	43	1,1
60–64	17	0,7	11	0,6	28	0,7
65–69	10	0,4	2	0,1	12	0,3
70–74	6	0,3	2	0,1	8	0,2
75–79	0	0,0	1	0,1	1	0,0
80+	2	0,1	0	0,0	2	0,0
Ukupno	2.337	100	1.724	100	4061	100

³⁶ Pored pitanja o godini rođenja svakog člana porodice u inostranstvu, postavljano je i pitanje o odlasku (što je evidentirano kao dan, mesec i godina). Iz ovih dvaju datuma može se izračunati starost svake odsutne osobe u vreme kada je napustila Kosovo. Međutim u 1093 slučaja (od 4061) godina odlaska je ista kao i godina rođenja. To znači da su ljudi imali manje od jedne godine kada su napustili Kosovo, što ne deluje verovatno, naročito ako se ima u vidu da je svaki od ovih emigranata bio u društvu jednog roditelja i verovatno nekih rođaka. Zato ovde ne navodimo podatke o uzrastu u kome su oni napustili Kosovo. Mi ne znamo da li je greška u godini rođenja ili u godini napuštanja Kosova, pa stoga podatke u tabeli 7.4 i grafikonu 7.1 treba tumačiti sa dozom opreza.

Tabela 7.6 pokazuje zemlje u kojima borave članovi porodica u vreme istraživanja KDHS 2009. Nemačka je domaćin najvećem broju članova porodice koji žive u inostranstvu (38%), a za njom sledi Švajcarska (skoro 16%). Sličan šablon se vidi i u istraživanju KDHS 2003 (47% je bilo u Nemačkoj, a 18% u Švajcarskoj).

Tabela 7.6 Procentualni sastav članova porodice u inostranstvu, prema zemlji u kojoj su živeli 2009.

Zemlja	Ukupan broj	Procentat
Albanija	13	0,3
Austrija	243	6,0
Belgija	34	0,8
Bosna i Hercegovina	16	0,4
Kanada	34	0,8
Hrvatska	18	0,4
Danska	13	0,3
Finska	20	0,5
Francuska	109	2,7
Nemačka	1.545	38,0
Holandija	47	1,2
Italija	342	8,4
Makedonija	7	0,2
Crna Gora	4	0,1
Norveška	86	2,1
Srbija	81	2,0
Slovenija	106	2,6
Švedska	206	5,1
Švajcarska	638	15,7
Turska	4	0,1
Ujedinjeno Kraljevstvo	185	4,6
SAD	149	3,7
Zemlja nije navedena	95	2,3
Bez odgovora	61	1,7
Ukupno	4.061	100,0

8 Ponašanja u vezi sa nasiljem u porodici

Nasilje u porodici generalno, a posebno nasilje usmereno prema ženama, predstavlja globalni i pandemijski fenomen, koji ukazuje na široko rasprostranjeno kršenje ljudskih prava. Prema globalnoj statistici, svaka treća žena u svetu doživela je neki vid nasilja (fizičko, mentalno, emocionalno), a u oko 55% slučajeva nasilje nije prijavljeno.³⁷ Nasilje u porodici ostaje najviši sveprisutan oblik nasilja nad ženama i devojkama na Kosovu. U istraživanju domaćinstava na Kosovu „Bezbednost počinje kod kuće“, koje su sprovedeli Agencija za rodnu ravnopravnost pri Kabinetu premijera i Kosovska ženska mreža 2008. godine, utvrđeno je da je oko 43% građana Kosova (muškaraca i žena) pretrpelo neki oblik nasilja u porodici tokom svog života. Ukupan broj žena koje su 2008. godine prijavile slučajeve nasilja policiji iznosio je 1073; u 90% slučajeva počinitelj je bio muškarac.³⁸

Imajući u vidu ove podatke, istraživanje KDHS 2009 sadržalo je pet pitanja koja su postavljena svim ispitanicima od 15 godina i starijim, a čija je svrha bila da se proceni ponašanje ženskih i muških ispitanika u vezi sa nasiljem u porodici. Pitanja su bila sledeća:

Suprug je ponekad nervozan ili ljut zbog stvari koje učini njegova supruga. Prema vašem mišljenju, da li je opravdano da suprug napadne ili prebije suprugu/partnerku (ili da li on ima pravo na to):

1. Ako ona izađe negde bez dozvole?
2. Ako ne čuva decu?
3. Ako počne da se raspravlja?
4. Ako odbije seksualni odnos?
5. Ako joj zagori hrana?

Ispitanici su davali odgovore sa „da“ ili „ne“ za svaku od ovih pet situacija.

Ovde dajemo podatke o odgovorima za svaku od pet situacija za ukupni uzorak, a za ukupni uzorak i neke podgrupe dajemo i rezimirani pokazatelj o tome da li ispitanici smatraju da je nasilje opravdano *ako* se desi neka od pet situacija (tj. ako su ispitanici odgovorili sa „da“ na bar jedno pitanje).

Skoro 13% ukupne populacije od 15 godina ili starije smatra da je nasilje u porodici opravdano ako se desi bar jedna od pet navedenih situacija. Tabela 8.1 pokazuje da, i za muškarce i žene, izlazak bez dozvole i nebriga o deci predstavljaju situacije za koje oni misle da je nasilje u porodici opravdano (za 8,7% i 8,6% muškaraca, odnosno 12,1% i 12,4% žena). Rasprava je treća situacija (4,6% muškaraca i 6,1% žena misle da je to prihvatljiv razlog za nasilje u porodici), zatim sledi odbijanje seksualnog odnosa (2,8% muškaraca i 3,3% žena) i, na kraju, zagoreli ručak (1,7% muškaraca i 2,3% žena). Kao što se može videti, u svakoj od ovih pet situacija postoji veća verovatnoća da će žene reći kako smatraju da je nasilje u porodici opravdano, a ne muškarci. Potrebno je dalje istraživanje kako bi se utvrdilo da li ova razlika među polovima odražava stvarnu situaciju ili se ona možda javlja zato što muškarci nisu bili sasvim iskreni prilikom

³⁷ „Debata za rešavanje nasilja u porodici na Kosovu (prema rezoluciji SB UN 1244) otvara 16 dana aktivizma na prekidu nasilja protiv žena“, 25. novembar 2009, dostupno na <http://www.saynotoviolence.org/join-say-no/debate-addressing-domestic-violence-kosovo-opens-16-days-activism-end-violence-against-w>; sajt je posećen 19. februara 2011.

³⁸ „Bezbednost počinje kod kuće“, istraživanje za obaveštavanje prve Nacionalne strategije i akcionog plana za borbu protiv nasilja u porodici na Kosovu, Priština, Kosovo, 2008.

davanja odgovora.

Tabela 8.1 Procenat ispitanika od 15 godina i starijih koji odobravaju nasilje u porodici, prema polu, starosnoj grupi, mestu stanovanja (selo/grad), bračnom statusu, etničkoj pripadnosti i stepenu obrazovanja, Kosovo, 2009.

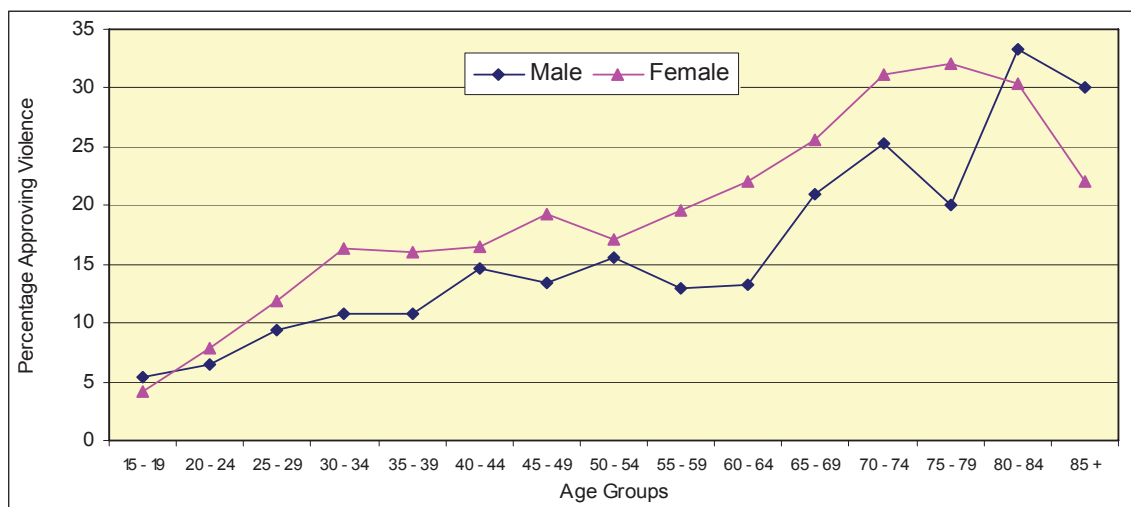
Karakteristike	SUPRUG IMA PRAVO DA BIJE ILI NAPADNE SUPRUGU:										Opravdano u svih pet situacija		Broj		
	Ako izade bez dozvole		Ako ne brine o deci		Ako se raspravlja		Ako odbije seksualni odnos		Ako joj zagori ručak		Muškarc	Žene	Muškarc	Žene	
	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene					
Starost															
15–19	3,6	2,4	3,9	3,3	2,2	1,4	1,7	1,2	1,3	0,9	5,4	4,2	1.240	1.230	
20–24	4,6	5,4	4,1	5,6	2,4	2,7	2,6	2,3	1,0	1,5	6,5	7,8	1.179	1.030	
25–29	7,7	8,8	6,5	9,4	4,0	4,7	2,4	1,7	1,5	0,9	9,4	11,0	942	919	
30–34	7,9	12,0	7,4	12,9	4,5	6,0	3,1	1,9	1,8	1,9	10,8	16,4	839	890	
35–39	7,5	13,2	7,9	13,5	3,9	6,8	1,8	4,1	1,1	2,3	10,8	16,1	722	821	
40–44	10,8	12,5	11,1	12,5	4,7	5,0	2,1	2,8	1,5	1,4	14,6	16,5	659	721	
45–49	10,5	15,8	11,3	14,6	6,0	6,0	4,2	3,0	1,9	1,2	13,4	19,3	620	670	
50–54	13,1	14,9	12,8	15,0	5,8	7,9	3,0	4,4	2,3	2,8	15,6	17,1	572	545	
55–59	9,5	16,0	8,9	16,9	4,8	8,8	3,1	4,6	1,5	3,5	13,0	19,6	517	520	
60–64	10,0	18,9	10,2	18,1	5,0	9,6	3,6	4,4	1,1	3,4	13,3	22,0	361	387	
65–69	16,8	21,3	18,4	22,0	11,4	9,8	4,4	5,6	3,2	4,6	20,9	25,6	316	305	
70–74	19,2	28,5	20,5	28,5	9,6	19,6	6,1	8,9	3,5	7,7	25,3	31,1	229	235	
75–79	16,0	30,4	14,7	30,4	9,3	16,0	2,7	8,8	3,3	7,7	20,0	32,0	150	194	
80–84	31,4	24,6	31,4	27,5	19,6	20,3	5,9	15,9	11,8	14,5	33,3	30,4	51	69	
85 +	26,9	25,9	23,1	29,3	3,8	12,1	3,8	8,6	3,8	5,2	30,0	22,1	26	58	
Ukupno	8,7	12,1	8,6	12,4	4,6	6,1	2,8	3,3	1,7	2,3	11,4	15,0	8.423	8.594	
Mesto stanovanja															
Urbano	6,2	7,2	6,1	8,3	3,6	3,6	2,3	2,0	1,2	1,4	8,4	10,2	3.174	3.264	
Ruralno	10,2	14,9	10,1	14,9	5,2	7,7	3,1	4,1	2,0	2,8	13,3	17,9	5.249	5.329	
Bračni status															
U braku	4,8	3,2	4,6	4,0	2,7	1,7	2,1	1,4	1,2	1,0	14,0	17,8	5.015	5.159	
Živi sam/a	10,7	14,3	10,8	14,6	5,6	6,9	3,2	3,5	1,8	2,3	6,7	5,2	3.124	2.501	
Etnička pripadnost															
Albanska	9,0	12,5	9,0	12,8	4,8	6,3	2,9	3,3	1,7	2,3	11,9	15,6	7.703	7.885	
Srpska	9	1,1	1,6	1,1	0,0	1,1	0,3	1,4	0,3	1,4	4,4	1,9	386	366	
Bošnjaka	1,1	15,4	1,1	14,5	0,0	8,5	0,0	2,6	0,0	1,7	1,1	16,2	89	117	
Turska	6,3	20,0	3,8	20,0	2,5	16,7	2,5	8,3	3,8	8,3	6,3	21,7	80	60	
Romska	-	19,2	-	19,2	-	7,7	-	7,7	-	3,8	-	19,2	20	26	
Aškalijska	27,5	17,3	27,5	18,7	18,8	8,0	13,0	10,7	4,3	4,0	31,9	18,7	69	75	
Egipćanska	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14	10	
Goranska	0,0	0,0	3,5	0,0	3,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	3,5	0,0	57	47	
Ostalo	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	6	
Obrazovanje															
Bez obrazovanja	17,7	22,7	18,7	23,0	12,9	14,5	6,6	7,2	6,2	5,5	23,9	29,5	297	941	
Osnovno	14,9	15,7	13,3	16,0	8,6	7,4	4,6	3,8	2,1	3,2	23,9	25,6	593	1.183	
Niže srednje	8,5	8,6	8,2	9,3	4,6	4,3	3,0	2,2	1,8	1,5	12,7	15,0	2.424	3.618	
Više srednje	6,3	3,4	6,4	3,8	3,3	1,9	2,3	1,8	1,4	1,0	9,9	6,4	4.073	2.322	
Fakultet	2,6	2,6	2,8	7,1	0,6	1,0	0,6	1,1	0,0	0,5	3,9	3,5	984	488	

Napomena: - predstavlja neprijavljeni procenat, jer je veličina uzorka < 25.

Procenat ispitanika oba pola koji misle da je nasilje u porodici opravdano u nekoj od pet navedenih situacija povećava se sa godinama; oko 5–7% stanovnika od 15 do 24 godina i 10–14% stanovnika od 25 do 39 godina misli da je nasilje u porodici opravdano bar u jednoj od ovih pet situacija, u poređenju sa 16–18% onih od 40 do 64 godina i 28–35% onih od 65 do 84 godine.

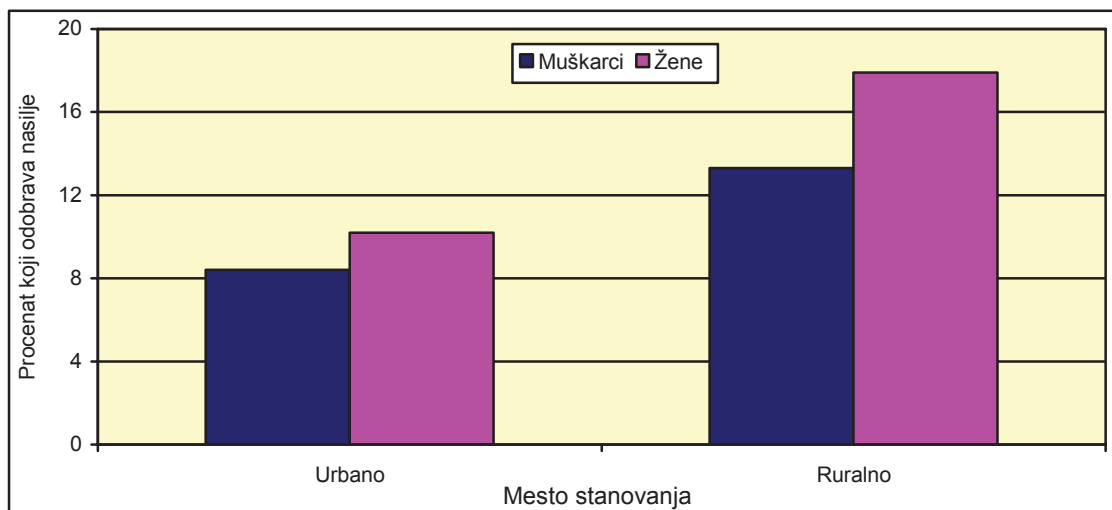
Razlika prema polu postoji u celom uzorku, kod svih grupa osim najmlađe (15–19 godina) i najstarije (80 i više godina); u svim drugim starosnim grupama veći broj žena nego muškaraca smatra da je nasilje u porodici opravdano. Kao što pokazuje grafikon 8.1, jaz između muškaraca i žena (koji varira između 2 i 15 procentnih poena) povećava se sa godinama, do starosne grupe 75–79 godina.

Grafikon 8.1 Procenat ispitanika od 15 godina i starijih koji odobravaju nasilje u porodici (rezimirani pokazatelj), prema polu i starosnoj grupi, Kosovo, 2009.

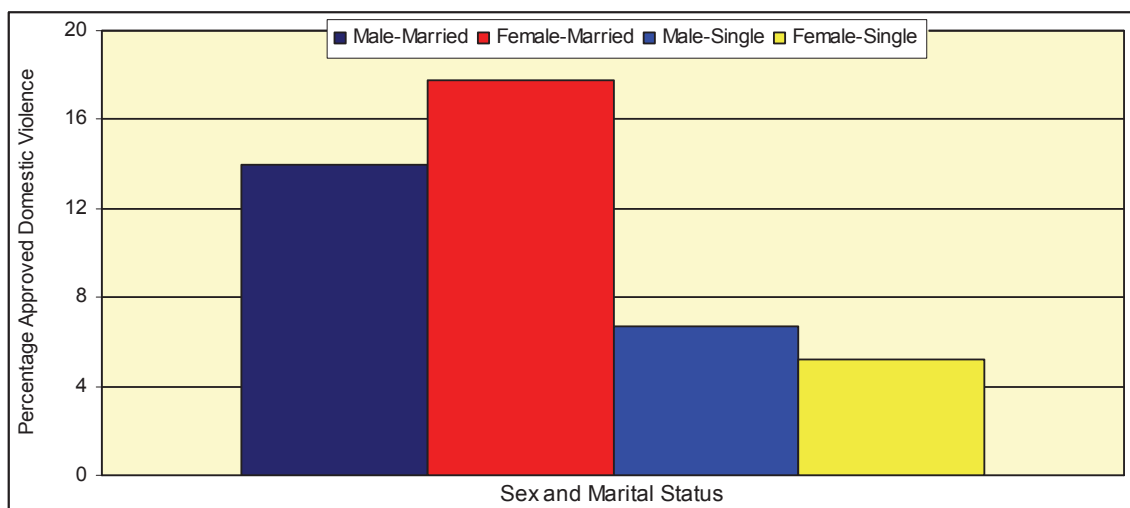
Kao što se vidi na grafikonu 8.2, stanovnici ruralnih sredina, i muškarci i žene, u većoj meri od stanovnika urbanih sredina smatraju da je nasilje u porodici opravdano ako dođe do neke od ovih pet situacija (13% muškaraca u ruralnim sredinama prema 8% muškaraca u urbanim sredinama; 18% žena u ruralnim sredinama prema 10% žena u urbanim sredinama).

Grafikon 8.2 Procenat ispitanika od 15 godina i starijih koji opravdavaju nasilje u porodici (rezimirani pokazatelj), prema polu i mestu stanovanja (selo/grad), Kosovo, 2009.

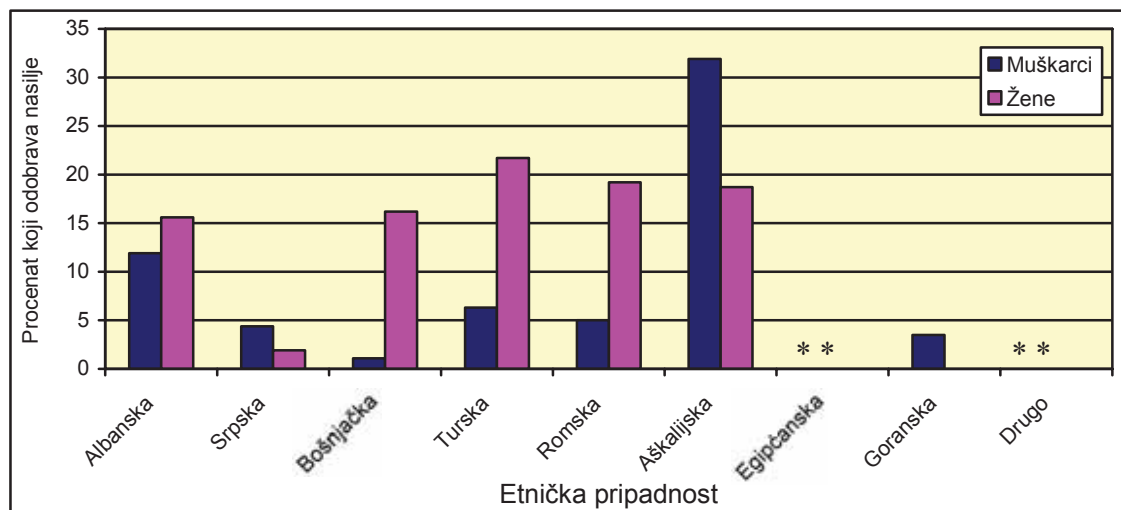
Grafikon 8.3 pokazuje da udate žene najčešće opravdavaju nasilje u porodici (17,8% njih misli da je to opravdano u bar jednoj od pet situacija), dok neudate žene to čine najređe (5,2%). Ove razlike verovatno odražavaju razliku u godinama o kojoj je bilo reči ranije, jer su neudate žene mlađe od udatih.

Grafikon 8.3 Procenat ispitanika od 15 godina i starijih koji opravdavaju nasilje u porodici (rezimirani pokazatelj), prema polu i bračnom statusu, Kosovo, 2009.

Od svih etničkih grupa, Srbi (a naročito Srkinje) u najmanjoj meri misle da je nasilje u porodici opravdano, kod Turkinja, Romkinja i Aškalijski javljaju se stope odobravanja iznad proseka, a muškarci Aškalijski (32%) najčešće misle da je nasilje opravdano (grafikon 8.4). Srbi, Bošnjaci, Turci, Romi i Goranci imaju stope odobravanja ispod proseka.

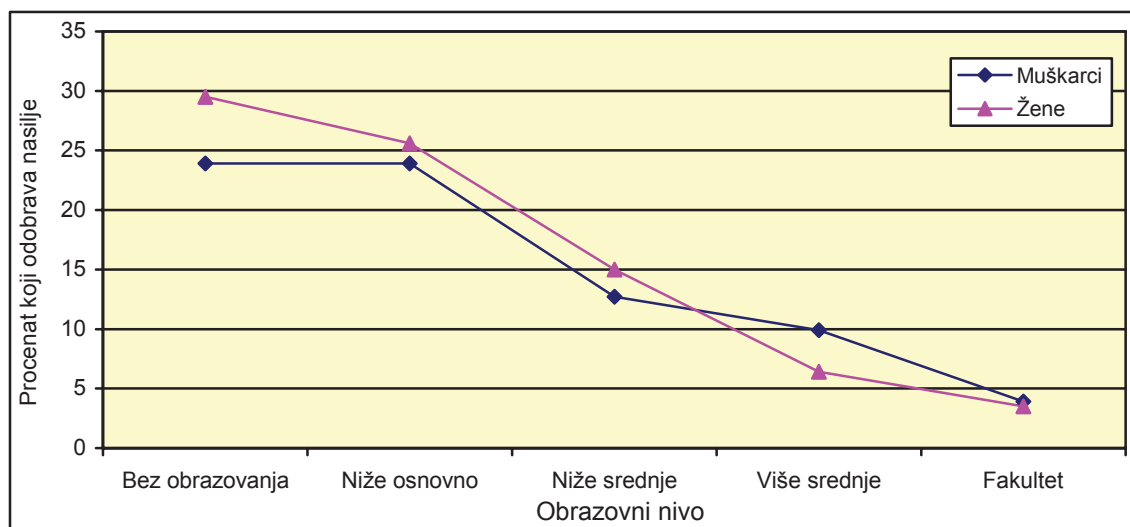
Grafikon 8.4 Procenat ispitanika od 15 godina i starijih koji opravdavaju nasilje u porodici (rezimirani pokazatelj), prema polu i etničkoj pripadnosti, Kosovo, 2009.

Napomena: - predstavlja neprijavljeni procenat, jer je veličina uzorka < 25.

I kod muškaraca i žena je odobravanje nasilja u porodici obrnuto srazmerno sa stepenom stečenog obrazovanja. Trideset procenata žena i 24% muškaraca bez obrazovanja misle da je nasilje opravdano, dok kod onih sa fakultetom samo 3,9% muškaraca i 3,5% žena misli tako.

Grafikon 8.5 Procenat ispitanika od 15 godina i starijih koji opravdavaju nasilje u porodici (rezimirani pokazatelj), prema polu i obrazovanju, Kosovo, 2009.

9 Zaključci i preporuke

9.1 Glavni nalazi i njihove implikacije za politiku i dalje istraživanje

9.1.1 Društveno-ekonomski i demografski pokazatelji

Podaci istraživanja KDHS 2009 otkrivaju da ljudi prema više parametara žive u boljoj situaciji 2009. godine nego što je to bio slučaj 2003. godine:

Došlo je do velikog poboljšanja u pogledu stambenih objekata od 2003, posebno u ruralnim oblastima.

Došlo je do povećanja posedovanja trajne robe, sa ogromnim povećanjem domaćinstava koja poseduju računare i mobilne telefone.

Došlo je do poboljšanja prihoda.

Kosovsko stanovništvo je relativno mlado. U uzorku istraživanja KDHS 2009 28% pojedinaca je mlađe od 15 godina, a skoro dve trećine (65%) su u radnom dobu (15–64 godine). Osobe od 65 godina i starije čine samo 7% ukupne populacije u domaćinstvima (za razliku od Evrope u celini, gde ova grupa čini 16% stanovnika).

Međutim, stanovništvo na Kosovu stari. Stanovništvo je 2009. godine „starije“ nego što je bilo 2003, kada je mlađih od 15 godina bilo 32%, a onih od 65 godina i starijih 6%.

Procenat populacije u radnom dobu je značajno veći 2009. godine nego što je to bio slučaj 2003. (65% prema 60%).

Situacija sa obrazovanjem se poboljšava. Skoro sva deca od 10 do 14 godina su 2009. godine bila upisana u škole, kao i preko tri četvrtine osoba uzrasta od 15 do 19 godina. Procenat dece koja pohađaju škole 2009. godine veći je u svim uzrastima između 5 i 29 godina nego što je to bio slučaj 2003. godine.

I dalje postoji razlika u obrazovanju između urbanih i ruralnih sredina te između muškaraca i žena, ali se rodni jaz smanjuje. Na primer, u urbanim sredinama u školu je upisano 84% muškaraca od 15 do 19 godina, a u ruralnim sredinama 71% žena tog uzrasta. Slične rodne razlike i razlike između urbane i ruralne sredine mogu da se vide u merilima za sticanje obrazovanja, ali podaci otkrivaju da se rodni jaz smanjio u najmlađim uzrastima.

Kod mlađih ljudi postoji manja verovatnoća da će imati univerzitetsko obrazovanje nego kod starijih osoba. Razlozi za ovo mogu biti selektivna emigracije najobrazovanijih i/ili to što su mlađi ljudi imali manje mogućnosti da studiraju tokom sukoba. Vredi pomenuti da je jedan broj odraslih osoba upisao školu 2009. godine.

Otvoreni bunari i površinska voda nose značajne zdravstvene rizike za mnoga ruralna domaćinstva, mada je treba napomenuti da se korišćenje otvorenih bunara u ruralnim sredinama značajno smanjilo, sa 27,4% (2003. godine) na 17,6% (2009. godine).

Ljudi u ruralnim sredinama žive lošije od ljudi u urbanim prema mnogim parametrima, npr. prihodi, pismenost i obrazovanje, kvalitet stanovanja, korišćenje savremenih metoda kontracepcije, znanje o HIV-u/AIDS-u, prihvatanje nasilja u porodici itd.

Implikacije za politiku: Politički naponi za poboljšavanje blagostanja trebalo bi da osiguraju da se ne favorizuju samo urbane sredine, nego da se u obzir uzimaju i posebne potrebe stanovništva u ruralnim sredinama.

9.1.2 Plodnost i planiranje porodice

Stope plodnosti su opale. Podaci otkrivaju značajan pad u odnosu na prethodne godine – trenutna ukupna stopa plodnosti iznosi oko 2 deteta po ženi. Iako ova USP može izgledati niža nego što se očekuje, treba pomenuti da podaci ukazuju na to da su stope plodnosti bile znatno više u prošlosti (npr. 2,9 dece 2002. godine), što sugerise da nije bilo prekomernog neprijavlivanja rođenja u prošlosti. Relativno mali broj članova porodice mlađih od 15 godina takođe je dosledan sa smanjenjem plodnosti u nedavnoj prošlosti.

*Niska stopa plodnosti koju smo mi procenili za Kosovo i dalje je viša od stope procenjene za susedne zemlje, za Albaniju (1,5–1,85) i Makedoniju (1,5–1,6), što dalje sugerise da naša procena od 2 deteta nije neprihvatljivo niska stopa.*³⁹

Implikacije za dalje istraživanje: Treba obaviti više istraživanja kako bi se shvatile razlike između podgrupa u kosovskom stanovništvu, na primer, kako se ukupne stope plodnosti razlikuju kod žena sa različitim stepenom obrazovanja.

Skoro sve žene znaju za metode kontracepcije, uključujući i delotvorne, savremene metode. Međutim, stope korišćenja delotvornih, savremenih metoda (i ranije i sada) veoma su niske; korišćenje pilula i intrauterinih uložaka te ritma je niže 2009. nego 2003. godine, odnosno niže je nego 1999–2000. godine za sve metode. Pad u korišćenju savremenih metoda kontracepcije verovatno predstavlja odraz toga što su sada donatorske organizacije manje angažovane u oblasti reproduktivnog zdravlja na Kosovu nego što je to bio slučaj 2003. godine. Kondom i izvlačenje je 2009. godine koristilo više parova nego 2003. ili 1999–2000. godine, što ukazuje na to da su parovi promenili metode zato što su kontraceptivna sredstva sada skuplja nego 1999. i 2003. godine. Ipak, važno je napomenuti da je i 1999. i 2003. i 2009. godine izvlačenje daleko najčešće korišćeni metod kontracepcije na Kosovu.

³⁹ Ukupne stope plodnosti za Kosovo, Albaniju i Makedoniju

Izvor podataka	God.	Kosovo	Albanija	Makedonija
KDHS	2009	2,0	-	-
Zavod SAD za popis (1)	2009	2,3	1,5	1,6
Zavod za obaveštavanje stanovništva (2)	2010	2,5	1,6	1,5
Ujedinjene nacije (3)	2010	-	1,85	-

(1) <http://www.census.gov/ipc/www/idb/country.php>: sajt je posećen 25. februara 2011.

(2) http://prb.org/pdf10/10wpds_eng.pdf: sajt je posećen 25. februara 2011.

(3) <http://esa.un.org/unpp/p2k0data.asp>: sajt je posećen 25. februara 2011.

Napominjemo da drugi izvori procenjuju više ukupne stope plodnosti od nas. Mi smatramo da agencije koje su dale ove procene ne shvataju koliko je plodnost opala na Kosovu.

Jedan broj žena je doživeo ishod trudnoće koji se nije završio rađanjem živorođenog deteta. Dvadeset procenata svih ispitanica u reproduktivnom dobu koje su ikad bile trudne (i 23,9% onih od 40 do 44 godine) reklo je da su imale spontani pobačaj, 7,9% (i 10,3% onih od 40 do 44 godine) imalo je izazvani pobačaj, a 2,5% (i 4,4% onih od 40 do 44 godine) rodilo je mrtav plod.

Niska (i opadajuća) stopa korišćenja delotvornih metoda kontracepcije i uzdanje žena na Kosovu u relativno nedelotvornu metodu izvlačenja predstavljaju razloge za zabrinutost. Žene na Kosovu imaju (i pretpostavlja se da žele da imaju) male porodice. Međutim, njihovi šabloni korišćenja kontracepcije i metode koje biraju nisu usklađeni sa željama, pa kod njih postoji rizik od nenadziranih trudnoća koje će možda želeti da završe abortusom. Iako je procenat žena koje su rekly da su imale pobačaj relativno visok, treba imati u vidu mogućnost da žene ne prijavljuju neke pobačaje ili da prijavljuju izazvane pobačaje kao prevremene pobačaje.

Implikacija za politiku: Treba učiniti napore da se povećava korišćenje delotvornih metoda kontracepcije. Skoro sve žene na Kosovu znaju za metode kontracepcije, pa znanje ne predstavlja prepreku.

Implikacije za dalje istraživanje: Treba istražiti zašto žene ne koriste delotvorne metode kontracepcije.

Korišćenje bilo koje metode kontracepcije i korišćenje savremenih metoda povećava se sa godinama preko starosne grupe od 40 do 44 godine, a onda malo opada za žene od 45 do 49 godina. Savremene metode se najviše koriste u grupi od 35 do 39 godina (17,3%), a onda korišćenje opada sa godinama. Jedan od razloga za ovaj šablon jeste to što mnoge starije žene misle da ne mogu više ostati u drugom stanju.

Implikacija za politiku: Kod starijih žena koje ne koriste kontracepciju jer misle da ne mogu ostati u drugom stanju postoji rizik od nenadzirane trudnoće. Posebnu pažnju treba posvetiti ohrabrivanju tih žena da koriste kontracepciju.

9.1.3 Mortalitet

Podaci govore da je trenutni nivo smrtnosti odojčadi prilično nizak – oko 9,5 smrtnih slučajeva odojčadi na 1000 živorođene dece u periodu od pet godina pre istraživanja. Moguće je da smrtnost odojčadi i dece nije u dovoljnoj meri prijavljena u ovom istraživanju,⁴⁰ ali treba

⁴⁰ SSO koji mi procenjujemo za Kosovo je približna nivou u Makedoniji i niža nego u Albaniji. Ona je takođe mnogo niža od drugih procena za Kosovo, što sugerise da se u istraživanju KDHS stopa smrtnosti ne procenjuje precizno, mada je moguće i da su druge agencije potcenile stepen opadanja SSO na Kosovu.

Stope smrtnosti odojčadi za Kosovo, Albaniju i Makedoniju

Izvor podataka	God.	Kosovo	Albanija	Makedonija
KDHS	2009	9,5	-	-
Zavod SAD za popis (1)	2009	33	18	11
Zavod za obaveštavanje stanovništva (2)	2010	45	14	9
Ujedinjene nacije (3)	2010	-	14,2	-

(1) <http://www.census.gov/ipc/www/idb/country.php>; sajt je posećen 25. februara 2011.

(2) http://prb.org/pdf10/10wpds_eng.pdf; sajt je posećen 25. februara 2011.

(3) <http://esa.un.org/unpp/p2k0data.asp>; sajt je posećen 25. februara 2011.

napomenuti da raniji podaci pokazuju kako su *stope smrtnosti odojčadi nekada bile znatno više* – oko 70 smrtnih slučajeva odojčadi na 1000 živorođene dece početkom osamdesetih godina prošlog veka. Ovo sugerise da je došlo do značajnog pada stope smrtnosti odojčadi na Kosovu.

9.1.4 Znanje o HIV-u/AIDS-u

Ohrabruje visok nivo znanja o HIV-u/AIDS-u kod celog stanovništva, a posebno kod mlađih ljudi. Ispitanici su više znali o preventivnoj ulozi kondoma nego o preventivnoj ulozi apstinencije.

Od 2003. godine je došlo do velikog poboljšanja znanja o HIV-u/AIDS-u, a naročito svesti o preventivnoj ulozi apstinencije, koja je bila prilično niska 2003. godine.

Ipak, postoje određene podgrupe stanovništva koje imaju niži nivo znanja o HIV-u/AIDS-u i o tome kako se ova bolest prenosi. Na primer, znanje je znatno niže kod Srba i Aškalija. Goranci su pokazali visok nivo znanja o preventivnoj ulozi kondoma, ali znatno manje znaju o preventivnoj ulozi apstinencije. Bošnjakinje i Turkinje, a naročito Romkinje, imaju nizak nivo svesti o preventivnoj ulozi apstinencije. Samo 29,4% Romkinja misli da rizik od HIV-a/AIDS-a može da se smanji apstinencijom.

Implikacija za politiku: Obrazovne kampanje treba da ciljaju ove grupe, na primer, tako što će se potruditi da se materijali prevedu na jezike etničkih grupa sa nižim nivoom znanja.

9.1.5 Migracija

Podaci otkrivaju skromne nivoe unutrašnje migracije; na Kosovu 2009. godine 6,4% ispitanika živi u nekom od sedam regiona koji nije region njihovog rođenja, ali manje od 1% ispitanika živi u drugom regionu od onoga u kome su živeli pre pet godina.

Mnogi građani Kosova i dalje žive u inostranstvu. Nosioi domaćinstava su u istraživanju KDHS 2009 prijavili da se ukupno 4061 član porodice nalazi u inostranstvu. Nemačka i Švajcarska su glavne zemlje u kojima žive emigranti. Broj članova porodice u inostranstvu iznosi 17% od ukupne populacije domaćinstava u uzorku istraživanja. U zavisnosti od kvalifikacija datih ranije, ovo sugerise da bi stanovništvo Kosova bilo za šestinu veće kada ovi ljudi ne bi napustili Kosovo ili kada bi se vratili. Uz toliko emigranata moguće je da su neke procene, koje su inače niske, o broju stanovnika koji živi na Kosovu tačne.

Sedamdeset procenata članova porodice u inostranstvu je u radnoj dobi (15–64 godine). Ovo je veliki gubitak potencijalne radne snage za zemlju.

Obim povratničke migracije iz inostranstva je bio mnogo niži u periodu 2004–2009. godine (o čemu je postavljeno pitanje u istraživanju KDHS 2009) nego što je to bio slučaj u periodu 1998–2003. godine (o čemu je postavljeno pitanje u istraživanju KDHS 2003). Izveštaj o istraživanju KDHS 2003 navodi da je 8% ispitanika iz tog istraživanja (tj. ljudi koji su bili žitelji Kosova 2003) živelo u inostranstvu u periodu od pet godina pre istraživanja (tj. 1998. godine). Situacija

se 2009. godine drastično promenila i tada je samo 0,16% ispitanika živelo u inostranstvu u periodu od pet godina pre istraživanja. Izgleda da su se mnogi ljudi koji su emigrirali vratili na Kosovo, mada je u inostranstvu i dalje veliki broj stanovnika Kosova koji bi *moгли* da se vrate i da nastave da žive na Kosovu.

Implikacije za dalje istraživanje: Treba prikupiti podatke o obrazovanju i veštinama građana Kosova u inostranstvu kako bi se više saznalo o stvarnom stepenu gubitka ljudskog kapitala (odliv mozgova). Takođe bi bilo dobro da se zna obim novčanih pošiljki koje emigranti šalju na Kosovo, što obezbeđuje podršku za privredu.

9.1.6 Stavovi u vezi sa nasiljem u porodici

Jedna osmina ljudi od 15 godina i starijih smatra da je nasilje u porodici opravdano. Postoji veća verovatnoća da će to reći žene nego muškarci. Odobravanje nasilja u porodici se povećava sa starošću i veće je kod ljudi u ruralnim sredinama i sa manje obrazovanja. Izlazak iz kuće bez dozvole i nebriga o deci jesu situacije u kojima ispitanici najviše opravdavaju nasilje u porodici. Od svih etničkih grupa, kod Srba i Goranaca postoji najmanja verovatnoća da će reći da je nasilje u porodici opravdano.

Implikacija za politiku: Treba uložiti dodatne napore u informisanje grupa u kojima postoji najveća verovatnoća da će opravdavati nasilje u porodici (stariji muškarci i žene, žene sa sela, Aškalije i Aškalijke, Bošnjakinje, Turkinje i Romkinje i manje obrazovane osobe oba pola).

Implikacije za dalje istraživanje: Treba istražiti da li muškarci stvarno u manjoj meri misle da je nasilje u porodici opravdano ili je samo manja verovatnoća da će oni to priznati.

9.2 Implikacije za buduće prikupljanje podataka i dalje istraživanje

Tokom istraživanja KDHS 2009 prikupljeni su, generalno gledano, kvalitetni podaci. Neodazivanje na istraživanje je bilo veoma nisko, pa bi uzorak trebalo da bude reprezentativan za stanovništvo Kosova. Za većinu pitanja važi da ispitanici nisu često izbegavali da daju odgovor, ali ima nekih pitanja na koja mnogi kvalifikovani ispitanici nisu odgovorili. U budućim naporima za prikupljanje podataka treba preduzeti mere kako bi svi kvalifikovani ispitanici odgovorili na sva pitanja. Ako ispitanici nisu u stanju da precizno odgovore na neka pitanja, treba pronaći druge načine da se od njih prikupe relevantne informacije: na primer, ukoliko ispitanici ne mogu da daju tačne datume rođenja ili odlaska članova porodice u inostranstvu, može im se postaviti pitanje koliko je godina imala ta osoba kada je napustila Kosovo.

Pored toga, postoje nedoslednosti u podacima koje su onemogućile neke analize. Na primer, prijavljene su iste godine rođenja i odlaska sa Kosova za neprihvatljivo veliki procenat članova porodice u inostranstvu, što nam je onemogućilo da sagledamo koliko su godina imale te osobe kada su napustile Kosovo (i povećalo našu zabrinutost u vezi sa podacima koje mi navodimo o starosti emigranata 2009. godine i o godinama kada su napustili Kosovo). Takođe, kada smo želeli da sagledamo intervale između rođenja (jer je jedno istraživanje pokazalo štetan uticaj po

decu rođenu sa veoma kratkim intervalom između dva porođaja), u podacima se pokazalo da su prijavljeni intervali bili ili neprihvatljivo kratki ili neprihvatljivo dugi. Zato ispitivače treba bolje obučiti i nadgledati kada se radi o ovakvim temama. Takođe, trebalo bi da postoji bolja provera kvaliteta na terenu, dok još uvek postoji prilika da se domaćinstvo ponovo poseti i da se razjasne očigledne nedoslednosti.

Iako istraživanja poput KDHS nisu najbolji način za prikupljanje podataka o smrtnosti majki (zbog relativno malog uzorka za ovako retka dešavanja), deo upitnika KDHS 2009 koji se odnosio na ove podatke je imao posebne nedostatke i trebalo bi ga promeniti kada se podaci budu prikupljali u budućnosti.

Osim toga, u budućnosti treba učiniti napore da se prikupe podaci o nekim temama koje su pominjane ranije u ovom izveštaju.

Mala veličina uzorka onemogućila nas je da damo pouzdane statističke procene za podgrupe sa malom populacijom, kao što su manjinske grupe. Zbog toga bi buduća istraživanja trebalo da u većoj meri da obuhvate manjinske grupe kako bi se dobilo više pouzdanih podataka o njima.

Mnoge karakteristike koje smo uzeli u obzir u ovom izveštaju (npr. pol, starosna grupa, bračni status, stepen obrazovanja i mesto stanovanja (selo/grad)) međusobno su povezane, što otežava procenu njihovih nezavisnih dejstava. Na primer, izgleda da se nizak nivo svesti o HIV-u/AIDS-u kod žena u poređenju sa muškarcima javlja zbog činjenice da manji broj žena nego muškaraca ima više obrazovanje. Analize sa više varijabli pomogle bi da se objasni koje su varijable najvažnije.

Glosar

SSSU	Stopa smrtnosti specifična za uzrast
SPSU	Stopa plodnosti specifična za uzrast
CBR	Opšta stopa nataliteta
OSM	Opšta stopa mortaliteta
CEB	Deca rođena bilo kada
DHS	Demografsko i zdravstveno istraživanje
PO	Popisna oblast
HIV/ AIDS	Virus humane imunodeficijencije / sindrom stečenog imunološkog deficita
SSO	Stopa smrtnosti odojčadi
IOM	Međunarodna organizacija za migraciju
IUU	Intrauterini uložak
KHDS	Demografsko i zdravstveno istraživanje na Kosovu
LAM	Metod laktacijske amenoreje
NVO	Nevladina organizacija
PPS	Verovatnoća izbora proporcionalnog veličini
SIDA	Švedska agencija za međunarodni razvoj
SZK	Statistički zavod Kosova
SPSN	Statistički program za socijalne nauke
USP	Ukupna stopa plodnosti
UNAIDS	Program UN za AIDS
UNFPA	Fond UN za aktivnosti stanovništva
UNICEF	Dečiji fond Ujedinjenih nacija
SAD	Sjedinjene Američke Države
SB	Svetska banka

Prilog A

Upitnici za domaćinstva i pojedince korišćeni u istraživanju demografske i društveno-ekonomske situacije i reproduktivnog zdravlja na Kosovu 2009.

Republika e Kosovës
 Republika Kosova-Republic of Kosovo
 Qeveria - Vlada - Government

Data are confidential and serve only for statistical purpose.

Ministria e Administratës Publike - Ministarstvo Javnih Administracija - Ministry of Public Administration

DEMOGRAPHIC SOCIO-ECONOMIC AND REPRODUCTIVE HEALTH SURVEY, 2009

QUESTIONNAIRE FOR HOUSEHOLD

IDENTIFICATION OF HOUSEHOLD

A1. MUNICIPALITY _____

A2. SETTLEMENT _____

A3. ENUMERATION AREA _____

A3a. CODE OF CONSTRUCTED OBJECT FROM THE MAP _____

A4. NUMBER OF HOUSEHOLD _____

Name of head of household _____

A5. Number of visits made by the interviewer (check the number of visits)

Visit	first	second	third
Date of visit	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> day month year	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> day month year	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> day month year
Time of visit	<input type="text"/> <input type="text"/> clock minute	<input type="text"/> <input type="text"/> clock minute	<input type="text"/> <input type="text"/> clock minute

DATA FOR THE HOUSEHOLD

A6. Is the household questionnaire completed?

1 Yes if Yes, go to A8 2 No if No, continue

A7. What is the reason for noncompletion of the questionnaire?

1 Absent household (no one at home)

2 Unable to answer (sick, very old)

3 Refused

4 Not occupied dwelling

5 Destroyed dwelling

6 Other _____
specify

A8. Duration of interview

clock minute

1. Name of enumerator _____
Signature

2. Name of controller _____

3. Name of supervisor _____

DEMOGRAPHIC SOCIO-ECONOMIC AND REPRODUCTIVE HEALTH SURVEY, 2009
QUESTIONNAIRE FOR HOUSEHOLD

We would like to ask for names of persons who usually live in your family, who are present and who are absent less than 12 months.

Table 1. LIST OF HOUSEHOLD FAMILY MEMBERS

B1 Ordinal No.	B2 Name and surname of the person who usually live in your family	B3 Relation to head of household		B4 Ordinal number of household in family economy	B5 Presence			
		use the code-list attached to the questionnaire			present	temporarily absent less than 12 months	Municipality / State	
		relation	code				enter the name of the Municipality / State and the code in the column	
		1	2		1 = Yes	2 = No	name	code
01		Head of household	<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 <input type="text"/>	2 <input type="text"/>	<input type="text"/>	
02			<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 <input type="text"/>	2 <input type="text"/>	<input type="text"/>	
03			<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 <input type="text"/>	2 <input type="text"/>	<input type="text"/>	
04			<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 <input type="text"/>	2 <input type="text"/>	<input type="text"/>	
05			<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 <input type="text"/>	2 <input type="text"/>	<input type="text"/>	
06			<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 <input type="text"/>	2 <input type="text"/>	<input type="text"/>	
07			<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 <input type="text"/>	2 <input type="text"/>	<input type="text"/>	
08			<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 <input type="text"/>	2 <input type="text"/>	<input type="text"/>	
09			<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 <input type="text"/>	2 <input type="text"/>	<input type="text"/>	
10			<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 <input type="text"/>	2 <input type="text"/>	<input type="text"/>	
11			<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 <input type="text"/>	2 <input type="text"/>	<input type="text"/>	
12			<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 <input type="text"/>	2 <input type="text"/>	<input type="text"/>	
13			<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 <input type="text"/>	2 <input type="text"/>	<input type="text"/>	
14			<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 <input type="text"/>	2 <input type="text"/>	<input type="text"/>	
15			<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 <input type="text"/>	2 <input type="text"/>	<input type="text"/>	
Total			<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	

If there are more than 15 people, use another form

See: Definition of Household

Household - Is the family community or other community of people who claim to live together and spend together the assets for living, and at the same time joining their assets in a smaller size or larger. We have a one-member household (only one member) and many-member household (with 2 or more members). With **family** it is understood the spouse (husband and wife) without children, spouse with unmarried children, or one of the spouses with unmarried children.

Codes for the relation with head of household:

01. Head of household	11. Uncle / Aunt
02. Spouse (wife, husband)	12. Other cousin
03. Son / Daughter	13. Other that are not family related
04. Father / Mother	14. Sister's husband
05. Mother in law/ Father in law	15. Brother / Sister in law
06. Nephew / niece	16. The son of brother / sister's son
07. Groom / Bride	17. The daughter's brother / sister's daughter
08. Grandfather / grandmother	18. Stepmother / stepfather
09. Brother / sister	19. Stepson / stepdaughter
10. Uncle / Aunt	20. Partner (male and/or female) (cohabiting)

DEMOGRAPHIC SOCIO-ECONOMIC AND REPRODUCTIVE HEALTH SURVEY, 2009
QUESTIONNAIRE FOR HOUSEHOLD

Table 2. DEATHS THAT OCCURRED DURING THE LAST 12 MONTHS
November 2008 - November 2009

B6 Ordinal No.	B7 Name and surname of the person who died	B8 Code of the family	B8 Death		B9 Date of birth			B10 Date of death		
			Gender		day	month	year	day	month	year
			Male	Female (take the code from the box list)						
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
01		☐	1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
02		☐	1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
03		☐	1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
04		☐	1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
05		☐	1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>

CODES FOR DEATH OF WOMEN

Pregnant	1
During birth	2
Within 42 days after birth	3
Other	4

MIGRATION

NOW WE HAVE SOME QUESTIONS ABOUT MIGRATION

B11. Can you tell me if any of your family members is abroad now and has lived abroad for more than 12 months.

1 Yes
if Yes, check in Table 3

2 No
If No, go to B18

Table 3. List of family members who are absent more than 12 months

B12 Ordinal No.	B13 Name of person	B14 Gender		B15 Year of birth	B16 Date of departure			B17 Where is he / she	
		Male	Female		day	month	year	Municipality / State	
				name				code	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
01		1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
02		1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
03		1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
04		1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
05		1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
06		1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
07		1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
08		1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
09		1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
10		1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>

If there are more than 10 persons, use another form

DEMOGRAPHIC SOCIO-ECONOMIC AND REPRODUCTIVE HEALTH SURVEY, 2009
QUESTIONNAIRE FOR HOUSEHOLD

B18. What is the type of building?

1 Building with one residential unit

2 Building with two residential units

3 Building with three or more residential units

B19. What is the type of dwelling?

1 House or flat (conventional)

2 Non-conventional

3 Collective residential building

B20. What is the status of ownership?

1 Owner

2 Rented

3 Other

B21. What is the type of ownership?

1 Private

2 Other

B22. What is the number of rooms?

B23. Does the dwelling have?	<u>Yes</u>	<u>No</u>
Kitchen	1 ☐	2 ☐
Internal bathroom	1 ☐	2 ☐
Bathtub or internal shower	1 ☐	2 ☐
Electricity	1 ☐	2 ☐
Central heating	1 ☐	2 ☐
Black-water sewer	1 ☐	2 ☐

B24. What is the main source of drinking water in your family?

1 Water from the water-supply (pipes inside the dwelling)

2 Water from the water-supply (pipes in the garden/plot)

3 Public tap (public water source)

4 Water from open well

5 Water from the covered well

6 Water surface of the ravine/river/pool

7 Rain water

8 Tanker truck

9 Other _____
specify

B25. Does your family household have?

1 Motorcycle

2 Car, van, truck

3 Tractor

4 Radio

5 Television

6 Computer

7 Fixed phone, static phone

8 Mobile phone, cell phone

9 Refrigerator

10 None of those listed above

B26. Can you calculate the monthly income in Euros?
 (of your family household - incomes from all sources)

1 0 - 100

2 101 - 200

3 201 - 300

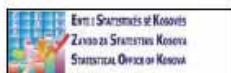
4 301 - 400

5 401 - 800

6 801 - 1600

7 1601 and more

Room - is the apartment unit for living space, separated from the other rooms by stable walls (from floor to ceiling or roof), with a height of at least 2m above the ground and of sufficient size to occupy an adult bed at least 4m².

Republika e Kosovës
 Republika Kosova-Republic of Kosovo
 Qeveria - Vlada - Government

Data are confidential and serve only for statistical purpose

Ministria e Administratës Publike - Ministarstvo Javnih Administracija - Ministry of Public Administration

DEMOGRAPHIC SOCIO-ECONOMIC AND REPRODUCTIVE HEALTH SURVEY, 2009

INDIVIDUAL QUESTIONNAIRE

Municipality

Settlement

Enumeration Area

Code of the constructed object from the map

Number of household respondents

No. of person from the list of family members

Duration of residence

C7. What is the month and year of your arrival in this settlement?

month year

C1. Name

C2. Gender 1 M 2 F

C3. Date of birth

day month year

FOR INFANTS OF AGE 0, THE INTERVIEW IS COMPLETED

C8. Where did you live 1 year ago?
 23 November 2008

Same municipality 1 Yes 2 No
 if Yes, go to C10 if No, continue

Other municipality (specify)

Other country/state (specify)

C4. Permanent residence of your mother when you were born

Same municipality 1 Yes 2 No
 if Yes, go to C5 if No, continue

Other municipality specify

Other contry/state specify

C9. What was your reason for moving?

Economic 1

Education 2

Family 3

Return to home 4

Health 5

Other specify 6

C5. Marital status

1 Single

2 Married year of marriage

3 Cohabiting

4 Divorced

5 Seaprated

6 Widow

FOR CHILDREN OF AGE 1 - 4, THE INTERVIEW IS COMPLETED

C10. Where did you live 5 years ago?
 23 November 2004

Same municipality 1 Yes 2 No
 if, Yes go to C11 if, No continue

Other municipality (specify)

Other country/state (specify)

C6. National affiliation

1 Albanian

2 Serb

3 Bosnian

4 Turk

5 Roma

6 Ashkali

7 Egyptian

8 Gorani

9 Other specify

10 I prefer not to answer

C6a. What is your religious belief

1 Islam

2 Catholic

3 Orthodox

4 Other specify

5 I prefer not to answer

DEMOGRAPHIC SOCIO-ECONOMIC AND REPRODUCTIVE HEALTH SURVEY, 2009
INDIVIDUAL QUESTIONNAIRE

C11. Are you attending school?

- 1 Yes 2 No
if Yes, continue if No, go to C14

C12. What is the highest level of education you are attending?

- 1 Primary (grade 1 to 5)
2 Lower secondary (grade 6 to 9)
3 Upper secondary (grade 10 to 13)
4 College / University
5 Post-graduate (masters)
6 PhD

C13. Where do you go to school?

- 1 In the permanent residence
2 In another place in Kosovo
3 Outside Kosovo

C14. What is the highest level of education you completed?

- 1 No formal education
2 There is no level of education completed
3 Primary (completed 4 grades - old system)
4 Primary (completed 5 grades - new system)
5 Lower secondary (completed 8 grades, old system)
6 Lower secondary (completed 9 grades, new system)
7 Upper secondary (completed 12 grades, old system)
8 Upper secondary (completed 13 grades, new system)
9 Post-secondary not tertiary education
10 Faculty
11 Post-graduate (masters)
12 PhD

C15. How many years of education you have completed?

FOR CHILDREN 5 - 14 YEARS OLD, THE INTERVIEW IS COMPLETED

C16. Can you write or read in any language?

- 1 Yes 2 No

Now we will talk about something else

C17. Have you heard of a disease called HIV AIDS?

- 1 Yes if Yes, continue
2 No if No, go to C19

C20. Now I want your opinion on a question as below.

Sometimes a man is bothered or angry with things his wife/partner has done. In your opinion, is a man justified (or has the right) to strike or to beat his wife/partner if she:

1. Goes out without permission 1 Yes 2 No 3 Don't know
2. Doesn't care about the children 1 Yes 2 No 3 Don't know
3. Quarrels 1 Yes 2 No 3 Don't know
4. Refuses sexual relations 1 Yes 2 No 3 Don't know
5. Burns the cooking 1 Yes 2 No 3 Don't know

FOR ALL MEN AND FOR WOMEN 50 OR OLDER, THE INTERVIEW IS COMPLETED

C18. Are the risks of contacting HIV AIDS reduced by

1. Abstinence (not having any sexual relations)?

- 1 Yes 2 No 3 Don't know

2. Use of condoms?

- 1 Yes 2 No 3 Don't know

C19. Would you buy fresh vegetables from a vendor if you knew that this person has HIV AIDS?

- 1 Yes 2 No 3 Don't know

QUESTIONS ONLY FOR WOMEN OF AGE (15 - 49)

C21. Are you pregnant now?

- 1 Yes 2 No 3 Not sure
if No, or Not Sure, go to C24

C22. In which month of pregnancy are you?
Record the number of months

C23. At the time you became pregnant, did you want to become pregnant:

- 1 Then? 2 Later? 3 Not at all?

C24. Have you ever had a pregnancy that ended with:

1. Spontaneous failure (miscarriage) 1 Yes 2 No
2. Abortion on request? 1 Yes 2 No
3. Child born dead (stillbirth)? 1 Yes 2 No

DEMOGRAPHIC SOCIO-ECONOMIC AND REPRODUCTIVE HEALTH SURVEY, 2009
INDIVIDUAL QUESTIONNAIRE

Questions for women of age (15 - 49)

Knowledge about contraception and use

C25 Code of method	Methods to prevent pregnancy		C26 Have you heard of methods?		C27 Have you used the method?	
	contraceptive mean	use	YES = 1	NO = 2	YES = 1	NO = 2
1	Tablets (pills)	Woman uses pills every day	1 ☐	2 ☐	1 ☐	2 ☐
2	IUD / Spiral	The woman has loop or spiral within it, placed by a doctor or nurse	1 ☐	2 ☐	1 ☐	2 ☐
3	INJECTIONS	Woman gets injections from doctor or nurse which prevents her from becoming pregnant for several months	1 ☐	2 ☐	1 ☐	2 ☐
4	FOAM / GEL	Wife places in her before sexual relations	1 ☐	2 ☐	1 ☐	2 ☐
5	CONDOMS	Men put a rubber sheath during sexual relations	1 ☐	2 ☐	1 ☐	2 ☐
6	TEMPO / ABSTINENCE	The couple can avoid sexual relations during the month when a woman is fertile	1 ☐	2 ☐	1 ☐	2 ☐
7	WITHDRAWAL	Man pulls out before ejaculation	1 ☐	2 ☐	1 ☐	2 ☐
8	FEMALE STERILIZATION	Woman had operation to avoid further pregnancies	1 ☐	2 ☐	1 ☐	2 ☐
9	MALE STERILIZATION	Man had operation to avoid the possibility to have more children	1 ☐	2 ☐	1 ☐	2 ☐
10	Other method (specify)		1 ☐	2 ☐	1 ☐	2 ☐

C28. Do you currently use any method of contraception? 1 Yes
if Yes, continue 2 No
if No, go to C31

C29. If Yes, which one?
code of method

C30. Where did you learn about the method you are currently using?

<p>Public health sector _____</p> <p>1. ☐ Hospital</p> <p>2. ☐ Family medical center</p> <p>3. ☐ Ambulance</p> <p>4. ☐ Center for women's welfare</p> <p>5. ☐ Other _____ specify</p>	<p>Other sources _____</p> <p>1. ☐ Non-governmental organizations</p> <p>2. ☐ Religious Institutions</p> <p>3. ☐ Relatives / friends</p> <p>4. ☐ Store / kiosk / stand</p> <p>5. ☐ Mass media</p>
<p>Private medical sector _____</p> <p>1. ☐ Private hospital</p> <p>2. ☐ Private ordinance</p> <p>3. ☐ Private pharmacy</p> <p>4. ☐ Other _____ specify</p>	

DEMOGRAPHIC SOCIO-ECONOMIC AND REPRODUCTIVE HEALTH SURVEY, 2009
INDIVIDUAL QUESTIONNAIRE

C31. If No, are you in one of the situations?

1. No (sexual) relationship
2. Cannot become pregnant
3. Currently pregnant
4. Want children
5. Health reasons
6. Religious reasons
7. I am currently breastfeeding

C32. Have you ever had problems or side effects with you current method of contraception?

- 1 Yes 2 No
if Yes, continue if No, go to C36

C33. Have you ever been told by health workers about problems or possible side effects you might have?

- 1 Yes 2 No
if Yes, continue if No, go to C36

C34. Have you been told what to do if you have problems?

- 1 Yes 2 No

C35. Can you say that using contraception is mainly:

- 1 A personal decision?
- 2 The decision of the husband / partner?
- 3 A joint decision of the man and woman?
- 4 Other _____
specify

C36. In the last 12 months, have you been visited by any person who has talked to you about family planning?

- 1 Yes 2 No if No, go to C38

C37. Who was that person?

- 1 Community nurse / patronage
- 2 Family doctor
- 3 Social worker
- 4 Representative of an NGO
- 5 Representative of a religious institution
- 6 Other _____
specify

C38. Do you think that the chances a woman will become pregnant are lowered if she breastfeeds?

- 1 Yes 2 No 3 Don't know

DEMOGRAPHIC SOCIO-ECONOMIC AND REPRODUCTIVE HEALTH SURVEY, 2009
INDIVIDUAL QUESTIONNAIRE

QUESTIONS FOR WOMEN

LIVE BIRTHS

C39. Have you given birth to any child born during your life, even if the child has died? 1 Yes 2 No
if yes, continue if No, go to C47

Now I want to record the names of all live births you have had, regardless of whether they are still alive or not, starting with the first.

ENTER NAMES OF ALL LIVE BIRTHS IN C41. ENTER TWINS AND TRIPLETS IN SEPARATE ROWS.
(IF THERE ARE MORE THAN 12 BIRTHS, USE ANOTHER QUESTIONNAIRE, STARTING ON THE SECOND ROW)

C40 Ordina l No.	C41 Name of the first / other child	C42 Gender		C43 Date of birth			C44 Is child still alive?		C45 What was her / his age of death?			C46 Is there any live birth in between	
		boy	girl	day	month	year	YES = 1	NO = 2	day	month	year	YES = 1	NO = 2
		3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
01		1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 ☐	2 ☐
02		1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 ☐	2 ☐
03		1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 ☐	2 ☐
04		1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 ☐	2 ☐
05		1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 ☐	2 ☐
06		1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 ☐	2 ☐
07		1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 ☐	2 ☐
08		1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 ☐	2 ☐
09		1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 ☐	2 ☐
10		1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 ☐	2 ☐
11		1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 ☐	2 ☐
12		1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 ☐	2 ☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	1 ☐	2 ☐

C47. Who gave the data for this survey: Ordinal number from the household list
 Relation with the head of household

